

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MITJA HORVAT

**DELOVANJE DIVERZANTSKO OBVEŠČEVALNIH SLUŽB SOE IN
OSS V JUGOSLAVIJI MED 2. SVETOVNO VOJNO**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MITJA HORVAT
Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**DELOVANJE DIVERZANTSKO OBVEŠČEVALNIH SLUŽB SOE IN
OSS V JUGOSLAVIJI MED 2. SVETOVNO VOJNO**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

DELOVANJE DIVERZANTSKO OBVEŠČEVALNIH SLUŽB SOE IN OSS V JUGOSLAVIJI MED 2. SVETOVNO VOJNO

Britanski premier Winston Churchill, ki je izrekel znameniti stavek »Zažgite mi Evropo«, je bil pobudnik za ustanovitev diverzantsko obveščevalne službe Special Operations Executive (Uprava za posebne operacije), ki je nastala julija 1940. SOE je dobila nalogo zanetiti in nato koordinirati upor v zasedenih državah s strani Hitlerja. Slabi dve leti po nastanku SOE-ja, so junija 1942 Američani ustanovili podobno službo imenovano Office of Strategic Services (Urad za strateško delovanje). SOE in OSS sta nudili podporo jugoslovanskim odpornikom z organizacijo sabotaž in protinacistične propagande, z razvijanjem mreže stikov ter s pošiljkami vojaške in finančne pomoči. Čeprav so obstajale tri teze, po katerih bi naj prišlo do zavezniškega izkrcanja na Balkanu med drugo svetovno vojno in ne glede na to, kaj govorijo »povojne legende« o britanskih tendencah, pa ni bilo niti enkrat predlagano, da se Overlord zamenja z izkrcanjem na Balkanu. Prav zaradi zavezniških izkrcanj v Evropi, eno najpomembnejših je bil Overlord, pa je bila potrebna vojaška pomoč SOE-ja in OSS-ja v Jugoslaviji, da ne bi odporiška gibanja izginila. Ta odporiška gibanja so s subverzivnim delovanjem nudila odpor Nemcem ter tako zadrževala del nemške vojske v Jugoslaviji in na Balkanu. Čeprav je subverzivno delovanje agentov SOE-ja in OSS-ja ter njihovih sodelavcev v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno dalo svoj delež pri zadrževanju nemške vojske, pa so bile operacije zavajanja tiste, ki so speljale Hitlerja na krivo pot.

KLJUČNE BESEDE: SOE (Special Operations Executive) in OSS (Office of Strategic Services), zavezniška strategija, 2. svetovna vojna, partizani, četniki.

ACTIONS OF DIVERSION AND INTELLIGENCE SERVICES SOE AND OSS IN YUGOSLAVIA DURING 2. WORLD WAR

British prime minister, who said the famous sentence »Set me a blaze«, was the initiator for founding »diversive intelligence service«, or Special Operations executive, founded on July 1940. SOEs mission was to raise and to coordinate mutiny in Hitlers occupied countries. Not two year after SOE was founded, on June 1942, the americans created similar agency called Office of Strategic Services. SOE and OSS offered some support to yugoslavian rebels with organization of sabotages and anti-naci propaganda, by developing network of connectiones and sending some millitary and financial help. Even though, there were three thesis about landing of allies on Balkan during II. world war, and no matter what the post-war legends tell us about british tendencys, not once was there suggestion about replacing Overlord with landing on Balkan. Just because of theese allied landings in Europe, one of the most important ones was the Overlord, millitary aid for SOE and OSS in Yugoslavia was necessary to prevent rebell movement from vanishing. Theese rebellious movements put up with resistance against German troops with subversive action and therefore held a part of german army in Yugoslavia and on Balkan. Even though subversive actiones of SOE and OSS agents and their co-workers in Yugoslavia during II. world war gave its share in holding back the german army, the diversive operations were the ones, that led Hitler on the wrong path.

KEY WORDS: SOE (Special Operations Executive) in OSS (Office of Strategic Services), allied strategy, 2. World War, Partisans, Chetniks.

KAZALO

1. UVOD	6
2. METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI DEL	10
2.1 Opredelitev predmeta proučevanja.....	10
2.2 Cilji proučevanja.....	10
2.3 Hipotezi.....	11
2.4 Uporabljena metodologija.....	11
2.5 Opredelitev temeljnih pojmov.....	11
3. NASTANEK IN ZGRADBA SOE-ja IN OSS-ja	13
3.1 SOE – Special Operations Executive (Uprava za posebne operacije).....	13
3.2 OSS – Office Of Strategic Services (Urad za strateško delovanje).....	19
4. ODNOS MED SOE IN OSS TER PRIMERJAVA MED ORGANIZACIJAMA	23
5. PRODIRANJE ZAVEZNIKOV V OKUPIRANO EVROPO	28
5.1 Prva teza.....	30
5.2 Druga teza.....	32
5.3 Tretja teza.....	33
6. DEJAVNOST SOE-ja IN OSS-ja TER NJIHOVIH SODELAVCEV V JUGOSLAVIJI MED 2. SVETOVNO VOJNO	38
6.1 Prva etapa.....	38
6.2 Druga etapa.....	55
6.3 Tretja etapa.....	67
7. MISIJE SOE-ja IN OSS-ja V JUGOSLAVIJI	72
7.1 Misije SOE-ja.....	73
7.1.1 »Bullseye« – uradna misija.....	73
7.1.2 Misija Charlesa Robertsona – poizvedovalna misija.....	74
7.1.3 Misija Baileya – poizvedovalna misija.....	75
7.1.4 »Typical« – uradna misija.....	76
7.1.5 Misija Armstronga in Macleana – uradna misija.....	77
7.2 Misije OSS-ja.....	79
7.2.1 Misija Richarda Weila – izvidniška misija.....	79
7.2.2 »Ranger Unit« – poizvedovalna misija.....	79
8. ZAKLJUČEK	82
8.1 Verifikacija hipotez.....	82
9. VIRI	85
9.1 Monografije in zborniki.....	85
9.2 Medmrežje.....	86
9.3 Znanstveni in strokovni članki.....	87

KAZALO SLIK IN TABEL

Slika 3.1: Struktura poveljstva v organizaciji SOE, maja 1941.....	18
Slika 3.2: Organizacijska struktura OSS-ja, novembra 1944.....	22
Tabela 4.1: Razlike med SOE in OSS.....	26

1. UVOD

V diplomskem delu bom analiziral z obramboslovnega stališča delovanje diverzantsko obveščevalnih služb, ki so delovale med drugo svetovno vojno na ozemlju Jugoslavije. Sem spadata britanska diverzantsko obveščevalna služba SOE (Uprava za posebne operacije) in ameriška diverzantsko obveščevalna služba OSS (Urad strateških služb). Zanima me njun prispevek k podpori odporniškemu gibanju v Jugoslaviji, ki se je uprlo Hitlerjevi okupaciji. Tako je bila narodnoosvobodilna vojska v Jugoslaviji, ki je začela rasti julija 1941, edina zavezniška vojska, ki ji je bila zaupana posebna fronta. Narodnoosvobodilna vojska se je bojevala pod poveljstvom komandanta maršala Tita. Zavezniki med vojno niso poslali svoje vojske v Jugoslavijo, razen ob koncu vojne, v začetku maja 1945. Zato lahko rečemo, da je bila pomoč zaveznikov »nevojaška«, v oblikah kot so bile propaganda, sabotaže, organiziranje pošiljk vojaškega orožja in opreme ter organiziranje mreže stikov, s čimer so diverzantske obveščevalne službe pomagale odpornikom v Jugoslaviji. Prav te »nevojaške« oblike pomoči zaveznikov so me pritegnile, da sem se odločil za diplomsko delo s to tematiko.

V zadnjih mesecih pred začetkom druge svetovne vojne, leta 1939, pa vse do nemškega napada na Jugoslavijo, aprila 1941, so se dogajanja v Jugoslaviji začela odvijati z veliko naglico. Velik vpliv so imeli vsi pomembni evropski dogodki, kot sta bila anšlus marca 1938 in češka kriza, ki se je končala marca 1939, z uničenjem Čehoslovaške republike. S padcem Čehoslovaške pa je dokončno propadla že močno oslABLJENA mala antanta. Mala antanta je bila med drugim pomembna vojaška vez treh malih držav, ki so bile gospodarsko komplementarne: Romunije z nafto, Jugoslavije s surovinami in Čehoslovaške s proizvodnjo orožja. Dogodki, ki so si sledili, so vedno bolj ogrožali Balkan. Najprej je maja/junija 1940 padla zahodna Evropa, še zlasti je odmeval padec Francije. V naslednjih mesecih je prišlo do stopnjevanja nemškega pritiska na Balkan in neposrednega vmešavanja v te države v drugi polovici leta 1940. Padec Francije je bil tudi za Britance izkušnja, kako ne smejo ravnati v bodoče. Zaradi slabih priprav so izgubili stik s protinacistično nastrojenimi skupinami v na novo okupirani državi. Zato so sklenili, da bodo v primeru Balkana ravnali drugače. Vendar da temu ni bilo točno tako, pravi Vodušek Starič: *»Ko beremo zgodovino evropskega dogajanja v tistem času, se zdi, kot da so se vsi, pa čeprav v zadnjem hipu, začeli pripravljati na odpor proti nacizmu in fašizmu. Le v Jugoslaviji naj bi se z neučinkovito politiko prepustili toku dogodkov in pritiskov, vse dokler niso stvari vzeli v roke dobro organizirani člani komunistične partije. Potem pa*

nas preseneti droben podatek v arhivih, ki kaže na čisto nekaj drugega. Britanski konzul v Zagrebu Glanville je jeseni 1941 v zaključnem poročilu zapisal, da bo po koncu vojne nekatere od jugoslovanskih sodelavcev predlagal za britansko odlikovanje. Kdo so bili ti ljudje in kaj so počeli, da so si že do leta 1941 zaslužili takšno pohvalo?» (Vodušek Starič, 2002: 1).

Če hočemo najti odgovor na to vprašanje, se lahko obrnemo na zgodovinarje, ki so raziskovali ta vprašanja. Le ti so ugotovili, da gre za kombinacijo delovanja posameznikov in delov predvojne jugoslovanske obveščevalne službe kakor tudi posameznih strank, skupin in posameznikov. Nato so se odprli še britanski arhivi SOE, ki so poleg diplomatskih arhivov ponudili potrdilo, da je šlo za več. Šlo je za organizirano »britansko-jugoslovansko« delovanje v Jugoslaviji. Naperjeno je bilo neposredno proti vplivu nemške države in delovanju njenih tajnih služb in gospodarskih organizacij v Jugoslaviji in na Balkanu. Danes nam arhivi razkrivajo, da so se te podtalne vojne udeležili tako profesionalni obveščevalci kot popolni amaterji (Vodušek Starič, 2002: 2–5).

Britanci v Jugoslaviji niso imeli samo diplomatskih predstavništva, številnih gospodarskih zastopstev in dopisnikov, novinarjev. Poleg njih, ali kar pod krinko nekaterih od teh poklicev, so delovali posamezniki, ki so opravljali še eno dejavnost. Bili so pripadniki raznih obveščevalnih služb in diverzantskih skupin ali pa so preprosto spodbujali nacistično propagando in nacistične spletke. Britanska obveščevalna služba je pred drugo svetovno vojno doživela kar nekaj sprememb, ki so se začele po Hitlerjevi okupaciji Porenja in so zajele tako vojaško kot »civilno« obveščevalno organizacijo. Pomembnejši od teh sprememb v tistem času sta bili prisotnost in delovanje agentov v Jugoslaviji. Do leta 1940 so v Jugoslaviji obstajale tri veje britanske obveščevalne službe. Ena od teh je bila Secret Intelligence Service¹ oziroma njeni agentje. V naše kraje so prihajali tudi agentje Sekcije D SIS, ki so bili zadolženi za subverzivno vojskovanje z namenom oslabiliti nasprotnika (sabotaže, spodbujanje nemirov ...). Poleg teh pa so bili tu še agenti vojaške obveščevalne službe oziroma Sekcije MI(R) britanskega ministrstva za vojsko, ki so po sklepu o delitvi dela s Sekcijo D SIS opravljali naloge, ki jih je bilo mogoče delati v uniformi. Koordinacija in sodelovanje med obema oddelkoma sta potekala že od zime 1938/1939, dokler niso naposled marca 1939 to sodelovanje tudi uradno zakoličili. M. R. D. Foot pravi, da se je takrat dejansko rodila Special Operation

---

¹ -Tajna obveščevalna služba Velike Britanije. SIS je bila zadolžena za pridobivanje podatkov z obveščevalnimi metodami v tujini. Obdržala je tudi vojaški naziv MI6, čeprav je od svoje ustanovitve po prvi svetovni vojni pod nadzorom ministrstva za zunanje zadeve.

Executive (SOE), več mesecev pa je trajalo, da so sklepe dejansko udejanjili (julija 1940). V SOE so vključili, ne da bi se o tem posvetovali s SIS, tudi Sekcijo D SIS in Sekcijo MI(R). Delovala pa je tudi Sekcija EH² (Electra House). SOE je kratko malo prevzela vse osebje teh sekcij na Balkanu in Bližnjem vzhodu (Vodušek-Starič, 2002: 8–9). Tajni dokument z naslovom Subverzija je določal obliko in delovanje SOE kot organizacije, ustanovljene zgolj zato, da izvaja subverzivna dejanja proti sovražniku. Cilj organizacije je bil razjedati nacistični in fašistični režim od znotraj. Odpor rajhu se je torej začel oziroma na nov način nadaljeval (Vodušek Starič, 2002: 11–12).

SOE je sodelovala s sorodno ameriško organizacijo Office of Strategic Service (OSS). Ta je bila ustanovljena 11. julija 1941, pod vodstvom generala Williama J. Donovana. Kar se tiče delovanja na Balkanu in na Bližnjem vzhodu, je bilo med njima skoraj več antagonizma kot sodelovanja, saj so se Britanci bali, da hočejo Američani prevzeti vpliv na tem tako občutljivem območju (Bajc, 2002: 31). Kot bolj izkušena organizacija je SOE poskušala mnogokrat pustiti OSS izven dogajanja ter postaviti ameriško organizacijo pod svoj močnejši vpliv na Balkanu. OSS je reagirala tako, da je določene ideje in projekte zadržala za sebe. Med organizacijama je prišlo velikokrat do nesporazumov (Roberts, 1987: 98).

Med uspehe organizacije SOE prištevamo naslednje dogodke: agentom SOE je uspelo pripraviti in izvesti atentat na Reinholda Heydricha, Himmlerjevo desno roko v nacistični varnostni službi, čemur je sledila huda nemška represalija v krajih Lidice in Lezaky. Pomembna je bila razstrelitev železniškega viadukta Goropotamos v Grčiji novembra 1942, ki je bila ena izmed ključnih povezav za oskrbo čet nemškega generala Erwina Rommla v severni Afriki (Bajc, 2002: 28–29). Posebno mesto si zasluži uničenje nemške tovarne na Norveškem, kjer so Nemci izdelovali »težko vodo«, ki bi jo uporabili za izdelavo jedrske bombe. Do težke vode je bilo lažje priti, saj Nemci niso bili sposobni zagotoviti zadostnega materiala (izotopi urana ali plutonija) za izdelavo jedrske bombe. Zato je SOE hotel uničiti tovarno na Norveškem. Načrt se je začel 19. oktobra 1942, ko so na Norveško s padalom skočili štirje člani SOE-ja, ki so bili izurjeni norveški partizani (operacija Grouse). Končala se je z operacijo Gunnerside, ko so februarja 1943 poslali v Norveško dodatnih šest norveških partizanov, saj se je 34-članska skupina britanskih inženirjev smrtno ponesrečila 19. novembra 1942 pri pristanku z jadralnima letaloma (operacija Freshman). Tako se je končni napad na tovarno izvršil ponoči 27. februarja,

---

² - Propagandna sekcija britanske vojaške obveščevalne službe. Ime je dobila po zgradbi, kjer se je nahajala. Bila je pod nadzorom zunanjega ministrstva.

nemški jedrski program pa je bil tako zelo daleč od izdelave atomske bombe. Norveški saboterji pa so postali narodni heroji (Wikipedia, 2005a).

Čeprav so bili Nemci še zelo daleč od jedrske bombe, pa je obstajal strah in pa tudi možnost njenega razvoja. Z uničenjem tovarne na Norveškem je SOE preprečila to možnost. Možnost uporabe jedrske bombe bi bila velika, če bi jo Nemci izdelali. To pa bi lahko močno vplivalo na sam potek druge svetovne vojne. Zato menim, da je SOE v veliki meri zaslužna za to, da se je druga svetovna vojna končala tako, kot se je.

2. METODOLOŠKO - HIPOTETIČNI DEL

2.1 Opredelitev predmeta proučevanja

Predmet proučevanja v mojem diplomskem delu bo delovanje ameriške in britanske diverzantsko obveščevalne službe (OSS in SOE) med drugo svetovno vojno v Jugoslaviji. Preučil bom delovanje obeh služb od začetka do konca druge svetovne vojne. Delovanje diverzantsko obveščevalnih služb SOE in OSS pomeni samostojno delovanje agentov SOE-ja in OSS-ja in njihovih sodelavcev v Jugoslaviji ter sodelovanje SOE-ja in OSS-ja s partizani in četniki. SOE in OSS sta s partizani in četniki sodelovali z misijami, skupinami agentov oziroma oficirjev, ki sta jih SOE in OSS pošiljali na jugoslovansko ozemlje pa napadu Nemcev na Jugoslavijo. Agenti in sodelavci SOE-ja in OSS-ja pa so organizirali in izvajali sabotaže, razvijali mrežo stikov in organizirali protinacistično propagando. Analiziral bom nekatere misije SOE-ja in OSS-ja, ki so bile poslani na ozemlje Jugoslavije.

2.2 Cilji proučevanja

Cilji proučevanja so: analiza SOE-ja in OSS-ja, raziskati njune misije v Jugoslaviji ter oblike pomoči in na koncu podati oceno metod dela in uspešnosti delovanja obeh služb. Obe službi bom tudi medsebojno primerjal, ugotovil njune razlike in podobnosti ter ocenil, katera je bila uspešnejša. Zanima me tudi prispevek diverzantsko obveščevalnih služb v Jugoslaviji, ki so ovirale okupatorja na različne načine, v končnem cilju pa pomagale odporniškimi skupinami, ki so z zadrževanjem Hitlerjevih sil prispevale delež h končni zmagi zaveznikov v drugi svetovni vojni.

2.3 Hipotezi

V svojem delu bom potrdil ozirom zavrnil naslednji hipotezi:

Hipoteza 1: *Zavezniki so s svojimi diverzantsko obveščevalnimi službami, kot sta SOE in OSS, bistveno pripomogli k zadrževanju nemških divizij na Balkanu.*

Hipoteza 2: *SOE je bila uspešnejša od OSS pri delovanju v protinacističnem boju na jugoslovanskih tleh med drugo svetovno vojno.*

2.4 Uporabljena metodologija

Ugotovitve v diplomskem delu temeljijo na analizi sekundarnih virov. Med te vire spadajo knjige, članki iz strokovno-znanstvenih revij ter viri iz medmrežnih baz. Uporabil sem naslednje raziskovalne metode:

- analiza pisnih virov, s katero sem opisal sam potek delovanja zahodno zavezniških diverzantskih obveščevalnih služb med drugo svetovno vojno na tleh Jugoslavije v nekem kronološkem zaporedju;
- deskriptivno (opisno) metodo, s katero sem navedel temeljne značilnosti obeh diverzantskih obveščevalnih služb (SOE in OSS) ter opisati tudi konkretne misije;
- primerjalno metodo, s katero sem primerjal obe diverzantsko obveščevalni službe med seboj ter posamezne misije v Jugoslaviji.

2.5 Opredelitev temeljnih pojmov

Obveščevalna služba: je posebna organizacija, katere prednostni cilji so zbiranje, analiziranje in ocenjevanje obveščevalnih podatkov in spoznanj o drugih državah, njihovem vojaškem in ekonomskem potencialu, političnem stanju in namerah ter znanstvenih dognanjih (Purg, 2002: 16).

Diverzantsko obveščevalna služba: je vrsta obveščevalne službe, ki opravlja enake naloge kot obveščevalna služba, zraven tega pa deluje tudi neobveščevalno v odnosu do vitalnih

interesov nasprotnika. Zato tudi z drugimi metodami (likvidacije, sabotaze, sodelovanje v državnih udarih) vplivajo na uresničitev interesov države, za katero delajo (Purg, 2002: 35).

Sabotaža: je namerno, navadno prikrito dejanje, ravnanje, s katerim se zlasti iz političnih vzrokov povzroča gospodarska škoda (SSKJ, 1997).

Četnik: beseda četnik izhaja iz besede četa, kar pomeni družino vojakov ali skupino ljudi, ki sodelujejo v gverilskem vojskovanju (Mahmutović, 2003: 4). Četništvo je nastalo v času uporov proti Turkom. Prostovoljci, ki so se borili proti turški oblasti v Makedoniji, so si v drugi polovici 19. stoletja nadeli ime četniki. Organizirani so bili v čete in odrede pod vodstvom četovodje ali vojvode. Po prvi svetovni vojni je bilo v Srbiji ustanovljeno Združenje za svobodo in čast domovine (Kovačič, 2004: 15). Četništvo je bilo na vrhuncu leta 1938, ko naj bi imelo 500.000 članov. Takrat je četnike vodil Kosta Pećanac, ki je privabil veliko novih članov. Ravno zaradi novih članov, ki jim ni bilo mar za četniške ideale in tradicijo, temveč so zagovarjali veliko Srbijo, je četništvo izgubilo svojo prepoznavnost in prvotni namen. Spremenilo se je v organizacijo, ki je bila povsem srbsko-nacionalistično orientirana. Po okupaciji Jugoslavije je Pećanac začel kolaborirati z okupatorji in kvislingi. Draža Mihailović ni bil neposredno povezan s četniki. Mihailović si je ime četnik nadel v prepričanju in upanju, da bo organiziral pravo gverilsko vojskovanje proti okupatorju in si pri ljudeh pridobil zaupanje (Mahmutović, 2003: 5–6).

Partizan: je pripadnik odporniškega gibanja, ki uporablja posebno, gverilsko taktiko vojskovanja. Za gverilsko vojskovanje je značilno delovanje v zaledju sicer močnejšega nasprotnika, na širokem področju, majhne enote, izogibanje frontalnim bojem, nočne akcije, zasede, izkoriščanje poznavanja zemljišča, podpora prebivalstva, vztrajnost in hitri premiki (Ločniškar, 2004: 8). S tem imenom se je v Jugoslaviji označeval udeleženeec narodnoosvobodilnega boja (SSKJ, 2006).

Misija: je skupina ljudi, izbranih in pooblaščenih za zastopanje določenih interesov širše skupnosti, navadno v meddržavnih odnosih (SSKJ, 1997).

Vojaška misija: je skupina obveščevalnih agentov, vojaških oficirjev, ki je poslana v določeno državo, z namenom da deluje (zbiranje obveščevalnih podatkov, organiziranje odpora proti sovražniku, organiziranje materialne podpore svojim zaveznikom) v interesu države, ki jo je poslala (Purg, 2002: 35).

3. NASTANEK IN ZGRADBA SOE-ja IN OSS-ja

3.1 SOE – Special Operations Executive (Uprava za posebne operacije)

Po izbruhu druge svetovne vojne v začetku septembra 1939 in z nadaljnjim bliskovitim prodorom Nemčije, ki je že ogrožala angleški otok, je prišlo do reorganizacije britanskih obveščevalnih služb. Pobudo za ustanovitev SOE je dal premier Winston Churchill. Nastala je julija 1940 in dobila nalogo zanetiti in nato koordinirati upor v zasedenih državah. SOE je morala svoje probleme od vsega začetka vzeti v svoje roke. Lahko jih razvrstimo v tri kategorije:

- 1. kategorija:** ugotoviti, če obstaja odpor v zasedenih deželah in če obstaja, vzpostaviti stik z njim;
- 2. kategorija:** vzdrževati stik s pripadniki odpora in
- 3. kategorija:** preskrbovati jih s potrebnim vojaškim materialom, da bodo lahko škodili okupacijskim enotam.

V SOE sta bili združeni dve britanski agenciji za posebne operacije, Sekcija D in Sekcija Military Intelligence Research Branch, ki jo poznamo kot MI(R). Sekcija, ki je imela kratico D (verjetno oznaka za Destruction), je bila poseben oddelek britanske vojaške obveščevalne službe (MI6 ali SIS) in je imela nalogo preiskovati vsako možnost napadov na potencialne sovražnike brez uporabe vojaških sil. Sekcija MI(R), ki je izhajala iz maloštevilne sekcije General Staff Research, je spadala pod britansko vojaško ministrstvo in je imela nalogo, da raziskuje nove tehnike nerednega vojskovanja. Delovala je še posebna organizacija (Britanci so jo ustanovili takoj po anšlusu³), ki so ji pravili Electra House (EH). Ukvarjala se je s »čisto in umazano« propagando in je bila podrejena zunanjemu ministrstvu. Do 4. septembra 1941 se je SOE imenovala Special Operations 2 (SO2). Propagandno sekcijo EH so medtem preimenovali v Special Operations 1. Po hudih sporih med vodstvom SO2 in britanskim ministrstvom za informiranje so avgusta 1941 sekcijo SO1 preusmerili v organizacijo Political Warfare Executive (samostojni oddelek za subverzivno propagando), ki je vedno odgovarjala zunanjemu ministrstvu. Tretjo sekcijo Special Operations (SO3), ki naj bi prevzela nadzor nad načrtovanjem, so kmalu ukinili.

Organizacijo SOE so ukinili po vojni, 15. januarja 1946, del njenih članov je prešel v druge britanske tajne, obveščevalne in varnostne službe. Zlasti prva leta je bilo dogajanje okoli SOE in njenimi predhodnicami precej zapleteno, saj so bila razmerja moči med samimi

---

³ - Priključitev Avstrije Nemčiji, 12. marca 1938

britanskimi obveščevalnimi službami težavna. SOE je bila kot najnovejša služba tarča marsikateri kritike »starejših kolegov« in sorodnih organizacij. Prišlo je celo do napetih odnosov z britanskim zunanjim ministrom Anthonyem Ednom in z britanskim vojaškim generalnim štabom. Churchill je bil na začetku skeptičen glede njene učinkovitosti, sčasoma pa je SOE dobivala vedno več ugleda, vpliva in moči. Ker je bila SOE na začetku tarča marsikateri kritike obveščevalnih kolegov, je bila avtomatično tudi premalo upoštevana, tako da mnenja nekaterih njenih častnikov niso naletela na odziv in odobravanje. Tudi tehničnih težav je bilo veliko, saj je službi primanjkovalo materialnih sredstev, do začetka leta 1942 namreč ni imela lastnih komunikacijskih kanalov in sistema šifriranja, leta 1943 je imela na voljo samo štiri stare bombnike, ki so zanjo prevažali blago in s katerimi je lahko občasno pošiljala na okupirana ozemlja manjše misije. Če je SOE zahtevala strojnice, razstrelivo, orožje in drugo opremo, so v resnici vzeli opremo armadi in letala RAF (Kraljeva letalska sila). Zato je SOE morala najprej dokazati, da bo to, kar je zahtevala, lahko služilo njej bolje kot pa rednim enotam. To je bilo gotovo težko dokazati, saj svojim enotam v začetku, če jih je sploh lahko imenovala enote, niso mogli zaupati, ker jih še niso poznali. SOE ni bila prepričana, ko je na primer ukazala, naj opravijo sabotažo v neki tovarni, da bo to povelje v resnici izvršeno. Upala je, vendar pa tega ni mogla zanesljivo ugotoviti. Četudi je bila kje naloga opravljena, je imela SOE skromne možnosti, da bi dejanje pregledala. Morda bi takega razdejanja na posnetku iz zraka sploh ne bilo videti. Konec maja 1944 je Churchill predlagal Edenu, naj reducirajo SOE, ki se je tedaj zelo okrepila (Bajc, 2004: 39–40).

Glavni štab SOE je bil na Baker Streetu številka 64, v londonskem predelu Barkley Square. Hugh Dalton, laburistični član Churchillove medvojne koalicije, je bil prvi minister, odgovoren za SOE. Dne 22. februarja 1942 ga je po seriji notranjih sporov nasledil lord Roundell Cecil Palmer, njega pa lord Selborne. Že Daltonu je pomagal Gladwin Jebb ugledni član zunanjega ministrstva, ki je bil odgovoren za eksekutivo, s kratico CEO, in sicer do konca 1942. Jebba je nasledil polkovnik Harry Sporborg, ki je postal glavni tajnik Selborna in je imel podobne funkcije kot Jebb. Obstajal je še operativni načelnik SOE, ki so mu pravili CD. Prvi je bil od avgusta 1940 do maja 1942 Frank Nelson, sledil mu je Charles Jocelyn Hambro, od septembra 1943 pa do ukinitve 1946 pa je bil kot CD general Colin Gubbins. SOE je že leta 1940 ustanovil urad v Kairu, ki je bil pristojen za Balkan, poleg Balkana pa je še pokrival območje Sredozemlja in severne Afrike. Pod svojim okriljem je imel podsekcije v Istanbulu, Beirutu, Teheranu, Jeruzalemu in Bagdadu. Sedež SOE za Balkan je bil v Istanbulu.

Organizacija je bila v nekem stalnem procesu prilagajanja vojnim spremembam, njena struktura pa je bila precej zapletena. Vseh moških članov je bilo približno 10.000, žensk pa

3.200, vsaj tretjina pa je delovala na terenu. Njihove osebne zgodbe so postale z leti že skoraj prave legende, kar nima seveda nič skupnega z znanstvenim raziskovanjem, vendar moramo kljub vsemu priznati, da sta bila delovanje in uspešnost organizacije večkrat sad poguma in iznajdljivosti posameznikov. To velja zlasti za prva leta, ko je organizacija občutila težo neizkušenosti in je zato usoda operacij slonela tudi na improvizaciji. SOE je delovala oziroma skušala delovati po vsem svetu, kjer koli bi pač lahko škodovala silam osi. Tako dobimo njene agente in sodelavce v skoraj vseh evropskih državah: Albaniji, Avstriji, Belgiji, Bolgariji, Danski, Franciji, Grčiji, Italiji, Jugoslaviji, Liechtensteinu, Madžarski, Nemčiji, Nizozemski, Norveški, Poljski, Portugalski, Romuniji, Češkoslovaški, Sovjetski zvezi, Španiji, Švedski, ter Švici. V afriških deželah: Abesiniji, Angoli, Alžiru, Egiptu, Madagaskarju, Nigeriji, Maroku, Sudanu, Tuniziji. Nadalje na Bližnjem, Srednjem in Daljnem vzhodu, Cipru, Malti, Palestini, Siriji, Turčiji, v Afganistanu, Avstraliji, Borneu, Burmi, Indiji, Iranu, Iraku, na Japonskem, Kitajskem, Filipinih, Maleziji, Singapuru, Sumatri, Tajski, pa tudi v nekaterih državah zaveznicah, kot so bile Argentina, Kanada in ZDA, kjer so zbirali in urili agente oziroma sodelavce. Vsekakor je bila SOE najbolj aktivna ravno v Evropi. Predvsem v Franciji, Grčiji in Jugoslaviji, medtem ko je drugod polagoma prehajala v okvir drugih poveljstev (Biber, 1981: XXVI).

SOE je sodelovala tudi z ostalimi britanskimi tajnimi in obveščevalnimi službami, čeprav ni bila vedno navdušena za to. Tako je sodelovala z Military Intelligence 5 (MI5), ki je klasična protiobveščevalna služba. Sodelovala je tudi z vojaško obveščevalno službo (MI6 ali SIS), ki je pomembna zato, ker so predhodnice SOE in njeni člani večinoma izhajali iz SIS. Poleg tega je SOE vzporedno sodelovala s organizacijo Inter-Service Liaison Department (ISLD), ki je bila med vojno v resnici kritje za MI6, s podobnimi načini delovanja kot SOE, tako da sta obe organizaciji tudi sodelovali, med njima pa je večkrat prišlo tudi do nezaupanja. Vojaške misije so bile večkrat sestavljene mešano: nekaj članov SOE in nekaj članov ISLD, ti pa so bili praviloma bolj nezaupljivi do odporniških gibanj v Jugoslaviji, tako da so, na primer, s težavo prepustili tajne šifre za komuniciranje. Prvotni nameni ISLD so bili namreč vsekakor bolj politične narave in vezani neposredno na dolgoročne cilje britanskega zunanjega ministrstva in samega Churchilla, medtem ko je SOE spadala pod britansko ministrstvo za gospodarsko vojskovanje in je imela vsaj načelne cilje, vezane na vojaške kratkoročne interese. SOE pa je tesno sodelovala s posebno organizacijo britanskih obveščevalnih služb Military Intelligence-Escape and Evasion Service (MI9), ki je imela nalogo, da evakuira osebe iz zasedenih ozemelj. Prav tako je SOE tesno sodelovala z ameriško OSS (Bajc, 2004: 25–33).

Že v začetku je bilo SOE-ju jasno, da si mora zagotoviti sredstva, da bi vzpostavili najbolj preproste zveze. Za to je imela tri možnosti. Zveza na kopnem bi namenom organizacije ne ustrezala dolgo, kar je kmalu spoznala. Sicer so obstajale poti prek Španije v Gibraltar in prek nevtralnih dežel na Balkanu, vendar je bilo tako posredovanje obvestil dolgotrajno in zelo tvegano. Vedelo pa se je tudi, da bi po tej poti ne bilo mogoče prenašati težje opreme. Druga možnost je bilo morje. Tu so imeli nekatere ugodne priložnosti, na primer prek Sredozemskega morja, v Severnem morju med Škotsko in Norveško pa so operirali z ribiškimi čolni. Med Cornwallom in Bretanjo je SOE uporabljala motorne čolne. Vendar je vse to bolj malo izrabljala, ker je bilo skrajno tvegano. Nemške patrolje v Rokavskem prelivu, ki so bile ves čas na preži in tudi zelo številne, so dale SOE-ju dosti dela. Zato se je organizacija zavedala, da so letalske zveze najbolj primerne. Vendar je bila priprava na letalsko operacijo v kako deželo, ki jo je zasedel sovražnik, zelo zapletena zadeva. Prvi agenti SOE so odskočili »na slepo« in so pristali v zahodni Poljski. V brezštevilnih in po vsej Angliji raztresenih taboriščih poljskih, belgijskih, nizozemskih, norveških in predvsem francoskih ubežnikov, ki niso imeli nobenega upanja, da bi se lahko bojevali, je bil velik vir potencialnih agentov SOE. Razen tega je mnogo mladih ob tem času zapustilo svojo domovino v okupirani Evropi z namenom, da bi se v VB bojevali proti Hitlerju. Ko so prispeli v VB, so jih najprej namestili v Kraljevski patriotski šoli Victoria v londonskem predmestju Wandsworth, kjer je bil, skrit pred zunanjim svetom, sprejemni center za vse, ki so se rešili usmrtitev ter aretacij nacistov in se prebili v VB. Mnoge izmed teh mladih ljudi, ki so prišli iz raznih ubežnih enot ali pa iz Kraljeve patriotske šole, so povabili na pogovor s sodelavcem SOE, ki je bil v sobi ministrstva za pokojnine ali v klubskih prostorih hotela Northumberland. Razložili so jim cilje in naloge SOE in jim predlagali sodelovanje. Novinec je imel nekaj dni za premislek, vendar se je moral obvezati, da bo molčal, četudi bo njegova odločitev negativna. Veliko mladih ljudi se je odločilo za sodelovanje in nabralo se jih je toliko, da so morali za vsako narodnost ustanoviti poseben oddelek s posebnimi centri za šolanje.

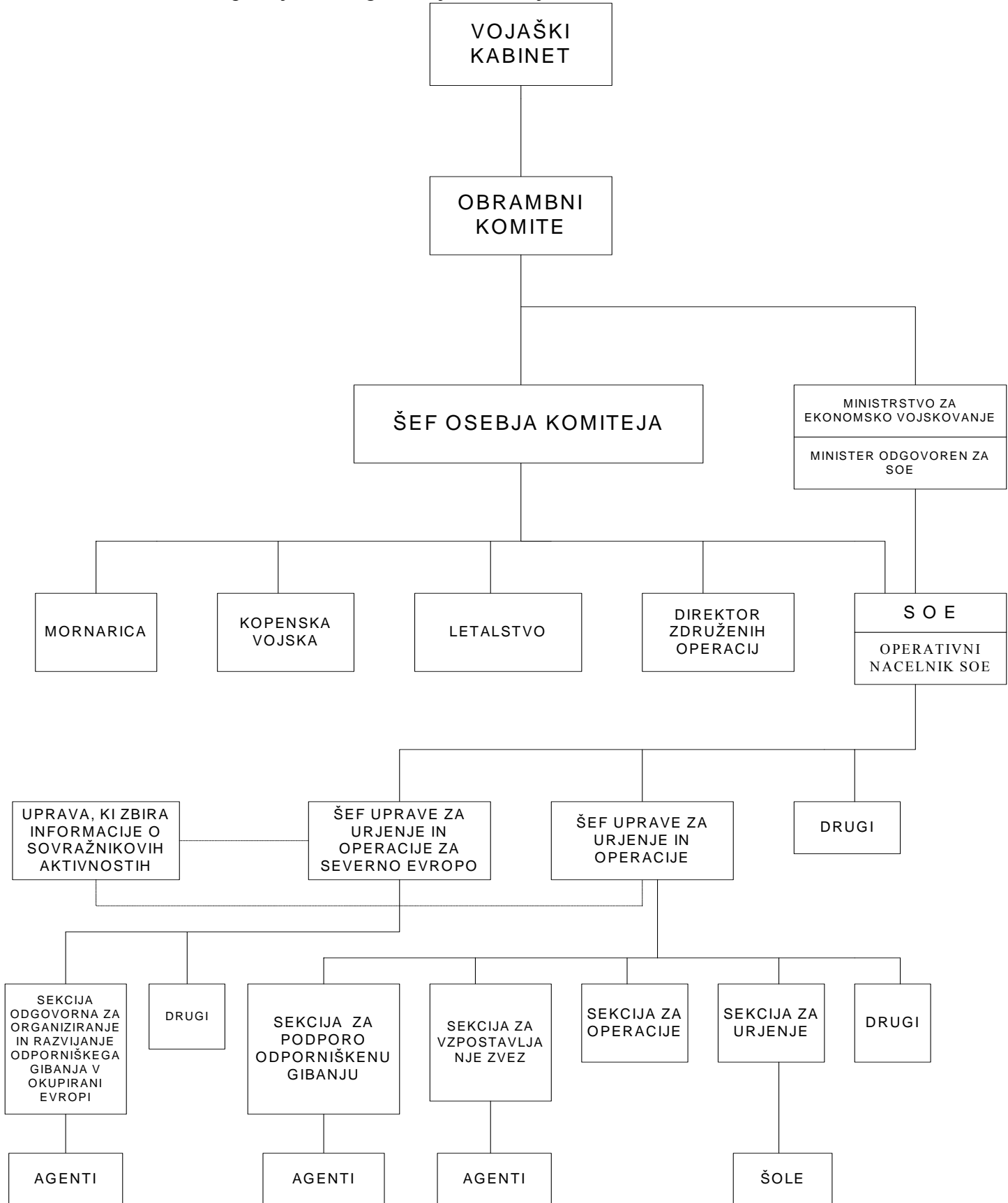
Po dokaj površnem začetnem šolanju je prišlo na vrsto za večino agentov daljše bivanje v divjih pokrajinah Škotske, ki so ga agenti imenovali »repni« tečaj, med katerim so se pod najtežjimi pogoji, ko so se pogosto dneve brez strehe nad glavo prebijali po deželi, skrivali pred namišljenimi nemškimi patroljami, brodeč po gozdnih hudournikih in zmeraj bežeč pred esesovci, ki so jih predstavljale druge skupine. Po napornih tednih na Škotskem so šli nazaj v posebne šole, ki so bile v podeželskih dvorcih. Tu so se seznanili z vsemi podrobnostmi boja od blizu. Poleg urjenja brez orožja so imeli tečaje v industrijski sabotaži, kjer so se naučili uporabljati različno razstrelivo za različne objekte in kjer so se urili v

določanju primerne količine razstreliva po načelu: z najmanjšo količino eksploziva največji učinek.

Na letališču Rengway pri Manchesteru je bila od leta 1940 dalje padalska šola SOE. Ker so imeli agenti le izjemoma srečo, da so prišli na celino z motornim čolnom ali so jih tja prepeljali z letali, je bil padalski tečaj obvezen za vse novince organizacije SOE. Krono šolanja je pomenil izobraževalni tečaj na eni izmed šol varnostne službe. Grad baronov Montagu v Beaulieuju je bil ena takih šol. Tu je izvedel bodoči agent nekaj o psihologiji svojega bodočega življenja, spoznal kako se vedejo zanesljive osebe. Poučili so ga, kako spozna družino, kjer lahko dobi varno zatočišče. Po celotnem tečaju SOE je čakal marsikaterega agenta praktičen preizkus. Odpeljali so ga v London in tu je moral delati tri dni tako, kot bi delal nemški agent. Ko je bil nenadoma prepuščen sam sebi, se je marsikateri od pogumnih novincev že po nekaj urah znašel v rokah policije in pogosto je bilo za učitelje SOE zelo problematično dokazati, da je aretirani njihov učenec in ne sovražni agent. Med časom, ko je agent čakal na letalo, s katerega bo skočil v zasedeno ozemlje, so agente zaposlili z izdelovanjem najrazličnejših premetenih razstrelilnih nabojev. Preskrbovanje agentov z orožjem, strelivom, novimi radijskimi oddajniki in drugim materialom, kot tudi radijska zveza z njimi, je bilo proti koncu vojne bistvo delovanja SOE (Piekalkiewicz, 1972: 46–62).

Slika 3.1: Struktura poveljstva v organizaciji SOE, maja 1941

Vir: prirejeno po (Foot, 1996: 36)

Legenda:

_____ poveljevanje

----- sodelovanje

3.2 OSS – Office Of Strategic Services (Urad za strateško delovanje)

Ko se je začela druga svetovna vojna, so vse velike sile razen ZDA imele prave obveščevalne službe. Pravijo, da je do leta 1939 to funkcijo opravljalo šest starejših samskih žensk, ki so ljubosumno bdele nad omarami s tajnimi arhivi na vojaškem ministrstvu. Ta praznina je bila dopolnjena, ko je ZDA stopila v vojno, predvsem po zaslugi karizmatičnega Williama J. Donovana. Donovan je vodil dnevnik o bojih 69. polka v prvi svetovni vojni ter se izkazal kot eden od vojakov z največ odlikovanji v ameriški zgodovini. Po vojni je bil namestnik državnega tožilca, zatem pa je na Wall Streetu odprl odvetniško pisarno, v kateri je z velikim uspehom razvijal posle z velikimi newyorškimi bankami ter vodilnimi mednarodnimi podjetji. Po zaslugi teh poslov je postal bogat, močan in vpliven posameznik. Predsednik ZDA Roosevelt je 11. julija 1941 postavil Donovana na mesto, katerega do takrat še ni bilo v ameriški administraciji. Postavil ga je na čelo novoustanovljenega Urada za koordiniranje informacij (COI-Coordination of Information) (Persico, 1982: 18–19). Urad za koordiniranje informacij je dobil močno pooblastilo in avtoriteto, da zbira in analizira vse informacije in podatke, ki bi lahko škodovale nacionalni varnosti. V Washingtonu je Donovanov Urad za koordiniranje informacij takoj naletel na napad drugih vladnih agencij, ki so bile odgovorne za obveščevalno delo. Urad so videli kot vsiljivca na njihovem teritoriju. Med te vladne agencije spadajo FBI⁴, ONI⁵ in G-2⁶, ki so oblikovale koalicijo proti Uradu. Te štiri agencije so skušale krotiti obseg delovanja in vpliv nove agencije, med drugim tudi na tak način, da sta agenciji FBI in ONI izključevali COI iz operacij na zahodni hemisferi. 7. decembra 1941, ko so ZDA vstopile v drugo svetovno vojno, je bil COI še vedno na začetku in skoncentriran na grožnjo s strani nacistov ter ni imel večje vloge v ameriškem največjem obveščevalnem neuspehu med vojno (Pearl Harbor). Vstop v vojno je preoblikoval odnos COI-ja z novoustanovljenim Skupnim štabom načelnikov, ki se je hvalil s svojo obveščevalno organizacijo. Da bi rešili problem negativne percepcije Urada za koordiniranje informacij in pridobili pomoč vojske, je Donovan predlagal, da bi bil Urad pod kontrolo Skupnega štaba načelnikov. 13. junija 1942 je predsednik Roosevelt uradno to predlagal in tako se je COI preimenoval v Urad za strateško delovanje (OSS-Office of Strategic Services), organizacija pa je bila pod vodstvom Skupnega štaba načelnikov. Približno polovica uprave COI-ja se je premestila v novo organizacijo imenovano Office of War Information. Nova usmeritev in novo ime pa ni pomirilo obveščevalnih rivalov OSS-ja. Ko je Donovan predlagal oblikovanje

---

⁴ -Zvezni urad za preiskave (Bandot, 1982: 350)

⁵ -Pomorski obveščevalni urad (O'Donnell, 2004: 335)

⁶ -Vojaška obveščevalna služba (O'Donnell, 2004: 334)

novega šifrirnega sistema imenovanega COIL projekt, so obveščevalni tekmeči OSS-ja uspešno blokirali ta projekt. FBI je nadaljeval s preprečevanjem protiobveščevalne dejavnosti OSS-ja na zahodni hemisferi. Pod tutorstvom Britancev je OSS razvil številne lastne neodvisne koncepte praktično čez noč, s poudarkom na enotnem »združenem orožju« tehnike tajne vojne. Osrednji element tajne vojne so bile posebne operacije, novi koncept OSS, ki se je razvil med vojno. Marca 1941 je Donovan nagovarjal Roosevelta, da dovoli, da se razvijejo sile za posebne operacije, ki bi v vojni proti Nemcem predstavljale nepričakovano in neregularno pot. Ekipe operativcev bi se prebile za sovražnikovimi linijami in bi sejale zmedo v zadnjih linijah sovražnika (O'Donnell, 2004: XIV–XVI).

OSS je bil sestavljen iz petih odsekov:

- tajna obveščevalna služba (SI-Secret Intelligence) je bila določena za skrivno zbiranje obveščevalnih podatkov;
- odsek za posebne operacije (SO-Special Operations) je bila organizacija za sodelovanje z domačimi odporniškimi organizacijami v okupiranih deželah;
- odsek za raziskovanje in analize (R&A-Research and Analysis) so opravljali vodilni znanstveniki, sposobni v celoti oceniti in ovrednotiti grobe obveščevalne podatke, ki so jih zbrali SI, vojaške obveščevalne službe, zunanje in finančno ministrstvo, kakor tudi tiste iz javnih virov;
- odsek za bojno moralo (MO-Moral Operations) je imel nalogo uporabljati propagando, tako belo kot črno, da bi ohrabрили in podprli zaveznike ter omejili in spodkopavali moralo nasprotnikov;
- protiobveščevalna služba (X-2) je štela organizacijo pred sovražnikovimi poskusi, da bi vdrli vanjo in spodkopali operacije OSS-ja (Lindsay, 1998: 46).

OSS se je hitro širil, tako da so leta 1943 agenti OSS že delovali skoraj na vsej zemeljski obli, vendar je ostala Latinska Amerika v pristojnosti FBI. Do leta 1944 je OSS imel 15.000 moških in žensk. Tega leta je porabil 57 milijonov dolarjev in bil vključen v evropske in azijske spore. Bil je vedno bolj uspešen, vendar je zaradi hitrega razvoja in naglice mnogokrat nastopil grobo. OSS je postal del vojaške formacije. Kljub temu, da bi se OSS moral ravnati strogo v skladu s pravili zaradi podrejenosti po hierarhiji konvencionalnih služb, se ni zmenil za pravila. Navadni vojaki, ki so pripadali OSS-ju, z očali na nosu in doktorskimi nazivi, so prezirali specialne ukaze ter si izborili nedotakljivost. Osebe OSS-ja, ki je bilo dodeljeno za delo v štabu vrhovne komande zavezniških sil, je nosilo modro prepustnico, katero je osebno podpisal general Eisenhower, na kateri je pisalo, da lastnik te prepustnice nima nobenih omejitev. Donovan je uporabil mrežo svojih prijateljev, da popolni svojo na novo ustanovljeno organizacijo.

Ker je bilo osebje rekrutirano iz znanih odvetniških pisarn, starih bank, iz članov akademske elite ter iz tistih, ki so se šolali v tujini, je bilo v očeh drugih zaznati, da so člani OSS-ja postali privilegiran razred. OSS je v sodelovanju z britansko obveščevalno službo spustil s padali na stotine agentov v Francijo pred invazijo v Normandiji, da bi uskladili boje francoskega odpora s silami, ki se bodo izkrcale. V bistvu pa je OSS preko celotnega teritorija, ki ga je okupiral tretji rajh – na Norveškem, Danskem, Nizozemskem, v Belgiji, Franciji, Italiji, Jugoslaviji ter Grčiji – razposlal svoje agente, ki so podpirali odpor proti sovražniku in zbirali tajne podatke o njem. Po zaslugi OSS-ja, ki je imel tako dobre podatke o invaziji v Normandiji, je bila ta operacija imenovana kot najbolje proučena invazija v vojaški zgodovini (Persico, 1982: 21, 23, 24).

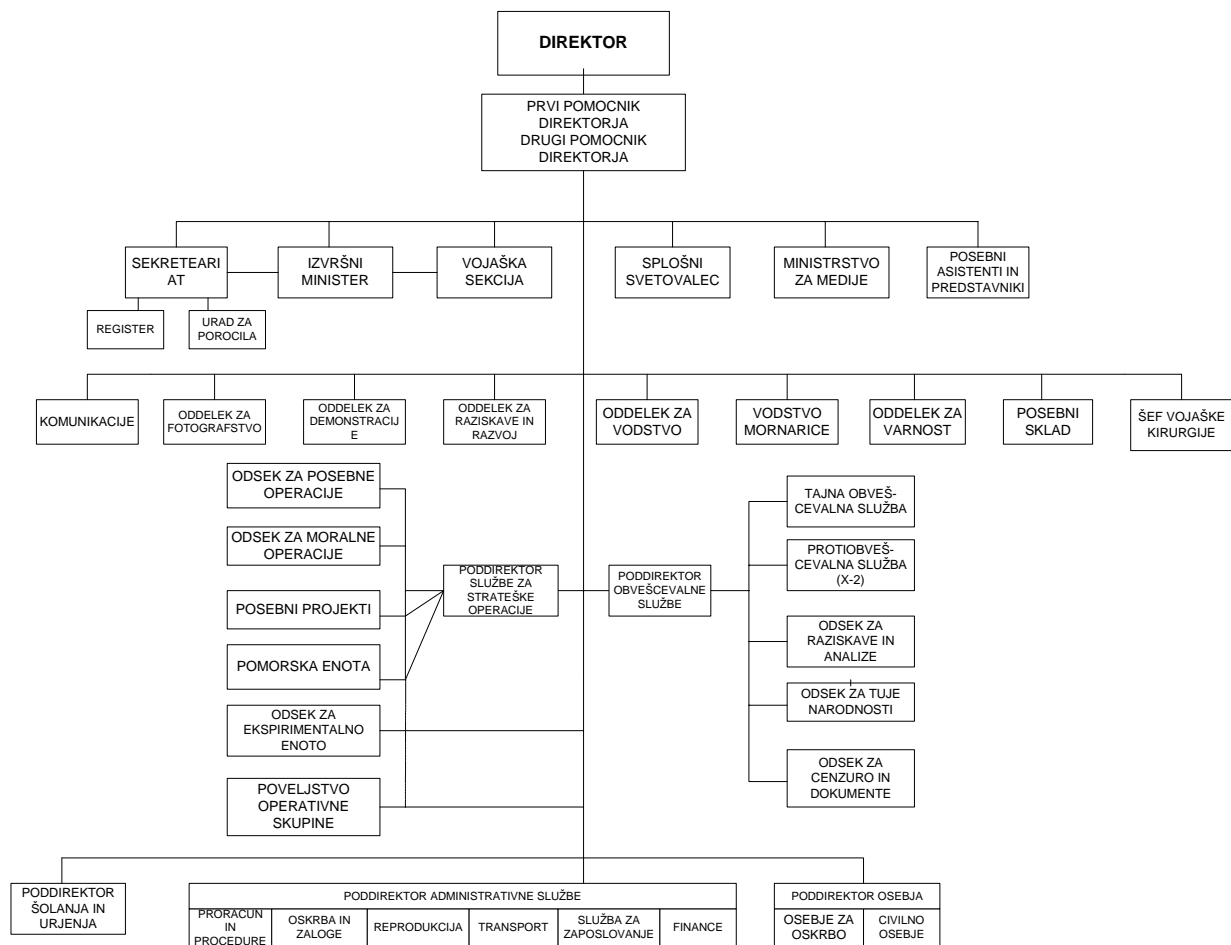
Prve agente OSS-ja so izurili v Kanadi, v taboru »Camp X«. Ustanovili so ga Britanci, da bi pomagali Američanom pri tajni vojni. Kamp je bil tako skrivnosten, da niti kanadski vojaški kabinet ni vedel nič o njegovem obstoju. Agenti so imeli mnogo lekcij o tem, kaj početi za sovražnikovimi linijami. Učili so se o stvareh, ki so jih lahko izdale, o uporabi orožja ter o boju z neposredne bližine. Vse, kar so se učili je bilo umazano, povsem drugačno od tistega, kar so se naučili v vojaški pehotni šoli.

Prva neodvisna šola tajnega obveščevalnega urjenja, ki jo je ustanovil OSS, se je imenovala RTU-11, znana kot »Farma«. Rekruti so se učili pomembnosti maskiranja, obveščevalnih metod in uporabe tehnike izločevanja. Naučili so se tudi šifriranja, dešifriranja in kodiranje sporočil. Učili so se uporabe pištole, branja kompasa ter hoje v temi po neznanih krajih. V drugi polovici leta 1942 so inštruktorji v OSS-ju začeli z urjenjem tujcev za delo v Evropi. Več kot 2500 moških agentov in nekaj žensk agentk je opravilo tečaj padalstva, nekaj žensk pa je tudi bilo aktivnih v operativnih službah OSS-ja. Veliko agentov OSS-ja so urili Britanci. Kot se je razvijala vojna, tako se je širila in razvijala tudi organizacija OSS. Hitra rast OSS-ja je zahtevala vedno več prostora za urjenje. To je vodilo do razvoja programa, ki je vključeval zasliševanje kvalificiranih kandidatov OSS-ja preden so prestali drago in daljše individualno urjenje. Prav neverjetno je, da je med delovanjem organizacije v različnih obdobjih vojne in na nevtralnih ali okupiranih ozemljih, umrlo le 143 Američanov na svoji dolžnosti. Ta številka seveda ne vključuje številnih tujcev, ki so bili ubiti, medtem ko so delali za OSS. Tako lahko rečemo, da so bili karakterji in urjenje kandidatov, kreativno razmišljanje, samozaupanje in odločna akcija odločilni faktorji pri njihovem uspehu (O'Donnell, 2004: 2–4, 9, 11–15).

V OSS-ju je bila tudi podružnica za razvoj in raziskave, kjer so sodelovali različni znanstveniki in drugi specialisti. Ta podružnica se je delila na štiri oddelke, in sicer: tehnični oddelek, oddelek za dokumente, oddelek za maskiranje ter oddelek posebnih

pripomočkov. Tehnični oddelek je razvijal specialna orožja, ki so bila uporabljena na obveščevalnem bojišču, kot je na primer eksplozivna snov, ki se je lahko zapekla v kruh in pecivo. Oddelek za maskiranje je priskrbel agentu vse, kar je potreboval pri svojem tajnem delu. Oddelek je izdeloval predmete, ki so izgledali kot vsakdanji predmeti, a so se uporabljali v diverzantske namene. Oddelek za dokumentacijo je oblikoval delovna dovoljenja, licence ter osebne izkaznice. Grafični obrati so bili postavljeni po celotni Ameriki ter izdelovali dokumente potrebne za misije. Oddelek za posebne pripomočke je izdeloval med drugimi tudi »L« in »TD« tablete. »L« je pomenil smrtonosno tableto, ki je ob zaužitju povzročila smrt ter preprečila možnost izsiljevanja podatkov z mučenjem. »TD« je bila tableta resnice, ki je predstavljala prvotno obliko »seruma resnice«, ki je bil izdelan iz narkotikov. Podružnica za razvoj in raziskave se je tudi ukvarjala z razvojem biološkega orožja; odkrili so zelo strupeno bakterijo, ki bi se lahko uporabila pri bakteriološkem vojskovanju (O'Donnell, 2004: 16, 19, 21).

Slika 3.2: Organizacijska struktura OSS-ja, novembra 1944

Vir: prirejeno po (Warner, 2000)

4. ODNOS MED SOE IN OSS TER PRIMERJAVA MED ORGANIZACIJAMA

Odnos med SOE in OSS, ki se je začel z najboljšimi nameni, ni nikoli zares »zacvetel«. SOE je kot starejša organizacija skušala pustiti OSS izven pomembnega dogajanja, prav tako pa si je skušala podrediti ameriško organizacijo. OSS je reagiral tako, da je zadrževal ideje in projekte za sebe. Prav tako je med organizacijama prišlo pozneje do vrsto nesporazumov. V Jugoslaviji je bila različna stopnja kontakta med organizacijama glede teritorija. Situacija je bila veliko boljša na območjih, ki so bila pod kontrolo partizanov. Tako sta bili politiki organizacij na teh območjih veliko bolj podobni, kar so dosegli z reduciranjem vseh možnih nesoglasij med organizacijama. Britanci so kontrolirali komunikacijska sredstva, kar je trajalo do pomladi 1944, ko so častniki OSS-ja dobili svoje radijske oddajnike. Do takrat so se vsa ameriška sporočila pošiljala preko britanske mreže. Vendar je kljub pritoževanju OSS-ja ostal v uporabi le britanski komunikacijski sistem, čeprav je častnik OSS-ja Melvin Benson rekel, da niso popolnoma zadovoljni z britanskimi radijskimi povezavami in njenimi operaterji. Nesmiselno bi namreč bilo, če bi imeli dva ločena komunikacijska sistema. Zaradi prevlade Britancev nad Američani je zahteva šefa OSS-ja Donovana po znatno večjem obsegu posebnih operacij vzbudila skrbi pri SOE-ju. Prav tako je skrb za Britance pomenilo to, da je bila OSS odgovorna le ameriškemu združenemu štabu načelnikov, ne pa tudi zunanjemu ministrstvu. Na drugi strani pa je SOE izvrševala politiko, ki sta ji nalagali tako britanski združeni štab načelnikov kakor tudi zunanje ministrstvo. Lord Stevenson, britanski ambasador pri jugoslovanski vladi v izgnanstvu, je videl nevarnost v tem, da OSS ne bi slepo sledil politiki SOE. Zato je predlagal, da naj bo balkanska politika skupna ter posebne operacije združene. (Roberts, 1987: 98, 141, 142, 173, 174).

SOE in OSS sta junija 1942 podpisali »Londonski sporazum« in se tako prvič dogovorili o sodelovanju. Sporazum je zajemal osnove za koordinacijo in sodelovanje med organizacijama ter določal geografske cone interesov za vsako posebej. V času tega sporazuma, ko SOE ni bila zelo optimistična ter zasidrana z dvomi o varnosti nekaterih Američanov na Srednjem vzhodu, je SOE videla v OSS-ju amaterja, ki ni imel dovolj izkušenj, da bi razumel situacijo v Jugoslaviji. Po tem sporazumu, ki so ga kasneje z »deklaracijo o neodvisnosti« razveljavili, so Britanci dobili vodilno vlogo v Jugoslaviji, ameriškim obveščevalcem pa je bilo omogočeno tesno sodelovanje, vendar z uporabo britanskih radijskih zvez (Williams, 2003: 80). Ko je bil ta sporazum praktično razveljavljen, je bila šele 11. avgusta 1944 ustanovljena neodvisna ameriška vojaška misija pri Titu. Zanimivo je, da so se za osamosvojitve ameriške obveščevalne službe že zelo zgodaj

zavzemali ameriški državljani jugoslovanskega rodu. Novinar Stojan Pribičević, sin nekdanjega ministra in kasneje ostrega nasprotnika kraljeve diktature Svetozarja Pribičevića, je že 15. julija 1943 priporočal, naj Američani v Jugoslaviji vzpostavijo lastno obveščevalno službo, da ne bi kar šest mesecev zaostajali za dogodki na Balkanu in svojega znanja črpali le iz virov druge roke, potem ko so jih doslej vedno prehitevali tako Britanci kot tudi Rusi. Turner McBaine, pomočnik direktor tajne obveščevalne službe OSS na Bližnjem vzhodu, se je pritoževal, da nima niti enega samcatega Srba, ki bi ga lahko poslal na ozemlje pod partizanskim nadzorstvom. Vsi kandidati za OSS so bili privrženci Draže Mihailovića (Biber, 1989: 1066).

Poleti 1943 so se pojavile govorice, da se Američani in Jugoslovani na Srednjem vzhodu pogajajo o možnosti, da bi OSS poslal neodvisne misije v Jugoslavijo. Te govorice so sprožile alarm pri SOE v Kairu, ki ni hotela, da si Američani utrejo pot na njihovo prizorišče. Če pa že tja pridejo, pa hoče imeti pod kontrolo tako ameriške kot tudi jugoslovanske zaveznike. Lord Glenconner, član zgornjega doma britanskega parlamenta, je čutil, da je treba Američane spomniti na sporazum o območjih aktivnosti in interesa. Bil je pripravljen, da sodelujejo z OSS le, če bo SOE poveljevala in dokler se bodo Američani izogibali neodvisnim kontaktom z jugoslovansko in grško vlado (Williams, 2003: 151–152). Avgusta 1943 je general Donovan sklenil sporazum z Britanci, da so vključili ameriške častnike OSS v misije tako pri četnikih kot partizanih. Čeprav je obstajala namera, da bi bili ameriški in britanski častniki enakopravno zastopani in da bi si delili radijsko postajo na bazi v Kairu, pa do tega ni prišlo. Prav tako so načrtovali, da bi naj polovici misij pri partizanih načelovali britanski častniki, drugi polovici pa Američani, pri vsaki pa bi bili nižji častniki iz druge službe. Da zadeva ni delovala na tak način, je bil glavni krivec predvsem OSS, saj ni dodelil zadostnega števila častnikov in ker k poveljniku vojaške misije pri jugoslovanskih partizanih Fitzroyu Macleanu ni poslal namestnika višjega ameriškega oficirja, ki bi se, tako kot Maclean bolje spoznal na neregularne vojaške operacije in bi razumel komunistično organizacijo. Skupne misije so ostale pod britanskim operativnim nadzorstvom. Predsednik Roosevelt je bil prepričan, da razmere v državljanski vojni zahtevajo na terenu močno osebnost, ki bo spametovala bojevitih vodji (Tita in Mihailovića) in jima ukazala, naj se prenehata bojevati med seboj ter se borita proti Nemcem na svojih ločenih območjih. Roosevelt je v tem smislu predlagal Donovana, vendar je Churchill brž odgovoril, da že ima sposobne častnike na terenu, in meni, da bi bil Donovan odveč. Ta izmenjava mnenj ponazarja poenostavljene poglede v Washingtonu in do neke mere v Londonu, da bi lahko dva smrtna sovražnika prisilili podpisati premirje in sprejeti zavezniško vodstvo ter nadzor (Lindsay, 1998: 47, 48, 262, 263).

V tej izmenjavi mnenj je bilo prisotno nezadovoljstvo Američanov s svojim položajem v Jugoslaviji ter težnja po večjem vplivu na dogajanje v Jugoslaviji. Britanci pa so skušali ohranjati svoj vpliv s tem, da niso dovolili Američanom sodelovati pri vseh povezavah s partizani in četniki, ki so jih ustvarili Britanci sami. Britanska ambasada v Washingtonu je 21. februarja 1944 sporočila ameriškemu zunanjemu ministrstvu (State Department), da se je odločila umakniti častnike iz Mihailovičevih štabov ter izrazila željo, da se strinja s to akcijo. Po tem ukazu je prišlo do problema, saj se je OSS v Kairu odločil, da kljub odhodu britanskih častnikov za zvezo, le-ti ostanejo pri Mihailoviću še naprej. SOE je sporočila OSS-ju, da bi bilo neprimerno, če zavezniški službi ne bi skupno delovali. OSS Kairo se je napotil k Donovanu po nasvet. Medtem je Ralph Stevenson (britanski ambasador pri jugoslovanski vladi v izgnanstvu) povedal Lincolnu MacVeaghu (ameriški ambasador pri grški vladi v izgnanstvu), da je odpoklic častnikov vojaška poteza, ki jo je ukazal general Wilson. Stevenson je tako menil, da če ostanejo Američani, medtem ko Britanci odidejo, dajo možnost Mihailoviću da usmeri ZDA proti VB. Vendar je odsek obveščevalne službe OSS hotel, da se nadaljuje funkcija zbiranja informacij na četniškem območju, čeprav sta bila SOE in odsek posebnih operacij pri OSS proti temu ter se odpovedala odgovornosti za operacije in zveze. Zato je moral biti častnik OSS-ja Musulin odpoklican od Mihailovića, na drugi strani pa je šef OSS-ja v Kairu John Toulmin podpiral pošiljanje obveščevalne misije, ki bi imela le nalogo zbiranja informacij. V telegrafskem sporočilu State Departmentu, ki ga je poslal MacVeagh, je sam komentiral, da bi mogoče bila to rešitev, s čimer bi OSS lahko dosegel svoje cilje brez prerekanja s tistimi, ki so njeni zavezniki (Roberts, 1987: 198).

Z razvojem vojne in vedno tesnejšim sodelovanjem med ZDA in VB, je prišlo do ustanovitve skupnih zavezniških obveščevalnih služb. Protiobveščevalni oddelek zavezniškega generalštaba je dobil ime G-2, obenem pa sta februarja 1944 britanska protiobveščevalna služba MI5 in ameriška protiobveščevalna služba X-2 postavila na noge posebno skupno protiobveščevalno službo Special Counter Intelligence (SCI), ki je imela nalogo preprečiti vrinjenje sovražnikovih obveščevalcev in z zaslišanji izkoriščati ujete agente, zlasti nemške. Od leta 1940 je obstajala tudi posebna Kombinirana služba za zaslišanja, Combined Services Interrogation Centre (CSIC), najprej kot varnostni organ Britancev, nato skupen za Britance in Američane, ki je deloval še nekaj časa po vojni. Imel je nalogo podrobno zasliševati ujete agente. Januarja 1944 je bil ustanovljen skupni obveščevalni organ v okviru generalštaba zavezniških sil, ki je koordiniral posebne operacije SOE in odseka posebnih operacij OSS-ja, poznan kot G-3. Kljub temu je vsaka obveščevalna služba ohranjala svojo avtonomijo in medsebojna trenja niso bila nobena redkost. Ameriški

obveščevalci so namreč pričeli s takimi operacijami, da bi si pridobili čim več pozicij za nadaljnje povojno delovanje (Bajc, 2004: 42, 43).

Navkljub temu sodelovanju je bilo usklajevanje delovanja SOE in OSS mučno, saj je bila SOE odvisna od svojega zunanjega ministrstva, medtem ko OSS ni bil odvisen od svojega zunanjega ministrstva. To je ena izmed razlik med SOE in OSS. To in nekatere druge razlike pa bom prikazal v naslednji tabeli.

Tabela 4.1: Razlike med SOE in OSS

SOE	OSS
<p>Starejša partnerica, ustanovljena julija 1940.</p> <p>Podrejena svojemu britanskemu zunanjemu ministrstvu (Foreign Office).</p> <p>Imela je zadostno število častnikov, ki bi se razumeli na neregularne vojaške operacije in na komunistično organizacijo v Jugoslaviji.</p> <p>Častniki SOE so bili odgovorni le eni službi.</p> <p>Britanci so bili tik pred teheransko konferenco (28. novembra 1943) za pomoč le partizanom.</p> <p>V sporočilih so uporabljali šifrirna imena– nazive za sadje in zelenjavo.</p> <p>Na vlogo Slovenije so Britanci gledali v povezanosti z odnosi, predvsem s sosednjima Italijo in Avstrijo.</p>	<p>Mlajša partnerica, ustanovljena junija 1942.</p> <p>Ni podrejena ameriškemu zunanjemu ministrstvu (State Department).</p> <p>Ni imela zadostnega števila častnikov, ki bi se razumeli na neregularne vojaške operacije in na komunistično organizacijo v Jugoslaviji.</p> <p>Častniki OSS so bili odgovorni dvema službama oz. odsekoma OSS-ja (SI in SO).</p> <p>Američani so bili tik pred teheransko konferenco (28. november 1943) za pomoč partizanom in četnikom.</p> <p>V sporočilih so uporabljali šifrirna imena stavke kot na primer: «Kdo sem..».</p> <p>Pri usklajevanju zavezniške politike v srednjeevropskem prostoru so bili Američani naklonjeni poenostavljenim črno-belim rešitvam na podlagi prosovjetske ali proameriške opredelitve.</p>

SOE	OSS
<p>Britanske misije so imele naslednjo nalogo v srednji Evropi: razvijati upor po vzoru slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja.</p> <p>SOE je izbirala svoje člane med tistimi ki so bili sposobni za sabotažne dejavnosti in med tistimi, ki so znali jezike, ki so se jih naučili od priseljenih staršev.</p>	<p>Ameriške misije in njene skupine so bile bolj naravnane na obveščevalne in diverzantske naloge kot pomoč njihovim ciljem na velikih vojaških bojiščih.</p> <p>OSS je imela pri naboru članov na voljo močne politične in gospodarske analitike, ki so jih novačili z vrhunskih univerz.</p>

Vir: prirejeno po (Roberts, 1987: 198) (Williams, 2003: 203) (Lindsay, 1998: 136, 60) (Gorjan, 2003: 128, 82)

5. PRODIRANJE ZAVEZNIKOV V OKUPIRANO EVROPO

V prvih mesecih po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo junija 1941 je bil Stalin voljan prejeti pomoč, ki pa je ni bilo od nikoder. Zaprošil je, da se takoj odpre druga fronta. V oktobru 1941 je nagovarjal Churchilla, da VB pošlje znatno število divizij v Arhangelsk ali skozi Perzijo v južne predele Sovjetske zveze. V tem času je bilo balkansko bojišče zagotovo ena od rešitev, ki so ga britanski vojaški načrtovalci proučevali in ga takrat Američani še niso izključevali. Memorandum načelnikov štabov ZDA in VB je na vojaški konferenci v Washingtonu, v decembru 1941, predvidel, da v teku leta 1942 najverjetneje ne bo večjih kopenskih operacij proti Nemčiji, vendar pa bi bila lahko leta 1943 prosta pot za vrnitev na Kontinent preko Sredozemlja, Turčije, na Balkan ali z izkrcajem v zahodno Evropo. V tem času pa bi bilo potrebno s pomočjo Sovjetske zveze izčrpavati Nemčijo z bombardiranjem iz zraka, z zadrževanjem duha odpora v okupiranih državah ter organiziranjem subverzivnih gibanj. V tem času se je odporiško gibanje pojavilo samo v Jugoslaviji (Barker, 1978: 349–350). Če so se Američani in Britanci strinjali, da je cilj zavezniške strategije poraziti Nemčijo, nato pa bo sledila ofenziva na Pacifiku, pa si niso bili enotni glede načina, kako poraziti Nemčijo in osvoboditi Evropo. Britansko vodstvo je že pred vstopom ZDA v vojno imelo zamisel, ki bi temeljila na napadu proti Nemčiji, ki bi bil usmerjen z juga proti »mehkemu trebuhu Evrope«, kar predstavlja pot iz severne Afrike čez Sredozemsko morje, prek Italije in Balkana do osrčja Evrope oziroma Nemčije. Strategija je temeljila na dejstvu, da je treba Nemčijo najprej oslabiti, in šele nato izpeljati odločilen udar. Odpiranje druge fronte v zahodni Evropi naj bi prišlo v poštev samo kot zadnji udar pred samim zlomom Nemčije. Američani so tej zamisli nasprotovali, ker ni zagotavljala neposrednega odločilnega napada, s katerim bi se lahko uničilo nasprotnika. Njihova zamisel je bila, da z odločilno operacijo nastopijo proti sovražniku in ga uničijo. Američani so to pot videli v koncentraciji močnih oboroženih sil v VB, od koder bi te sile prek zahodne Francije prodrle v Nemčijo. Bistvo ameriške teorije o koncentriranem in odločilnem napadu je izhajalo iz ameriškega optimizma in zaupanja v visoko razvito industrijo in ekonomsko moč, ki jo je tedaj imela. Po dolgih razpravljanih so se britansko-ameriški predstavniki strinjali v tem, da je treba v letu 1943 izvršiti veliki desant z ameriško-britanskimi silami v zahodni Evropi (načrt Round-up), zato naj bi se v VB takoj začela koncentracija ameriških kopenskih sil za ta desant (načrt Bolero). Britanci so načeloma sprejeli načrt za operacijo Round-up, zlasti koncentracijo ameriških sil v VB. Kmalu pa je postalo očitno, da o tem načrtu niso nikoli resneje razmišljali, kot tudi ne o možnosti, da bi ga v prihodnosti sploh izpeljali. Sklicevali so se na še premočno nemško

vojsko, ki bi jo bilo treba najprej oslabiti, nato pa izpeljati invazijo prek Rokavskega preliva, zaradi česar bi bila manj tvegana. Kmalu pa so se izkazale prave namere britanskega vodstva, ki je začelo uresničevati svojo obrobno strategijo. Začelo se je z operacijo Torch⁷, ki je dejansko nadomestila operacijo Round-up. Ameriški vojaški voditelji so bili razočarani nad odločitvijo za to operacijo, še posebej, ker jo je podprl sam predsednik Roosevelt (Duh, 2003: 10–11).

Po odprtju sredozemskega bojišča, ki se je odprl prav z operacijo Torch, so Britanci izdelali koherentni koncept strategije na Sredozemlju, ki je prišel v oster konflikt z ameriškim velikim planom izkrcanja v severni Franciji (operacija Overlord). V tem konceptu se trdi, da je osrednji element britanskega plana tudi izkrcanje na Balkanu. Po tej teoriji je koncepcija bila v skladu z zgodovinsko tradicijo britanskega vojskovanja na evropskem kontinentu, in sicer:

- v skladu z ekscentričnimi operacijami, ki so bile vodene v napoleonski vojni;
- v skladu z operacijo zavzetja Dardanel ter odprtjem solunske fronte v I. svetovni vojni;
- v skladu z nauki pridobljenimi z zahodne fronte v I. svetovni vojni;
- v skladu s težnjo, da se ščitijo in branijo britanski imperialni interesi na Sredozemlju;
- v skladu s teorijo, po kateri naj bi omenjena britanska operacija imela dolgoročni politični cilj, da pridejo pred »Rusi« v srednjo Evropo, da se prepreči in omeji »rusko« prodiranje na zahod in širjenje komunističnih režimov.

Obstajale so tri teze, po katerih naj bi prišlo do zavezniškega izkrcanja na Balkanu med II. svetovno vojno:

1. teza: *neizpolnjeni načrti v zvezi z odprtjem balkanske fronte, ki so jo predlagali Francozi svojemu britanskemu zavezniku leta 1939 in 1940.*

2. teza: *koncepcija britanskih neregularnih operacij po zlomu Francije z obzirom na kratkotrajno vlogo, ki jo je imela SOE kot nadomestilo za regularne vojaške operacije in vloge njenih operacij kot eksperimentalne in pripravljalne faze za prihodnje velike operacije.*

3. teza: *dogodki v letu 1943 in pravo britansko-ameriško nasprotje v zvezi z Balkanom.*

---

⁷ - Izkrcanje britanskih sil v francoski severni Afriki, ki se je začelo 7. novembra 1942

5.1 Prva teza

Po začetku vojne v septembru 1939 so bili Francozi tisti, ki so zahtevali, da pride čim prej do nastanka zavezniške vzhodne fronte. Argumente za to je predstavil Daladier na zasedanju Zavezniškega vrhovnega vojaškega sveta 22. septembra. Daladier je menil, da so britansko-francoski zavezniki soočeni s tremi problemi, ki so ključnega pomena, in sicer s problemom fronte v Franciji, s problemom sodelovanja v proizvodnji orožja in s problemom odprtja vzhodne fronte. Pri problemu odprtja vzhodne fronte, je Daladier menil, da bi bilo pomembno oblikovati posebne britansko-ameriške sile, ki bi bile pripravljene preprečiti nemško napredovanje proti Sredozemlju in dardanelski ožini. Ker je propadla prvotna koncepcija, po kateri bi morala biti vzhodna fronta na Poljskem, je bilo potrebno preprečiti razmestitev nemških enot po balkanskih državah. Zagotovo pa so morali preprečiti Nemcem dobavo romunske nafte. Zaradi tega je francoska vlada smatrala za pomembno nalogo vzpostavitev vojaške sile ali v Solunu, če je to moč storiti brez nevarnosti, ki bi privedla do vprašanja nevtralnosti Italije, ali v Carigradu, če bi dobili pristanek turške vlade. Chamberlain je izrazil skepso. Odgovoril je, da se sprašuje, kako bi bila takšna sila formirana kjerkoli sposobna preprečiti nemški napad na Balkan ali razmestitev nemških enot po mestih balkanskih držav. Daladier je takrat predlagal, da se pošlje simbolično silo, ki bi vplivala na pripravljenost balkanskih držav, da se zoperstavijo nemškemu pritisku. Obenem pa je izpostavil ključno nevarnost, do katere lahko pride, če Nemčija dominira na Balkanu in si prilasti pomembne surovine potrebne za vodenje dolge vojne. Britanci so oblikovali svoje predloge pod nujno, da se pod vsako ceno ohrani nevtralnost Italije, vendar so bili prepričani, da to lahko dosežejo oni in ne Francozi. Določen čas so Britanci razmišljali o nastanku nevtralnega balkanskega bloka, ki bi nastal na iniciativo Turčije. Verjeli so, da bi nastanek takšnega bloka odvrnil Nemce od vojaške akcije južno od Donave, kar bi preprečilo nevarnost, da Mussolini prodre na ta področja. Francoski strateški predlogi v zvezi z Balkanom so bili ponovno preučeni na zasedanju kabineta 7. decembra 1939. Kot osnova debate je služil memorandum »Politika na Balkanu in na Srednjem vzhodu«, ki ga je kabinetu predlagal skupni štab načelnikov štabov. V tem memorandumu se je trdilo, da Francozi pričakujejo, da bo razvoj dogodkov povzročil nujno potrebo po navzočnosti zavezniške ekspedicijske vojske na Balkanu že v začetku pomladi leta 1940. Zato so bili za takojšnja pogajanja, ki naj bi se zaključila do konca tega ali začetka naslednjega leta. V memorandumu je izraženo stališče, da Francozi dajejo videz, da se ne ozirajo niti na politično nevarnost niti na strateško tveganje, v katerega bi se spustila vsaka zavezniška vojaška sila, če bi bila na

hitro poslana na Balkan. Vendar je britanski kabinet videl nevarnost, če bi Nemčija izvedla napad v jugovzhodni Evropi na široki fronti. Poleg tega pa je skupni štab načelnikov štabov naznanil, da so glavni strateški cilj VB dardanelske ožine, ki morajo nujno ostati v rokah britansko-francosko-turške koalicije in preprečiti sovražniku dostop do Egejskega morja. Kabinet je tudi zavzel stališče, kako bi bilo potrebno in kako bi lahko dosegli in se obdržali pri Solunu, vendar Britanci niso imeli dovolj močne sile, ki bi obranile Solun pred močnim nemškim napadom. Zato bi se vsak tak poskus v tej smeri za Britance lahko končal s katastrofo. Spomladi 1940. so se razširile govorice, da je možnost italijanskega napada na Jugoslavijo, predvsem zavzetje luk na Dalmaciji ter o možnosti italijanske invazije na otok Krf. Skupni štab načelnikov štabov je predlagal, da se Italiji objavi vojna, če napade Jugoslavijo ali Grčijo. Po temeljitem premisleku pa je 8. junija 1940 zaključil, da ne more biti govora o nobeni diverziji na Balkanu, če Italija predhodno ne intervenira proti VB ali napade kakšno balkansko državo.

Pravzaprav se je britanska politika v jugovzhodni Evropi in na vzhodnem Sredozemlju osnovala na dveh alternativah: ali bo Italija še naprej nevtralna v zavezniškem sporu z Nemčijo ali pa bo napadla eno ali več balkanskih držav. V drugem primeru bi VB morala priskočiti na pomoč napadeni balkanski sili, vendar pa do kritičnega leta 1940 ni bil izdelan noben skupni britansko-francoski načrt vojne akcije za takšno možnost. Samo dva dni po tem, ko je skupni štab načelnikov štabov izdelal memorandum (8. junij 1940), je Italija napovedala vojno Franciji in VB. Takoj naslednji dan po objavi vojne VB je britanski skupni štab načelnikov štabov izdelal novi memorandum »Balkanska politika v novi situaciji«. VB je bila soočena ne samo z osovražnostjo Italije ampak tudi s kritično situacijo v Franciji. Nemcem je leta 1941 začelo primanjkovati surovin, kar je pomenilo, da bi se morali v bližnji prihodnosti dokopati do balkanskih naravnih surovin. Zaradi tega se je VB namenila obrniti na Turčijo z zahtevo, da skupaj z Grčijo in Jugoslavijo oblikuje skupno balkansko fronto na zavezniški strani. Kabinet je upošteval predlog, vendar je odložil njegovo izvrševanje vse dokler se ne odkrije politika Turčije. In tako ni bila storjena nobena konkretna akcija. Teden pozneje (22. junij 1940) je Francija podpisala premirje. Tako se končajo zamisli o izkrcaju zavezniške vojske na Balkanu v tem obdobju vojne. Tako mnenje je tudi imel britanski skupni štab načelnikov štabov 25. novembra 1940 v poročilu, ki pravi: «Najboljši in najučinkovitejši način pomoči Jugoslaviji in drugim balkanskim državam je v nadaljevanju neusmiljene vojne proti Nemčiji in Italiji. Neposredna oborožitvena pomoč prihaja v poštev le v omejenih količinah» (Barker, 1978: 349–353).

5.2 Druga teza

Kapitulacija Francije je pomenila konec debate o skupni balkanski operaciji. Dokončala je ne samo argumente v njeno korist, ampak tudi tiste, ki so bili proti njej. V toku preostalih mesecev leta 1940 so italijanski napad na Grčijo, vkorakanje Nemčije v Romunijo in pronemška nevtralnost Bolgarije dokončali proces, s katerim so sile osi pridobile kontrolo nad jugovzhodnimi prihodi kontinentalni Evropi. Takrat je bila Jugoslavija še neopredeljena. VB je morala vse svoje napore usmeriti v obrambo svojega otočja, na obrambo svojih kolonij v Afriki in svojih pomorskih sil. Konceptija dolge vojne je tako postala realna. Skupni britanski štab načelnikov štabov je že maja 1940 razmišljal o mogočem zlomu Nemčije. Če bi bila nemška vojska paralizirana zaradi pomanjkanja bencina in zaradi upora odporniškega gibanja, bi mogoče izgubila možnost, da se bori. Takrat bi se britanska vojska vrnila na Kontinent in sprejela nemško kapitulacijo. Oborožena vstaja v Evropi bi se izzvala s subverzijo, iz življenjsko pomembnih oporišč v Egiptu in Palestini bi se lahko izvedli neposredni, vendar omejeni napadi na južne dele osne evropske trdnjave. Ko je bila poleti 1940 ustanovljena SOE, ji je bila priznana osrednja vloga pri izvrstitvi te strateške naloge, v kateri je sodelovala kot pomožni četrti rod vojske. Britanci so še naprej menili, da se bodo prej ali slej podjarmljeni narodi Evrope združili v vstaji. Ta vstaja se lahko zgodi le enkrat, zato do nje ne sme priti pred velikim zavezniškim izkrcanjem. Takrat bo poslana invazijska sila, največ deset divizij, predvsem tankovskih, ki bodo imele vojaško podporo iz zraka in morja. Manjše sile pa bi bile lahko poslane s Srednjega vzhoda na Balkan. Po tem obrazcu ni bil cilj nastanek velikih ekstenzivnih odporniških gibanj v okupirani Evropi, ampak točno določene velike vstaje v danem trenutku brez kakršnegakoli generalnega preizkusa. Projekt, ki je nastal v sredini leta 1941, je obrazložil Churchill na washingtonski konferenci v decembru 1941 skeptičnim ameriškim poslušalcem. V njem pravi, da če bi vpad oboroženih formacij uspel, bi vstaja lokalnega prebivalstva, katerega bi podpirali z orožjem, pripomogla k ofenzivi, ki bi pripeljala do svobode. Tako je izgledala na oko privlačna teorija, ki ji je bilo usojeno, da se jo opusti. Izračuni so pokazali, da bi zračna podpora takšni vojski sestavljena iz 45.000 ljudi, ki bi sodelovala v osvoboditvi Francije, Belgije in Nizozemske, zahtevala 2.000 letov. To pa je bilo število, ki je bilo enako številu letov čez cel mesec, ne pa v nekaj dneh. Po tem, ko je skupni štab načelnikov štabov ovrgel prvotni načrt, je v njegovi politični podlagi ostalo glavno sredstvo za prodor v Evropo SOE.

Vendar je prva eksplozija nastala nenajavljeno in spontano. Po vojaškem udaru marca 1941 v Jugoslaviji je bila še kako potrebna britanska pomoč, da odpor proti Nemcem ne bi takoj zamrl. O tem, da bi se poslala konvencionalna vojaška pomoč ni bilo govora, zato je bilo

zaključeno, da se »zavezniškim« odpornikom pošlje orožje, hrana in oprema. Britanski skupni štab je v tem videl izziv, na katerega so gledale druge države pod sovražnikovo okupacijo kot preizkus njihovih namer. Ko je prišlo do zloma Jugoslavije, sta Nemčija in Italija zavzela celo državo, ki je za Britance postala nedostopna v notranjost. V avgustu 1941 so prišla v London prva poročila o obstoju nekakšnih gverilskih skupin v planinah Srbije. Tako se je takrat še neizkušena organizacija SOE soočila s svojim prvim poskusom in prvim izpitom kot »orožjem vojne«. Od jeseni 1941 pa do konca leta je SOE oblikovala politiko podpore edinega vodje jugoslovanskega odpora, ki je vzklikal v javnosti, z zelo majhno zalogo vojaškega materiala. Ni bilo možnosti dobiti podmornice za prevoz britanskih častnikov za zvezo, prav tako pa ni bilo moč dobiti več kot dve letali »liberator« z Malte. Ne glede na cilje Mihailoviča je bil edini način podpore, ki mu ga je SOE nudila, podpora da njegova slabo formirana sila ne propade. V naravi operacij SOE je bilo, da vežejo nase sovražnikove sile, zato so predstavljale nadomestilo za izkrcanje velikih zavezniških sil, ki so bila predvidena za pozneje. Izkrcanje je bilo odvisno od velikih predhodnih vojaških dogodkov. Tako je izkrcanje zaveznikov v severni Afriki omogočilo nadaljnjo invazijo velikih zavezniških sil na Sredozemlju (Sicilija, julij 1943). V tem času je odločanje o prihodnji potezah na Balkanu postalo neločljivi del zavezniškega načrtovanja, ki je imelo cilj izločiti Italijo iz vojne, kakor tudi načrtovanja velikih potez in posegov zavezniške strategije na sredozemskem bojišču. Prav sredozemsko bojišče je postalo predmet nasprotovanj in nesoglasij med britanskim in ameriškim skupnim štabom načelnikov štabov (Barker, 1978: 353–356).

5.3 Tretja teza

Na konferenci v Casablanci (13.–18. januar 1943) je padla odločitev, da se zavzame Sicilija, in da je s tem končan cilj te operacije, izključitev Italije iz vojne. Udeleženci te konference so se nadejali, da bo ta operacija vplivala na Turčijo, da postane njihova aktivna zaveznica, saj bi ta poteza Turčije pomenila predpogoj za kakšno večjo in pomembno akcijo v jugovzhodni Evropi. V okviru priprav na konferenco v Casablanci je skupni britansko-ameriški štab načelnikov štabov izdelal študijo »Ameriško-britanska strategija v letu 1943«. V tej študiji je priporočena večja pomoč odpornikom v Jugoslaviji in izvrševanje sabotaž v Grčiji. Načrtovalci strategije so se nadejali, da Nemčija ne bo sposobna, da prevzame dve novi nalogi, to je ohranjanje garnizijske službe na Balkanu in v Italiji, ki je bila takrat v stanju razpada. Vendar je razvoj dogodkov pokazal, da je bila Nemčija tega še kako sposobna. V študiji, ki je bila namenjena ameriškem predsedniku, je Churchill prikazal, da bi zlom

Italije privedel do povezovanja z zahodnim Balkanom in z izredno perspektivnim odporniškim gibanjem v Jugoslaviji, ki ga nudi Mihailovič v Srbiji in partizani na Hrvaškem in v Sloveniji. V tem času je vladalo stališče, da je vsaka eventualna razširitev britanske aktivnosti na Balkanu odvisna od rezultatov operacije Husky (invazija na Sicilijo) ter od odločitve o politični in vojaški držbi Turčije. Medtem je bil Churchillov najpomembnejši cilj pridobitev oporišč na obali Dalmacije, odkoder bi Britanci pomagali odpornikom z vojaškim materialom. Vir te ideje izvira iz zamisli, kako izkoristiti pričakovani zlom Italije in situacijo, v kateri se bo zaradi tega znašla Nemčija. Zavezniški skupni štab načelnikov štabov je predlagal 14. maja 1943 v memorandumu, ki je bil sestavljen po uspešni operaciji Husky, da se ustvari mostišče v Draču, odkoder bi se pošiljal vojaški material in skupine za globoke prodore. Prav tako je bila predlagana operacija zavzetja egejskega otočja Dodekaneza. Spor med Churchillom in Rooseveltom, ki je nastal ob tem, ali naj se izvede operacija Overlord ali niz operacij na Sredozemlju, je bil v Casablanci zamaskiran, a je v Washingtonu eskaliral. Ne glede na to, kaj govorijo »povojne legende« o britanski tendencah je eno zagotovo: v celotnem sporu ni bilo niti enkrat predlagano, da se Overlord zamenja z izkrcanjem na Balkanu. Pri tem so se zavzemali, da bi uporabili britansko-ameriške sile na Sredozemlju, tako da bi čim boljše izkoristili zlom Italije. Britanski načrtovalci so predlagali v aprilu in maju 1943 dve omejeni akciji, s katerimi bi zavzeli Drač in Dodekanez. Ti akciji bi se razširili, če bi se Nemci začeli umikati in če bi Turčija vstopila v vojno. Ker je predloge podprl zavezniški skupni štab načelnikov štabov, je britanski skupni štab načelnikov štabov ukazal generalu Wilsonu v Kairu, da predlaga načrt akcije, katere cilj je zavzetje Dodekanezov. Iz Dodekanezov bi se vršili letalski napadi na romunska naftna polja v Ploeštiju. Obenem je bilo Wilsonu ukazano, da izdelata načrt invazije na Kreto in Grčijo. Za trenutek so se pojavili obrisi »velikega balkanskega načrta«, vendar ga je tedaj Washington zavrnil. Ta predlog, ki mu ni bilo usojeno, da bi postal predmet kakega določenega načrta, je pogojeval:

- pripravljenost zavezniških komandantov v zavezniškem vrhovnem štabu, da prispevajo vojake in desantne ladje za tako operacijo;
- vstop Turčije v vojno;
- nesposobnost Nemcev, da istočasno obvladujejo položaje na Balkanu in Italiji;
- odobritev s strani zavezniškega skupnega štaba načelnikov štabov, da se izvede tako velika in pomembna vojaška operacija, zaradi katere bi se preložil datum operacije Overlord.

Vendar nobeden od teh predpogojev ni bil izpolnjen. Washingtonska odločitev je bila dokončna. V svojem končnem poročilu, poslanem 18. maja 1943, je zavezniški skupni štab načelnikov štabov predlagal, da se vojaške operacije na Sredozemlju po končani operaciji

Husky prenesejo na vodenje zračne ofenzive, ker bi se v vsaki drugi operaciji izgubljali resursi, ki so življenjsko pomembni za operacijo Round up. Po uspešnem izkrcanju na Siciliji je sledil padec Mussolinija. Zaradi takšnega razvoja dogodkov je takoj prišlo do problema, kako bi se to, kar se je zgodilo v Italiji, izkoristilo na drugi strani Jadrana. V tistem trenutku se je v glavah grških in jugoslovanskih vodij vzbudilo upanje v zavezniško akcijo na Balkanu in strah v Hitlerjevi vrhovni komandi. Že 12. julija 1943 se je britanski skupni štab za načrtovanje vrnil na projekt oblikovanje mostišča na Draču. Njegov nastanek bi VB omogočil povečati pomoč, ki jo nudijo skupinam odpora in obenem povečal nemške težave pri zagotavljanju notranje varnosti na okupiranem ozemlju. Poleg tega bi s tem zapretili Nemčiji z možno izgubo za njo življenjsko pomembnih surovin. Premestitev nemških divizij na Balkan zaradi zoperstavljanja povečani nevarnosti, bi neposredno prispevala k uspehu Overlorda. Prav tako se Britanci ne bi mogli nadejati dovolj hitri zmagi na Balkanu, ki bi vplivala na izvrševanje Overlorda. Lahko bi se zgodilo, da bi se vpletli v izčrpavajočo vojno z nedoločenim trajanjem. Britanski skupni štab za načrtovanje v poročilu meni, da bi s padcem Italije VB omogočila večjo pomoč balkanskim gverilcem, tudi če ne bi nastalo mostišče na Draču. Iz te svoje analize so načrtovalci ugotovili, da bi morale biti ob zlomu Italije operacije na Balkanu podrejene operacijam proti severni Italiji. Dejstvo, da je bilo v vsakem trenutku pričakovati zlom Italije, je postavilo v prvi plan celotni problem britansko-ameriške strategije na Sredozemlju. In ravno ta problem je bil predmet razgovora na zasedanju v Quebecu in Washingtonu v začetku avgusta 1943. Na teh dveh konferencah je na vrhu prevladalo mnenje Eisenhowerja in vrhovnega zavezniškega vodstva, ki so bili proti temu, da bi se kakršne koli sile in desantne ladje premestile z italijanskega bojišča na vzhodno Sredozemlje. V študiji »Strateški koncept poraza sil osi v Evropi« (19. avgust 1943) je bilo predlagano, da se morajo operacije na področju Balkana omejiti na podporo balkanskim gverilcem po zraku in morju na bombardiranje Ploestiija (romunska nafta) in drugih strateških ciljev iz baz v Italiji. Predlog je bil takoj sprejet. Zaradi geografskih in komunikacijskih težav ter ovir je bil Balkan neprimeren za izvrševanje ofenzivnih operacij večjega obsega. Kot sem že omenil je bila izvedljivost kakršnih koli operacij izkrcanja v Grčiji ter na egejskih otokih odvisna od države Turčije. V intenzivnih pogovorih s Turčijo, da bi jo vključili v vojno, ni bilo nobenih rezultatov. Ta okoliščina skupaj z dejstvom, da so odbili pošiljko življenjsko pomembnih desantnih ladij z italijanskega bojišča, je drastično zmanjšala število potez, s katerimi je ameriški general Wilson razpolagal (Barker, 1978: 356–361).

19. oktobra 1943 je Churchill zahteval od skupnega štaba načelnikov štabov, da analizirajo situacijo na sredozemskem bojišču ob upoštevanju odpora Nemčije, ki raste na celotnem Balkanu. Istega dne je imel Churchill sestanek s svojim štabom, na katerem je bila

analizirana situacija. Vsi udeleženci sestanka so se strinjali z oceno, da bi se lahko dogodilo, da do takrat zamišljene operacije ne privedejo do vezanja dovolj velikih nemških sil na jugu pred začetkom operacije Overlord v obdobju prvih treh mesecev njenega izvrševanja. Četudi bi to uspelo (vezanje nemških sil) v obdobju pred operacijo Overlord, nevarnost ne bi prenehala, saj ni obstajal nobeden načrt zadrževanja sil osi, s katerim bi se pozneje preprečil premik sil osi proti zavezniškim silam, ki bi se izkrcale v severni Franciji. Zato mora biti strategija na Sredozemlju elastična, datum Overlorda pa se ne sme smatrati za samoumevnega. Udeleženci vojaške konference v Kairu, (22. november 1943) VB, ZDA in Kitajska so se strinjali, da je potrebno »jugoslovanske partizane« podpirati v največji možni meri s pošiljkami vojaškega materiala in opreme ter tudi z operacijami komandosov. Ta odločitev je pomenila konec spora o strategiji na Sredozemlju v letu 1943, obenem pa je definirala prihodnjo naravo zavezniških operacij na Balkanu. Teheranska konferenca (28. november 1943) je sprejela to naravo operacij, zato je trojica zaveznikov (Churchill, Roosevelt, Stalin) podprla pomoč Titovim jugoslovanskim partizanom (Barker, 1978: 362–364).

Mogoče pa pravega vzroka nasprotja, ki sem ga na kratko opisal, ne moremo iskati v racionalni analizi dokumentov, ki so nam postali dostopni, ampak v ukanah, ki so jih Britancem pripisovali Hitler in nemški generalštab. Hitler in nemški generalštab sta trdno verjela, da VB namerava izvesti veliko izkrcanje v jugovzhodni Evropi po zlomu fronte v Italiji. To nemško »verovanje« je bilo plod Hitlerjeve obsesivne analize Churchillove osebnosti in sledi, ki so ostale po Hitlerjevem mišljenju od Churchillovega psihičnega debakla, ki ga je doživel na Dardanelah v I. svetovni vojni ter iz sklepov analize zavezniške solunske strategije v I. svetovni vojni. Ko so Nemci v juniju 1940 prišli do dokumentov francoskega generalštaba, so ti postali v Hitlerjevih očeh potrditev pravilnosti take zgodovinske interpretacije britanskih namer. Načrti zavajanja nasprotnika, izvedeni v aprilu in maju 1943 (operacija Mincemeat⁸) so potrdili nemško stališče. Nemci so še po izkrcanju na Siciliji verjeli, da bo še eno veliko izkrcanje na Balkanu. K takemu mišljenju je v veliki meri pripomogla operacija Animals, ki je trajala od 21. junija pa do 14. julija 1943. Zavezniški častniki v Grčiji so dobili nalogo, da zavedejo Nemce, da bo invazija na jugu Balkana, tako da razširijo glas o invaziji (Wilson, 2000).

---

⁸ -Operacija zavajanja Nemcev, ki bi bila v pomoč izkrcanju na Siciliji. Začela se je 30. aprila 1943, ko je britanska podmornica (izvedba: British Intelligence Interservice XX Comite-oddelek za prevare) ob španski obali spustila v morje truplo z dokumenti zavajanja, ki so jih odkrili Nemci. Dokumenti so vsebovali idejo, da naj bi bilo izkrcanje v Sardiniji ter veliko izkrcanje v Grčiji. Načrt naj bi uspel tudi zaradi tega, ker so Britanci vrinili dokumente na tak način, da bi si načrt izmislil Churchill sam (Wilson, 2000).

Tako se lahko vprašam, za kaj je šlo v sporu med VB ali ZDA. Ali je ZDA skušala postajati hegemon odločitev pomembnih potez med II. svetovno vojno ter tako najaviti prihodnjo vlogo svetovnega hegemonu ali za zavajanje Hitlerja. Menim, da je šlo za obeje, seveda z nekoliko večjo prednostjo ameriškega hegemonizma, saj se nikakor ne morem znebiti občutka, da so bili Britanci v večji meri pobudniki in izvajalci operacij zavajanj nasprotnika. Iz tega obstaja moj dvom v britansko-ameriško usklajenost ob operacijah zavajanja. Lep primer ameriške tendence po hegemonizmu pa je ameriški samovoljen in individualen atomski napad na Japonsko. Dejstvo pa je, da bi operaciji kot sta Overlord in Husky težko uspeli brez predhodnih operacij zavajanja. Pogosto se zdi, da so Britanci v drugi polovici leta 1943 pod vplivom Churchilla želeli organizirati vojno na Balkanu v severni smeri, pa čeprav na škodo Overlorda, strateških in političnih razlogov ali kombinacijo obojih. Politika, ki jo je vodil Churchill leta 1943 ni bila takšna kot politika, ki jo je vodil Lloyd George⁹ leta 1916. Ne glede na njegove sanje in želje, se je Churchill soočil z realnostjo in jasno spregledal nezmožnost ideje balkanske vojne, v kateri bi sodelovale obsežne britanske ali ameriške sile, čeprav se je navduševal nad politiko v Egejskem morju. Problem, ki se je jeseni in pozimi leta 1943 pojavljal v vzhodnem Sredozemlju, ni bil ta ali naj se zavezniki izkrcajo z obsežnimi silami na jugovzhodno evropsko kopno ali ne, ampak ali lahko ter ali je potrebno, da povlečejo Turčijo v vojno. Načrti Britancev so bili skoncentrirani na egejsko področje, ker so smatrali, da bi se lahko na tem področju tudi z uporabo omejenih sil dosegli največje rezultate pri podpori glavnega strateškega napora. Britanci so mislili, da bi rezultate dosegli na tak način, ne pa z operacijami na kopnem, za katere ni obstajal nujen predpogoj. Zaradi tega, ko govorimo o letu 1943, lahko svobodno rečemo, da je teza o nekakšni balkanski vojni z obsežnimi zavezniškimi silami le običajen mit (Barker, 1978: 365–367).

---

⁹ -Lloyd George je kot član liberalne stranke postal leta 1916 britanski minister za vojno. Proti koncu leta 1916 se ni strinjal z vodenjem države v vojni premiera Herberta Asquitha. Menil je, da Asquith ne more biti šef države, saj ni bil dober vojaški vodja. Zato je Asquith odstopil, Lloyd pa je postal premier (Worth, 2000). To je povzročilo razkol liberalne stranke na dve frakciji. Ena je podpirala Asquitha, druga pa vladno koalicijo (Wikipedia, 2002).

6. DEJAVNOST SOE-ja IN OSS-ja TER NJIHOVIH SODELAVCEV V JUGOSLAVIJI MED 2. SVETOVNO VOJNO

6.1 Prva etapa

Prva etapa je trajala od začetka II. svetovne vojne (1. september 1939) do napada Nemčije na Jugoslavijo (6. april 1941).

Zgodnje delovanje SOE-ja v Jugoslaviji je, presenetljivo, bilo skoraj tako kot da bi bilo iz romantične fikcije. Kurirji so v napeti grozi potovali v zaklenjenih kupejih Simplon ekspresa, po mračnih ulicah Beograda so na dvoriščna vrata trkali polnočni obiskovalci, možje s kolti (revolver) v rokah so se vozili na sumljive zmenke po gorskih cestah. To je bila Jugoslavija v letih 1939 in 1940. V tej državi so nadlegovali nemške voditelje pri njihovih opravilih med nerвозnimi politiki v Beogradu, lahko so uničevali nemške vagone, natovorjene s konopljo in žitom namenjene v Nemčijo in na dno Donave pošiljali tovarne ladje, polne nafte ali žita. Na sto tisoče letakov je preplavilo Beograd in večja mesta v Srbiji, na Hrvaškem in v Sloveniji. Tiskani so bilo ilegalno in polni so bili brezmejnega sovraštva do Nemcev. Zakaj so lahko tako uspešno delovali prav v Jugoslaviji in še natančneje v Sloveniji? Zato ker so bili 3. septembra 1939, ko se je začela druga svetovna vojna, pripadniki¹⁰ SIS in njihovi sodelavci, že vsi na svojih mestih. V Jugoslaviji so pridno delali agenti SIS, ki so utirali pot razmahu protinacističnega delovanja. Kot odgovor na anšlus leta 1938 so Britanci ustanovili Sekcijo D oziroma Sekcijo D SIS, ki je skrbela za sabotaže in psihološko vojskovanje in prav pred začetkom vojne je opravila ogromno dela, skupaj z domačimi sodelavci. Uprli so se nemškemu političnemu in propagandnemu prodoru v Jugoslaviji, in s sabotažami napadali nemške interese in nemške preskrbovalne vire v Jugoslaviji (Vodušek Starič, 2002: II–III).

Dejavnost SOE-ja v Srbiji

Vsa naštetá zunanjepolitična razmerja, razmerja sil znotraj jugoslovanske države, še posebej pa pritisk nemškega rajha in odnosi Jugoslavije z zahodom, so bili seveda tesno povezani z obveščevalnim delom. Atmosfera bližajoče vojne je močno povečala obveščevalno in subverzivno dejavnost, to pa posledično tudi število agentov in njihovih sodelavcev. Začela se je prava mala vojna na obveščevalnem področju, katere eden od glavnih centrov na

---

¹⁰ - Mišljeni so predvsem pripadniki sekcije D SIS, ki so predstavljali jedro SOE-ja, (D–oznaka za Destruction) in pripadniki britanske vojaške obveščevalne službe, ki sta bili predhodnici SOE, saj je SOE nastala julija 1940.

Balkanu je bil Beograd. Analiza jugoslovanske povojne varnostne službe UDBA¹¹-e je po vojni potrdila, da so imeli zahodni zavezniki dosti boljši položaj v tej obveščevalni vojni, ker je v javnosti prevladovalo močno protinemško stališče. Drugi razlog naj bi bil ta, da je britanska služba razpolagala z večjimi vsotami deviz kot nemška. Britansko veleposlaništvo v Beogradu, ki ga je vodil Ronald Campbell, je torej vestno spremljalo položaj Jugoslavije, razmere v državi in gojilo tesne stike s politiki, naklonjenimi zahodu. Pri skrivnem delovanju v ozadju diplomatskega predstavništva, o katerem se je vedelo veliko manj, pa sta glavno vlogo imela SOE in SIS. Poleg ambasade so Britanci v Beogradu imeli še konzulat, kjer je bil sedež SOE. Poleti 1940 se je močno povečala tako dejavnost kot osebje v Jugoslaviji, kar je sovpadalo z uradnim nastankom SOE in reorganizacijo vsega obveščevalnega dela v Jugoslaviji. Večina agentov SOE, ki so imeli sedež v Beogradu, je delovala že pred začetkom vojne. Šef skupine SOE za Jugoslavijo je bil Thomas S. Masterson. V njegovi skupini so še bili: Duane Tyrrel Hudson, bolj znan kot Bill Hudson, Stanley W. Bailey, Julius Hanau, Hugh Seton-Watson in Julian Amery. Ne njihovega dela, ne časa njihovega bivanja v Jugoslavija pa ni moč podrobno analizirati. Najde se le omemba, da je britanska obveščevalna služba podpirala skupino TIGR¹² na Primorskem, s katero je bila v stiku tudi SOE (Vodušek Starič, 2002: 27–28).

Najstarejša britanska agenta v Jugoslaviji sta bila Malcolm Burr in Julius Hanau. Hanau je bil navzven poslovnež in trgovec, star okoli 55 let, po rodu pa iz Južne Afrike. Neverjetneje je bil pri vojaški obveščevalni službi ali pri SIS. Obiskoval je na različne konce sveta, tok poslov pa ga je nosil skoraj po polovici sveta. Naposled se je ustalil v Beogradu, kjer je bil poslovno zelo uspešen. »Prste« naj bi imel zraven v vsaki stvari, od oboroževanja do cementa. Malcolm Burr je bil družabnik majorja Hanaua. Skupaj sta vodila podjetje v Beogradu, ki se je imenovalo »Hanau, Burr & Co«. Burr je bil sodelavec SIS, včasih so ga klicali Berry ali po domače kapetan Berović. Hanau je bil zelo dejaven, njemu gre pripisati večino zvez, ki so jih Britanci ustvarili v Beogradu. Poleg vsega je vodil neke vrste osebno vojno s šefom nacistične propagande za jugovzhod dr. Hermannom Neubacherjem, ki je januarja 1940 postal uslužbenec nemškega ministrstva za zunanje zadeve, zadolžen za

¹¹ - Uprava državne varnosti (Uprava državne bezbednosti) (Vodušek Starič, 2002: 422)

¹² - Kratica za Trst, Istra, Gorica, Reka. TIGR je nastal predvsem kot upor mladine, ki so jo italijanski fašisti izgnali iz njenih društev in jo gonili in silili v fašistične kulturne in militaristične organizacije. Cilj organizacije je bil, da se mladina zbira v ilegalnih organizacijah, ker so bile vse legalne prepovedane, da se po gozdovih in hribih organizirajo zborovanja in predavanja, da se izdaja ilegalen list, da se s silo zoperstavi fašistični sili in se zlasti tolče po tistih ustanovah, za katere je značilna italijanizacija ter likvidira narodne izdajalce v službi fašistov (Rejec, 1995: 15). Bila je prva organizacija na Slovenskem za osvoboditev Primorske izpod italijanske okupacije, ki se je od vseh drugih političnih organizacij razlikovala po tem, da jim ni šlo za prevzem oblasti, temveč za preprečitev narodnega izginotja. Leta 1941 so po obtožbi devetih članov za terorizem in vojno vohunstvo, peterico izmed njih tudi usmrtili na Opčinah. Takrat so organizacijo tudi dokončno zatrli (Cencič, 1997: 79).

probleme jugovzhodne Evrope in je nato januarja 1941 postal še posebni pooblaščenec za nafto v Romuniji. Ko so Nemci okupirali Češko, so v Beogradu prevzeli češko ambasado in tja namestili vojaškega atašeja nemške ambasade. Ta je imela nalogo boriti se proti britanski obveščevalni službi, obenem pa mobilizirati peto kolono¹³. Leta 1940 so v stavbo prithotapili večjo količino eksploziva, saj so v stavbi imeli skladišče. Hanau je organiziral kopanje tunela iz sosednje hiše pod hišo poslaništva. Nameraval je stavbo vreči v zrak, toda načrt so odkrili. Že konec aprila 1940 so ga sovražniki razkrinkali in kmalu je moral iz Beograda (Vodušek Starič, 2002: 29–30).

Za nekaj časa ga je nadomestil njegov sodelavec v Sekciji D. Bailey, ki je delal več let kot direktor v rudniku Trepča. V Jugoslaviji je živel od leta 1928, zato je obvladal srbščino. Koristila mu je v Beogradu, kjer je bil do avgusta 1940 načelnik balkanskega oddelka SOE za Srednji vzhod (Bajt, 1999: 545). Nato so ga premestili v Carigrad za vodjo SOE za Balkan. S Hanauom in nato s SOE-jem je sodeloval tudi takrat kapetan George Taylor. Taylor je vodil obveščevalno delo iz Londona. Večkrat pa je tudi sam prihajal na obisk v Beograd, da bi lahko bil v središču dogajanja, kar mu je bilo po srcu ljubše. Izvirno je pripadal Sekciji D SIS. Naslednji, ki ga omenjajo vsi dosedanji zapisi, je bil Julian Amery. Uradno je bil ataše za tisk pri britanskem veleposlaništvu v Beogradu od septembra 1939, hkrati pa je bil tudi sodelavec Sekcije D SIS. Ameryjeva glavna zadolžitev pa je bilo organiziranje propagande. Po ocenah britanske ambasade v Beogradu je bilo konec leta 1939 v Jugoslaviji na področju trgovine in poslov navzočih 52 Britancev, zaposlenih v rudarstvu in podobnih dejavnostih. Nekaj jih je bilo v rednem stiku z ambasado in njenim atašejem za stik Ameryem. Tudi te je ambasada uporabila za propagandno dejavnost v prid zahodnih sil oziroma proti silam osi. Posredovala jim je celo navodila, o čem naj govorijo z domačini. Ta navodila so bila naštetja v »Talking points« (točke pogovora) in prirejena lokalnim razmeram. Nekaj se jih je vključilo tudi v podtalno delo.

Na drugi strani barikad sta stali zelo učinkoviti nemški službi, njihova diplomatska in obveščevalna misija. Nemci so že zelo zgodaj začeli obveščevalni prodor in pritisk na Jugoslavijo, sistematično pa so ga organizirali po anšlusu. Obveščevalci so iskali podatke o jugoslovanskem političnem in gospodarskem življenju, poskušali so se vrniti v razne ustanove in širiti propagando v prid tretjega rajha. Med prvimi je imela v Beogradu predstavnika nemška tajna državna politična policija - gestapo. Gestapo je vodil obveščevalno

---

¹³ -Označuje podtalno organizacijo, predstavlja sovražniku koristno dejavnost v državah napadenih s strani nacistov. Sam izraz je nastal med špansko državljansko vojno, ko je falangistični general Queipo de Llano novembra 1936 vodil napad štirih bojnih skupin oziroma kolon, ki so prodirale proti Madridu, ki je bil pod nadzorom španske republikanske armade. Ob tej priložnosti je Llano izjavil, da ima peto kolono že v mestu, ki je bila sestavljena iz fašistov, falangistov ter drugih protirepublikanskih elementov (Wikipedija, 2005b).

delo vse do ustanovitve Reichsichersheithaupt - amta (RSHA)¹⁴, leta 1939. Nato je VI. uprava RSHA prevzela obveščevalne funkcije in imela nalogo zbirati politične in gospodarske podatke v tujini. Kot je znano, je RSHA nastal približno istočasno kot SOE. Gestapo je kot IV. Oddelek RSHA-ja ohranil nalogo obrambe rajha in protiobveščevalno službo. Kot tak je ostal v Jugoslaviji, kjer se boril proti jugoslovanski obveščevalni službi. Vodja gestapa v Beogradu je bil Hans Helm. Helmove naloge v Beogradu so bile predvsem policijske in obveščevalne narave, vendar je sčasoma glavni predmet njegovega dela postala borba proti dejavnostim britanske obveščevalne službe, saj se je jugoslovanska stran vedno bolj nagibala k Britancem. Britanci so leta 1939 ugotovili, da nemška propaganda, ki so jo spodbujale številne nemške ustanove, ni imela uspeha v Jugoslaviji, razen na Hrvaškem in med muslimani. Pravi politični vodja nemške ambasade v Beogradu pa ni bil ne ambasador, ne šef gestapa, temveč šef nemške nacionalsocialistične stranke v Jugoslaviji Franz Neuhausen. Uradno je bil nemški generalni konzul v Beogradu. Po opažanju Britancev pa je bil Neuhausen tisti, ki je vodil vse bolj zapletene nemške posle z Jugoslavijo. Nemški agenti so delovali še pod različnimi drugimi preoblekami, saj je Nemčija imela v Jugoslaviji vrsto gospodarskih in tiskovnih predstavništev. Navzoči so bili tudi v različnih nemških društvih, bodisi med domačimi Nemci ali na primer, v društvu za jugoslovansko-nemško kulturno sodelovanje. Tako so bili nekateri novinarji, drugi so bili spet uslužbenci podjetja »Donavsko parobrodno društvo« s sedežem na Dunaju. Že ime pove, da je bila naloga te družbe nadzorovati plovbo parnikov po Donavi, ščititi nemške interese in seveda skrbeti za to, da je Donava ostala plovna, torej preprečevati diverzije.

Takoj po izbruhu vojne, jeseni 1939, so Britanci začeli pripravljati spisek podjetij in posameznikov, ki so imeli stike z Nemčijo. Namen tega je bil, da začnejo čimbolj ovirati nemško delo v teh podjetjih ali pa jih pripravijo do tega, da celo prekinejo odnose z Nemčijo, kar je bil del gospodarske blokade Nemčije. To dejavnost so zabeležile tudi jugoslovanske oblasti. Za to delo so Britanci seveda potrebovali pomoč domačih sodelavcev in začeli so pridobivati ljudi zlasti v izvoznih podjetjih. Da bi se jim postavili po robu, so enako ravnali Nemci. Bolj ko se je vojna bližala Balkanu, bolj oster je postajal boj med nemškimi in zahodnimi obveščevalnimi službami v Jugoslaviji. Začetek vojne septembra 1939 je torej v marsičem poostrel obveščevalno »bojišče« v Jugoslaviji. Britanski ambasador Campbell je v memorandumu poslanemu zunanjemu ministru 26. decembra 1939 omenil zadnje demonstracije ter neusmiljeno reakcijo policije, saj bi naj bilo nekaj mrtvih. Prepričan je bil, da za komunistično propagando stojijo nemški agenti in nemški denar. Čeprav so mu tako

---

¹⁴ -Glavna uprava varnosti tretjega rajha (Vodušek Starič, 2002: 422)

Jugoslovani kot diplomati zagotavljali, da tem dogodkom ne gre pripisovati prevelikega pomena, je bil mnenja, da tuja propaganda na ta način uspešno slabi jugoslovansko državo in podpihuje notranji razdor. Vsekakor pa gre pri tem za to, da se dobi pretveza za intervencijo.

V letu 1940 je postal položaj Jugoslavije še težji. S padcem Češkoslovaške je usahnil glavni vir za nakup orožja za jugoslovansko vojsko. Campbell je že poleti 1939 predlagal, da bi njegova vlada dodelila Jugoslaviji komercialna posojila in pomoč v letalstvu, ker ji niso mogli pomagati z dobavo tankov, protitankovske in protiletalske artilerije, kot je bila zaprosila. Na podlagi te prošnje iz leta 1939 je Jugoslavija dobila nekaj pomoči v letalstvu, v orožju pa ne. Zato je jeseni 1939 Philip Nichols pripravil memorandum za britanski vojaški vrh o pomoči Jugoslaviji v orožju. To je utemeljeval s stališčem, da lahko Jugoslavija postane bolj pomembna za VB, kot so prvotno mislili (Vodušek Starič, 2002: 39–40).

Poleti 1940 je London zastavil temeljno politiko do Jugoslavije na področju podtalnega skrivnega dela: izogniti se je potrebno akcijam, ki bi Nemčijo izzvale k zasedbi Jugoslavije. V okviru tega pa je potrebno storiti vse, kar se da, da se ovira in prepreči dobava nafte in surovin v Nemčijo. Campbell je dodal, da pri tem ni moč računati na sovjetsko pomoč in da pričakuje, da bo Nemčija, raje kot da bi šla v vojno z Jugoslavijo, le-tej postavila take zahteve, ki jim bo še mogoče ugoditi. Če pa bi do vojne prišlo, se bodo Nemci izognili spopadu s Sovjetsko zvezo in lokalizirali vojno v Jugoslaviji, tako da ne bi prišlo do ozemeljskega stika s Sovjetsko zvezo. Takšna ocena in politika sta britanskega ambasadorja Campbella pripeljali v spor z organizacijo, ki ji je nudil zavetje pod svojo streho, torej s Sekcijo D oziroma njenimi agenti v Beogradu. Najprej je maja 1940 med njimi prišlo do kompetenčnega spora. Postavilo se je vprašanje, kdo je višji po pristojnosti in kdo ukazuje sodelavcem Sekcije D: šef diplomatov (ambasador) ali »skrivna linija«. Šlo je za tiste sodelavce Sekcije D, ki so tako kot Amery, imeli uradne zadolžitve tudi na ambasadi. Campbell je želel nadzirati njihovo delovanje. Iz izkušanje s Hanauom se je že nekaj časa bal, da bo dejavnost Sekcije D preveč drzna, da bo nakopala težave jugoslovanskemu vodstvu in sprožila represalije Nemčije. Člani Sekcije D so seveda menili drugače. Campbella so dolžili, da zadeve preveč dramtizira. Nato je spomladi in poleti 1940 sekcija D posegla tudi na politično področje, vsaj tako je menil ambasador. Zgodilo se nekaj stvari hkrati, ki so zaostrole odnose med obema britanskima ustanovama v Beogradu. Campbell je trdil, da nekateri elementi v Srbiji razmišljajo o državnem udaru v Jugoslaviji, za kar mislijo izrabiti splošno nezadovoljstvo s politiko jugoslovanske vlade ter nezadovoljstvo z njeno naklonjenostjo silam osi. Ti elementi izhajajo iz organizacij, kot sta Narodna odbrana¹⁵, ortodoksna cerkev ter se opirajo na pomembne dele

---

¹⁵ - Narodna odbrana je organizacija, ki je skušala krepiti splošno obrambno zavest in propagando ter združiti vse zavedne Jugoslovane v boju proti nemškemu in italijanskemu vplivu. Bila je pod kontrolo vojske.

armade in kmečko stranko (Zemljoradniško stranko). Po načrtu Narodne odbrane naj bi istočasno prišlo tudi do državnega udara v Bolgariji, ki bi ga izpeljala tamkajšnja kmečka stranka, s katero je bila Narodna odbrana v tesnih stikih. Po načrtu naj bi v Jugoslaviji ohranili dinastijo z mladim kraljem na čelu, princa Pavla bi odstranili in v Bolgariji bi na silo odstranili kralja. Jugoslavija in Bolgarija bi sklenili ofenzivno in obrambno zvezo kot prvi korak k jugoslovansko-bolgarski federaciji. V primeru nemške invazije bi nudili največji odpor in izvedli največje možno število sabotаж. Nato bi Hrvatom ponudili mesta v vladi. Napadli bi Albanijo in s tem izvali vstop Italije v vojno, izdali bi deklaracijo o skupnih ciljih z VB in prizadevali bi si pridobiti oboroženo podporo Sovjetske zveze. V primeru nemške invazije bi nudili največji odpor in izvedli največje možno število sabotаж. Načrt je predvideval, da bi britanska vlada takoj priznala novo vlado, z VB bi namreč sklenili zavezništvo in od nje dobili vso možno vojaško podporo. Campbell tega načrta ni podprl, saj je menil, da razpolaga s premalo podatki o prenekaterih ključnih točkah načrta, kakor tudi o resnični širini podpore, ki jo uporniki uživajo v obeh državah. Menil je, da je že dobro in koristno spodbujati javno mnenje, da bo naklonjeno VB, toda ne z državnim udarom ter dvomi, da bodo uporniki dobili široko podporo. Posledica tega bi bila neenotna Jugoslavija, ki bi silam osi ponudila še boljše igrišče. Zato je Campbell članom ambasade izdal navodila, da ne smejo spodbujati načrta o državnem udaru. Zunanje ministrstvo je v odgovoru 3. avgusta 1940 samo še potrdilo Campbellovo stališče, strinjalo se je z njegovo oceno in ukrepi. Sekcija D oziroma novo nastajajoča SOE je seveda vedela več o tem načrtu. Pogovori med njo in snovalci zamisli o udaru so tekli že nekaj časa, preden je zvedel London oziroma ambasador. Campbella so z načrti seznanili Julian Amery, Alexander Glen¹⁶ in John Bennet¹⁷. Podrobnosti načrta sta jim dala dva njihova poznejša sodelavca. To sta bila znani novinar Jovan Djonović, sodelavec SOE s skrivnim imenom »Monkey«, in vodja Narodne odbrane v Jugoslaviji Ilija Trifunović, v SOE znan kot »Daddy«. Trifunović in Djonović sta Britancem zagotavljala, da vsi vpleteni v načrt (Narodna odbrana, cerkev) verjamejo, da se lahko obdržijo na oblasti tako dolgo, da oborožijo ljudstvo, izženejo Italijane iz Albanije in poizkusijo izvesti podoben udar v Bolgariji (Vodušek Starič, 2002: 41–44).

Glen, ki je takrat začasno vodil SOE v Beogradu, je moral o vsem tudi poročati po svoji liniji. V začetku avgusta je poročal nadrejenemu Baileyu v Istanbul¹⁸, da je Amerya zaneslo bolj romantično kot praktično razmišljanje. Osebno se ni strinjal z Ameryjem, da je treba izzivati Nemčijo. Menil je, da mora britanska politika strmeti k ohranjanju statusa quo

---

¹⁶ - Član sekcije D, uradno pa zaposlen na ambasadi kot pomočnik mornariškega atašeja. Od oktobra 1940 njegovo ilegalno ime A/H 10 (Vodušek Starič, 2002: 31).

¹⁷ - Med vojno je bil v Kairu vodja balkanskega oddelka SOE (Vodušek Starič, 2002: 81).

¹⁸ - Sedež SOE za Balkan.

na Balkanu in spodbuditi spor med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, uspeh le-tega pa je odvisen od prvega. Po 9. avgustu 1940, ko so Nemci ponovno pritisnili na princa Pavla, so Nemci zahtevali od jugoslovanske vlade, da dovoli ustanovitev gestapovskih izpostav po državi. Vse to pa so storili zaradi dejavnosti britanske skrivne službe, ki v sodelovanju z Jugoslavani izdeluje bombe in jih pošilja v Nemčijo. Kraljevi namestnik princ se je zaradi tega znašel v težkem položaju in spraševal se je, kaj v poteku vojne lahko spremeni nekaj bomb na nemških vlakih. Na koncu je Pavle Karadjordjević prosil Campbella, naj Britanci prenehajo s temi dejavnostmi, ker bodo v nasprotnem primeru Nemci preprosto prevzeli Jugoslavijo. Vendar je London ocenil, da so prinčevi argumenti protislovni in majavi, Campbellu pa naložil, naj pomiri princa z nekim splošnim dogovorom. Nazadnje pa je bil sklep teh prvih posvetov, da naj Sekcija D oziroma SOE nadaljuje delo v Jugoslaviji. Vendar pa to še ni zadostovalo. Campbell je ves avgust in še del septembra 1940 z dopisi ustvarjal vtis, da gre za dve politiki. Ena, ki jo vodita on in zunanje ministrstvo, in druga, ki jo vodi Ministrstvo za gospodarsko vojskovanje (MEW) in SOE. Kazalo je, da se bo cel spor prenesel tudi v London. Campbell je vztrajal, naj nadrejeni ponovno ocenijo smiselnost celotnega delovanja Sekcije D v Jugoslaviji, kar je utemeljeval s tem, da je konec jugoslovanske prizanesljivosti in ni upanja, da bi podtalna dejavnost dosegla kaj bistvenega. Kakršna koli resnejša akcija na Donavi pa bi dokončno sprožila nemško zasedbo Jugoslavije. Centrali SOE se je zdela takšna ocena preveč črnogleda in menila je, da represalij ne bo, če ne bo večjih akcij. Končno so sklenili, v prisotnosti ministra za gospodarsko vojskovanje Daltona, naj se načrti uresničijo, kjer je to možno. Spremembe v politiki SOE ne bo. Pač pa so začasno opustili podporo državnemu udaru in sklenili nadaljevati z načrtom o finančni podpori srbski Zemljoradniški stranki (Vodušek Starič, 2002: 44–46).

Kljub sporu ter nezaupanju ambasadorja Campbella v Sekcijo D, pa prav v času nastajanja SOE poleti 1940 vsa poročila govorijo o tem, da je bila prav balkanska Sekcija D tista, ki je bila najbolj organizirana in najbolj dejavna. Do reorganizacije, ki je trajala od oktobra pa do decembra 1940, pa ni prišlo, zato ker bi Hanau in njegovi pretiravali pri sabotajah. Bila je le odraz ciljev nove SOE in odraz prilagajanja stopnjevanju vojne v Evropi. Vsem je bilo jasno, da ne smejo ponoviti napak iz Francije in ostale zahodne Evrope, ko so v trenutku ostali brez zvez prav zaradi slabih priprav. Zato so se odločili, da se bodo na Balkanu pravočasno pripravili, oziroma izurili domačo ilegalo za čas, ko bodo morali sami zapustiti Balkan. Reorganizacija je potekala povsod, razen v Sloveniji, kjer je bilo vse že na svojem mestu. Navodilo o politiki SOE v Jugoslaviji je Taylor 27. septembra 1940 poslal Baileyu. Ukazal mu je, naj se posveti političnemu subverzivnemu delu. Prav posebej je poudaril, naj stopi v stik s protinemško nastrojenimi političnimi strankami. Dal mu je tudi pooblastilo za

izvajanje sabotaž, toda te naj izpeljejo diskretno. Končno so se septembra 1940 v Londonu poenotili glede politike, ki jo bodo vodili v Jugoslaviji in to sporočili tudi Campbellu. Sklenili so, da se vsekakor nadaljuje podpora Zemlji-radnički stranki. Campbellu so razložili, da to ne pomeni spodbujanja državnega udara, čeprav bo ta nekega dne mogoče dobrodošel. Prav tako je ostal v veljavi načrt sabotaže plovbe na Donavi. Novo vodstvo SOE pa je bilo neposredno podrejeno Baileyu v Carigradu. Tako so se razmere v Beogradu naposled umirile. Prvo izplačilo pomoči, 4000 funtov, je Zemlji-radnička stranka prejela 4. oktobra 1940. Ko je Bailey proti koncu novembra prišel na obisk v Beograd, je opazil da so odnosi z Zemlji-radničko stranko odlični. Stranki so izročili tudi sabotažna sredstva in radioaparate, stranka se je resno pripravljala na odpor. Z vso vnemo je sodelovala tudi pri širjenju propagande o odporu proti Nemcem. Bailey je v Beogradu poskušal razširiti sodelovanje tudi na druge stranke, da bi se opozicijske sile zbrale v nekakšno koalicijo, kar je bilo tudi 28. oktobra 1940 izpeljano. 30. novembra 1940 je prišel v Jugoslavijo tudi novi vodja SOE za Jugoslavijo, kapetan Tom Masterson. Bil je strokovnjak za nafto, nosilec več britanskih in romunskih odlikovanj, prišel pa je v času, ko je Campbell sporočal, da lahko pride do najhujšega pritiska osi na Jugoslavijo. Vendar je nemški rajh imel še nekaj drugih načrtov na Balkanu pred Jugoslavijo. Eden izmed teh drugih načrtov rajha je bila romunska nafta (Vodušek Starič, 2002: 47–51).

Oblike sodelovanja in skupne podvige britanskih služb v Beogradu in njihovih jugoslovanskih sodelavcev lahko predstavim preko nekaterih Slovencev, ki so bili takrat v Beogradu. Junija 1940 je Joca Mišič, takrat že vodja oddelka splošne policije pri upravi mesta Beograd in očitno tudi že sodelavec SOE, povabil dr. Stanko Zorka k sodelovanju za Intelligence Service, bolj verjetno pa za SOE. Mišič je bil močno vpleten v obveščevalno delo, ne samo z Britanci proti Nemcem, temveč tudi s protiobveščevalnimi oddelki kraljevine. Izvedla sta več protiobveščevalnih akcij. Najprej sta z denarjem pridobila nemškega agenta Goltza, ki jima je poročal podatke o gostih hotela »Srbski kralj«, ki je bil shajališče nemških vohunov v Beogradu. Šefu Goltza, Ressimannu, sta vrnila številne podatke, ki so sejale konflikte in spore na nemški strani. Vendar je Ressimann vztrajno zahteval podatke, ki so Mišiča in Zorka spravljala v vedno bolj neugoden položaj. Zadeva je sčasoma postala Nemcem sumljiva in začeli so raziskovati. Ko so okupirali Jugoslavijo, sta si Zorko in Mišič za nagrado prislužila zapor namesto pohvale. Mišič je vse zbrane podatke o rajhu in iz njega dostavljal najprej Britancem. Med njimi so bila imena vseh sumljivih Nemcev, do katerih je Mišič prišel v trenutku, ko so agenti prestopili jugoslovansko mejo, saj so mu jih, po predpisih, pošiljali obmejni komisariati (Vodušek Starič, 2002: 52–53).

Podpis sporazuma Maček-Cvetkovič (24. avgust 1939) in nova vlada leta 1939 sta prinesla nov veter v policijsko in obveščevalno delo v Jugoslaviji. Novi minister za notranje zadeve je postal Stanoje Mihaldžić. Celotno Britanci so opazili, da ga spoštujejo vse strani, bil pa je tudi eden od posrednikov med princem Pavlom in predsednikom vlade Cvetkovičem, ko je šlo za pogajanja o sporazumu. Mihaldžićev nastop je sovpadel z izbruhom II. svetovne vojne in prvim prilivom večjega števila tujih agentov v Jugoslavijo. Zato je ustanovil poseben oddelek za protiobveščevalno delo. To je bil oddelek O, podrejen neposredno ministru. Za vodjo tega oddelka je postavil Antona Batagelja. Da bi agenti oddelka O lažje delali, je ministrstvo za notranje zadeve ustanovilo fasadno podjetje, veletrgovino z žitom pod imenom UJKA¹⁹. UJKA je bila v neprestani zvezi z jugoslovanskim glavnim generalštabom. Tesno pa je sodelovala tudi z Mišičevim oddelkom. UJKA je imela na razpolago vse sveže obveščevalne podatke iz cele države. Vsi obmejni komisariati, vse policijske direkcije in mestna ter krajevna poveljstva so ji morale pošiljati vse gradivo. UJKA je morala spremljati ne samo nemške, temveč tudi britanske državljane in agente v Jugoslaviji. Zato je dobro vedela, kdo od domačih ljudi dela za Britance in jih je hotela pridobiti še zase. Batagelj je pri tem delu spoznal Juliusa Hanaua. Z UJKA-o je sodeloval tudi Amery, ki naj bi imel neposredne stike z tigrovci. Z njim je bil povezan Albert Rejec, ki je trdil, da so samo tigrovci dobili od Britancev v Beogradu okoli 200.000 do 300.000 dinarjev od poletja 1939 do poletja 1940, torej v času, ko so cvetele sabotaže. Po nemškem pritisku na jugoslovansko vlado in zahtevi, da se UJKA razpusti, je Mihaldžić 8. junija 1940 poklical k sebi Batagelja in Franja Ujčiča ter ju obvestil o zelo ostri noti, ki so jo Nemci vložili pri jugoslovanski vladi zaradi nekaterih dogodkov v Avstriji in o tem, da bo odstopil. 18. julija 1940 je vodstvo UJKA-e dobilo ukaze o premestitvi, zato so Marjana Ujčiča poslali v Sarajevo, Franja Ujčiča v Banjaluko in Batagelja v Skopje, kar naj bi po njihovem pomenilo konec UJKA-e (Vodušek Starič, 2002: 54–57).

Stanko Zorko je takrat vedel, da so Britanci že imeli v Jugoslaviji tri vrste agentov: vojaške, gospodarske in protiobveščevalne. Privržence so imeli na dvoru, v generalštabu ter v ministrstvih. Njihova vojaška obveščevalna služba je dobila podatke neposredno iz Glavnega generalštaba. Na področju gospodarske obveščevalne dejavnosti so jih zanimali različni podatki, od stanja v Narodni banki do nabav in trgovanja s tujino. V to kategorijo je seveda sodil tranzitni promet čez Jugoslavijo, čigar pomen je zrasel zlasti v zadnjih letih pred izbruhom vojne v Jugoslaviji. Tudi mnogi železničarski uradniki na mejah so dajali podatke Britancem, prav tako pa so imeli Britanci podkupljene tudi carinike na glavnih carinskih

---

¹⁹ - Podjetju so dali ime UJKA, ker so člana Marjana Ujčiča klicali ljudje »UJKA« (Vodušek Starič, 2002: 55)

postajah, ki so jim posredovali sezname deklaracij blaga. Velik pomen je tudi imela protinemška oziroma protifašistična propaganda, ki je veliko pripomogla k dvigu splošnega razpoloženja v mračnih dneh hitrih vojaških uspehov sil osi. Propaganda je na začetku vojne postala ena najpomembnejših nalog. Da je bila »prevročna«, da bi se z njo ukvarjali samo atašeji za tisk, so ocenili Britanci, in jo zaupali oficirjem Sekcije D SIS. Delovanje na propagandnem področju je zaposlovalo kar lepo število obveščevalnih oficirjev, ki so delali v zavetju tiskovnega oddelka ambasade v Beogradu. Protinemška propaganda se je izvajala na različne načine in tudi na tem področju lahko opazimo velik porast prav spomladi 1940. Amery je takrat opazil, da je v Jugoslaviji vedno več protinemške propagande in da narašča navdušenje za zaveznike. Britanci so se leta 1940 borili proti nemškemu notranjemu vplivu v Jugoslaviji s podvojeno propagando in kontrašpijonažo. Propaganda je razdeljevala letake, različne knjige, v katerih je bilo videti slike vseh vojnih ladij, knjige hitlerjevskih izrekov in takoj za vsakim so navedli nasprotje tega, kar je storil. Zorko pravi, kako je vsakdo lahko zjutraj pred pragom našel razne propagandne tiskovine. Amery in Childs sta skupaj prišla do zamisli, da se ustanovi britanska tiskovna agencija. S privolitvijo ministra za informiranje je konec 1939 nastala Britanova, kjer so v srbohrvaščini izdajali bilten z imenom Britannia, v katerem so objavljali Churchillove in druge za vojno pomembne prispevke. Vse to je bilo namenjeno jugoslovanskim novinarjem in časopisnim hišam. Jeseni 1940 so na sedežu SOE v Londonu sklenili vpeljati še nov način protinacistične propagande in to je bilo širjenje govoric. To delo so zaupali Franku Nelsonu, izvršnemu direktorju nove SOE. Projekt je stekel tako, da so vodje sekcij na Baker Streetu v Londonu pripravljali različne govorce. Te so potem s pomočjo radijskih oddajnikov SIS-a pošiljali agentom na teren. Ti so jih širili naprej s pomočjo tako imenovane »šepetalne kampanje«. Z njo se je ukvarjal tudi Julius Hanau. Hanau je govorce sporočil neki osebi in ta jih je oddal naprej desetim »šepetalcem«. Vsak od teh desetih je obvestil nadaljnjih dvanajst »šepetalcev«, ki se niso niti zavedali, da gre za izmišljene govorce. Zadeva je dobro stekla. Nekatero zgodbo so preprosto razširili oziroma napihnilni s pomočjo agencije Britanova. Del podtalne propagande in kulturne propagande pa so posneli na gramofonske plošče (Vodušek Starič, 2002: 58–62).

Vsa ta pospešena propagandna dejavnost v korist zaveznikov je seveda rodila nove proteste in grožnje predstavnikov rajha v Beogradu. Najprej je uradno protestiral ataše za tisk. Nato je 15. aprila 1940 Neuhausen povabil predstavnike beograjskega tiska na sprejem in jim v kratkem govoru povedal, da Nemčija ne bo več prenašala pisanja beograjskih časnikov, ki ni nevtralnno. Zagrozil je, da bo prekinil dobave iz Nemčije, če časnikarji ne bodo opustili prozavezniške držbe. Odtlej, je poročal Amery, se je tisk vrnil k nevtralnosti, čeprav je iz drugih poročil vidno, da novinarji niso pretirano resno jemali teh groženj. Povečala se je tudi

nemška propaganda v Beogradu. 12. in 13. aprila 1940 so, na primer nemški agentje s hitrimi avtomobili trosili propagandne lističe po Beogradu. Na njih so svarili pred različnimi oblikami sovražnosti do rajha. Dosegli so ravno nasprotni učinek od želenega. Ker se je ravno takrat povečalo število nemških obiskovalcev zaradi beograjskega sejma, je v mestu nastal preplah in poplava govoric o špijonaži in možnosti, da se zgodi udar. Zorko je opazil, da je bila kontrašpijonaža na vrhu prav leta 1940, in da je bilo splošno razpoloženje na strani zaveznikov, saj so Britanci podvojili propagando. Pomnožilo se je število letakov, brošur, knjig in informacij o vojnih dogodkih. Te so ponoči delili kar po hišah. Proti tej dejavnosti je interveniral ambasador in policija je dobila nalog, da jo prepreči. Toda ostalo je le pri nalogu. Vendar so Britanci vseeno menili, da premalo vedo o odzivu na nemško propagando. Zato so v začetku maja 1940 sklenili narediti strokovno raziskavo učinkov propagande po načelu opazovanja mas. Kmalu so opazili padeč moralo zaradi poraza Francije. Nemci so izrabili poraz za propagando. V Beogradu so vojaškim krogom kazali vojne filme o zasedbi Pariza, o bombardiranju in obstreljevanju v Franciji in vojnih grozotah. Poleg propagande in sabotaž je bilo še eno izjemno pomembno in zelo nevarno področje dela. To je bila organizacija kanalov za pobeg čez Jugoslavijo in organizacija ilegalnih kurirskih služb z drugimi državami. Tudi na tem področju so si Britanci pridobili številne domače sodelavce (Vodušek Starič, 2002: 63–64).

Na kratko bom predstavil še nekaj sabotaž, ki jih je iz Beograda sprožala Sekcija D oziroma SOE. Marca 1940 je britanski ambasador poročal o naraščajočem številu nemških transportov surove nafte iz Sovjetske zveze skozi Bolgarijo v Jugoslavijo in naprej v Nemčijo in o vračanju praznih tankerjev. Te podatke mu je priskrbelo jugoslovansko ministrstvo vojske in mornarice. Seveda je bilo treba ukrepati. Jugoslovanska stran je storila tako, da je nekatere pošiljke začasno ustavila. Razmišljala je tudi o tem, kako bi prepovedala ta promet pod pretvezo preobremenitve železnice. Toda na ta način bi škodovala tudi zaveznikom. Zato so Britanci in Jugoslovani začeli skupaj izvajati sabotaže na nemških vlakih, ki so vozili v rajh čez Jugoslavijo. Vlake so »tretirali« na vsem območju Jugoslavije. Tretiranje je pomenilo, da so v osi vlakov vložili ovire, zaradi katerih je prišlo do večjih okvar. To so izvedli tako, da so se vlaki ustavili šele onkraj meje, v Avstriji ali celo v Nemčiji. Bilo je še mnogo drugih sabotaž, na tankerjih z gorivom, na skladovnicah lesa, na nemških ladjah na Donavi, polnih žita. V obdobju delovanja Hanaua poročila govorijo tudi o vrsti manjših sabotaž. Dogajala so se majhna, a učinkovita »nagajanja« Nemcem. V času padca Francije so oblasti v Berlinu poslale v Jugoslavijo tri nove agente in britanska SIS je prestregla njihove ukaze, v katerih je pisalo, da naj ubijejo Hanaua. Ko je Taylor to videl, je takoj ukazal, naj Hanau zaradi nevarnosti odpokličejo iz Beograda. Toda Hanau je glasno ugovarjal in samo

Taylorjevi moči gre pripisati, da je naposled le popustil. Ko je Hanau odšel, je delo skoraj popolnoma zastalo. Časi sabotaž so takrat minili in Neubacher je svobodno zadihal vse do prihoda Mastersona. Nekatero projekte je nato prevzel Glen. Eden teh je bil tudi pomemben projekt »Schultz Fleet«. Pri tem projektu so se Britanci pogodili z nemškim lastnikom ladij Shultzom, da odkupijo vse njegove ladje na Donavi, ter z njegovim posredovanjem še vse nezasedene rečne tovarne ladje. Niso želeli, da bi te služile Nemcem, ladje pa so potrebovali tudi za svoje načrte. Ladjevje so hoteli uporabiti za sabotažo na Donavi, tako da bi ga potopili in preprosto prekinili promet na reki. Po ustanovitvi SOE in ukazu, naj sabotaže izvajajo bolj prikrito, so nekoliko utihnile neprestane nemške pritožbe. Glen je oktobra 1940 poročal v Carigrad, da se je zelo zmanjšal pritisk na britansko osebje v Jugoslaviji. Sabotaže pa so se vendarle nadaljevale. Tako so decembra 1940 s sedeža SOE v Beogradu poročali v London, da so uničili 5 nemških tekstilnih mlinov in nekaj tovornjakov z blagom, vse skupaj vredno več kot 30.000 funtov. Leta 1941 so poročali, da so v Veliki Kikindi »tretirali« 60 vagonov-cistern namenjenih v Italijo. Tudi te sabotaže so bile načrtovane tako spretno, da so se vlaki ustavili šele na oni strani meje. 18. februarja 1941 so v Somborju zažgali 6 nemških vagonov-cistern. Preostali del vlaka pa je nadaljeval pot s primerno obdelanimi osmi. V Nišu so onemogočili bolgarske vlake, najprej 16 vagonov in nekaj dni kasneje, 17. februarja, še povzročili večjo škodo v rudniku antimona v Loznici in tako uničili okoli 20 % vseh nemških potreb po antimonu. Največji projekt SOE pa je ves ta čas nedvomno bil načrt Kazan, načrt za zaustavitev prometa na Donavi v Kazanu. Britanci so načrtovali, da bi razstrelili večje količine skal v reko Donavo v ozki soteski, imenovani Kazan. Tam so skalnata pobočja ob reki skoraj navpična, reka pa je široka le okoli 1800 m. za to bi potrebovali okoli 60 ton razstreliva za vsako od galerij, ki bi jih izkopal v skalo, okoli 30 m pod vrhom grebena. Ena od galerij je bila v začetku leta 1940 že dokončana in razstrelivo nameščeno. Prav tako so dokončali polovico srednje galerije. Januarja 1940 je načrt odobril sam Churchill. Načrt Kazan je bil ena tistih operacij SOE, ki so bile predmet spora med ambasadorjem Campbellom in Sekcijo D sredi leta 1940. Kljub vsemu pa sta se jeseni 1940 SOE in britansko ministrstvo za zunanje zadeve odločila, da načrt ostane še naprej v veljavi. Kmalu se je za načrt začel zanimati jugoslovanski generalštab, ki je odkril, da se nekaj pripravlja. Britanci so najprej začasno ustavili vsa dela, nato pa so po posvetovanjih med beograjsko centralo SOE in Londonom sklenili, da se povežejo z generalštabom. Pogovori so bili uspešni in decembra je Glen generalštabu izročil načrte za sabotažo Donave. Tako jugoslovanski minister za vojsko kot načelnik glavnega generalštaba sta takrat pokazala precejšnjo vnemo za načrt in prosila, da bi jugoslovanska stran smela sodelovati. Vse je že kazalo, da bo načrt stekel, vendar so leta 1941 nastopile nove okoliščine (Vodušek Starič, 2002: 65–68).

Po podatkih, ki jih je o tem zbrala UDBA po vojni, so bile zadeve nekoliko drugačne. Jugoslovanske vojaške oblasti so ustanovile posebno poveljstvo za zaščito Džerdapa in ta naj bi bila v stiku z Britanci. Jugoslovanski interes naj bi bil preprečiti vsako motenje prometa na Donavi, zato vojaške oblasti naj ne bi bile naklonjene britanskemu načrtu, po drugi strani pa se niso hoteli zameriti Britancem kot možnim bodočim zaveznikom v vojni. Drugi projekt sabotaže na Donavi je bila razstrelitev varovalnih nasipov pri Grebenu, s čimer bi Donava preplavila območje proti jugu. Ali pa razstrelitev večjega števila ladij natovorjenih z betonom in železjem, spet na Džerdapu, kar bi ustavilo promet. Del teh načrtov so dejansko izpeljali aprila 1941 ob jugoslovanski kapitulaciji, tako da je bila reka zaprta za promet šest tednov (Vodušek Starič, 2002: 69).

Med SOE načrti je bilo tudi miniranje oziroma sabotaža naftnih polj v Romuniji, v Ploestiju, ter druge sabotaže prometa v Nemčiji. Konec leta 1940 je SOE ocenil delo sekcije za Balkan in Bližnji vzhod. Glede sabotaž ni bilo več tako presunljivo. Toda spomniti se je treba, da se je prenesel poudarek od sabotažnih dejanj k političnemu delu, in, da se do neke mere ti dve smeri delovanja med seboj izključujeta. Britanci so spremenili način dela in se od sabotaž preusmerili na povezovanje s strankami in skupinami, ki so bile pripravljene organizirati ilegalne mreže in odpor proti okupatorju vedoč, da bodo morali sami zapustiti Jugoslavijo. Tik pred odhodom so Britanci opremili slovenske liberalce z radijskimi postajami in denarjem (Vodušek-Starič, 2001: 68). Politično delo je v bistvu dolgoročno in zahteva prisotnost predstavnikov, ki so stalni in ne podležejo izgonu. Sabotažno delo pa je kratkoročno in kot vsako večje dejanje sproža represivni odgovor, ki praviloma odstrani precejšnje število agentov in oficirjev organizacije. Poleg tega sabotaža lahko uspeva samo v ugodnih pogojih. Z rastjo nemškega vpliva na Balkanu pa so razmere nedvomno postale neugodne. Izgon najbolj dragocenih in izkušenih oficirjev kot je bil Hanau, je povzročil izgubo dragocenih stikov in do neke mere tudi premik krajevnih organizacij SOE. Bailey je zato na prelomu 1940/1941 večino naporov iz Carigrada po Balkanu usmeril v pridobivanje političnih zaveznikov. Podobno kot z vlado in strankami se je nadaljevalo tudi britansko povezovanje z jugoslovansko vojsko. Te dejavnosti, o katerih se ve zelo malo, je vodil vojaški ataše britanske ambasade polkovnik C. S. Clarke, ki bi naj bil že od poletja 1940 v stiku z Dražo Mihailovićem, ki je že imel skrivno ime A/H 31 (Vodušek Starič, 2002: 70).

Dejavnost SOE-ja v Sloveniji

Opis dejavnosti SOE-ja sem začel v Beogradu, čeprav so bila v prvih letih vojne najbolj izrazita v Sloveniji. Januarja 1941 je agent SOE Ilija Trifunović pristal na to, da se uradno organizira Narodno odbrano kot zvezo za boj proti peti koloni (Vodušek Starič,

2002:112). Najuspešnejši obveščevalec v Sloveniji je bil Branko Plhak, zato se je slovenske obveščevalne službe prijelo ime Plhakov center. Mreža, ki jo je postavil Plhak, je bila učinkovita in je delovala še precej časa med vojno. Dokončno so jo razbile šele zloglasne in še nepojasnjene gestapovske aretacije leta 1944, preostanke pa je zatrla slovenska UDBA (Vodušek Starič, 2002: 125).

SOE so v Sloveniji, enako kot drugje, organizirali iz Sekcije D SIS. Predstavniki Sekcije D v Sloveniji je bil Lawreson, agent s kodo D/H 6. Zanj je začel delati najkasneje ob koncu leta 1939. V začetku poletja 1940, ko je kazalo, da se bodo Britanci morali umakniti z Balkana, pa se dejavnost na severu države ni zmanjšala. Osebe se je zaradi evakuacije sicer nekoliko zdesetkalo, toda ostalo je nekaj najbolj dragocenih članov in sicer Lawreson v Ljubljani in Glanville, vicekonzul v Zagrebu. V začetku avgusta 1940 pa je Glen poročal Baileyu v Carigrad, da nova slovenska organizacija že dela, kar pomeni, da je Lawreson uspešno postavil na noge SOE v Sloveniji. Za Britance je postalo jeseni 1940 vse bolj pereče odpreti konzulat v Ljubljani, saj se je vojna nevarno bližala Balkanu. SOE je poročala o vedno gostejšem železniškem prometu čez Jugoslavijo proti severu, v Nemčijo. To je narekovalo večjo sabotažno dejavnost v Sloveniji. V jeseni 1940 se je ta tudi v resnici močno povečala. Vsaj tako trdijo poročila SOE iz Beograda v Carigrad. Glen je 30. septembra 1940 pisal, da aktivnost med Slovenijo in Hrvaško narašča, ter da je bila v zadnjih dneh najmanj ena večja nesreča železniškega vagona z gorivom namenjenega v Nemčijo. Zgodila se je med Ljubljano in Zagrebom. V tej sabotaži je bilo huje poškodovanih 10 vagonov in uničeno 150 ton nafte. Teden dni pozneje je Glen poročal, da se delo na severu nadaljuje, ter da je zadevo popolnoma prevzel Glanville. Slovenski viri kažejo, da so imeli Britanci v Ljubljani oporo v krogih, ki so bili prozahodno naravnani. Vodilni v teh krogih so bili Vinko Vrhunec, Milko Brezigar in Janko Mačkovšek, ki so navidez delovali neodvisno eden od drugega, toda vsi trije so poročali Albertu Kramerju (Vodušek Starič, 2002: 130–134).

Marsikateri izmed udeležencev v obveščevalnem delu pa je dr. Brezigarja celo postavljali na čelo JOS²⁰ v Ljubljani, češ da iz ozadja ni samo svetoval, ampak ukazoval Plhaku. Milko Brezigar je bil osebnost, globoko vpletena v vse obveščevalne in sabotažne akcije tistega časa. Danes pa nam odprti britanski fondy SOE v Londonu potrjujejo, da je bil Brezigar v resnici sodelavec SOE. Osveščanje ljudi je bilo zelo pomembno v vojni zaveznikov proti nacistični Nemčiji in fašistični Italiji, vendar je propaganda v Sloveniji prihajala tudi z druge strani, iz Nemčije, zlasti s pomočjo kulturbundovcev. V protinacistični

---

²⁰ - Jugoslovanska obveščevalna služba

propagandi so sodelovali: glasilo Jutro in sorodni listi, njihove redakcije, novinarji in politiki, ki so te časnike vodili in podpirali. (Vodušek Starič, 2002: 138, 140).

Obstajala pa je tudi organizacija, ki je z antraksom zastrupljala črede živine na Madžarskem namenjene za nemške vojaške klavnice. Poleg tega se je v naftne cisterne, ki so šle prek Maribora in Jesenic v Nemčijo iz Romunije, vlagala neka snov, ki je nafto oziroma bencin pokvarila za uporabo. Tudi Brezigar je s propagandnim in sabotažnim materialom, ki so mu ga dali Britanci, občasno oskrboval tigrovce na Primorskem. Od aprila do junija leta 1940 je skupina tigrovcev, v kateri sta bila Ferdo Kravanja in Anton Ivančič, izvršila nekaj sabotaž na železniški progi Brúck na Muri-Trbiž-Beljak. Njihov glavni namen je bil ovirati pošiljanje premoga iz Nemčije v Italijo, kateri je bil premog življenjsko potreben za vojno. Učinek teh sabotaž je bil zelo majhen (Ferenc, 1977: 11, 14, 265).

Pri tem sta tigrovce z zvezami in materialom oskrbela Peter Bizjak in Alojz Knez, vpleten naj bi bil tudi njun nadrejeni, Branko Plhak. Posledice teh sabotaž so bile daljnosežne. Jugoslovanske oblasti so julija 1940 premestile Plhaka iz Ljubljane v Skopje. Poleti in jeseni 1940 je organizacija TIGR v Jugoslaviji in Slovenskem Primorju pod Italijo utrpela zelo hude udarce. Jugoslovanske in italijanske oblasti so precej raztrgale njeno organizacijsko mrežo in ohromile njeno dejavnost. Za rešetkami fašističnih zaporov so se znašle desetine njenih članov, zato v usodnih dneh fašistične okupacije Jugoslavije ni mogla pomeniti dejavnika, ki bi organiziral in vodil širši protifašistični boj. Delo je zastalo vse do decembra 1940 in o sabotažah ni bilo več slišati (Ferenc, 1977: 266).

Decembra pa so v Zagrebu preusmerili pozornost na Slovenijo, saj so ocenili, da je trenutek pravi, da obnovijo delo. Masterson je 9. decembra 1940 telegrafsko sporočil centrali v SOE London, da je Glanville že stopil v stik s Slovenci in s protifašističnimi organizacijami v severni Italiji in uredil, da bodo v Trstu razdelili 10.000 kosov časopisja. Naposled so Britanci v začetku leta 1941 le odprli konzulat v Ljubljani, tako da je po raznih pripetljajih prišel v Ljubljano konzul Leonard C. Pettitt. 26. februarja 1941 je Taylor v poročilu postavil stike s Slovenci in Hrvati na prvo mesto med stiki SOE v Jugoslaviji. Med Slovenci je opisal sodelovanje s tremi skupinami, in sicer s TIGR-om, z »Brankovo organizacijo« ali Brezigarjevo organizacijo ter s skupino oficirjev, ki so bili močno protinemško nastrojeni (Vodušek Starič, 2002: 152–158).

Pregled poročil SOE nam pokaže, da je bilo največ sabotaž v Sloveniji izvedenih v Mariboru. Zaradi tega se ne moremo čuditi, če omenim, da je najmočnejši center delovanja proti nemškemu rajhu v letih neposredno pred okupacijo Jugoslavije in tudi najaktivnejši pri sodelovanju z Britanci bil brez dvoma mariborski obveščevalni center. Center je pokrival celo slovensko Štajersko, na jugu je mejil s centrom v Koprivnici in tudi z njim sodeloval. Vodja

obveščevalnega centra v Mariboru je bil major Mirko Tomić (Vodušek Starič, 2002: 168, 172).

Del svoje aktivnosti je SOE namenila tihotapljenju orožja za Jugoslavijo. V začetku se je orožje tihotapilo v diplomatski prtljagi prek Francije, Švice in Italije. Proti koncu leta 1940, ko se je vojna približevala Balkanu, so se povečale količine pretihotapljenega britanskega orožja. Januarja 1941 je bil prek grško-jugoslovanske meje pretihotapljen vagon orožja (Marjanović, 1979: 26).

Konec decembra 1940 pa je v nemških načrtih prišlo do preobrata. Na dramatično spremembo v nemški politiki je kazal povečan železniški promet in podobni znaki. Britanci so sklepali, da napada pozimi ne bo in da je najbolj verjeten datum za napad začetek marca 1941. Takrat so vse delovanje SOE naravnali na pričakovani čas napada v začetku marca. SOE v Jugoslaviji je takrat tako ali tako že imela v ospredju resne priprave na vojno. Januarja 1941 je tudi še kazalo, da bo mogoče uresničiti že dolgo načrtovani veliki podvig prekinitve prometnih poti na Balkanu – sabotazo ožine na Donavi, oziroma načrt Kazan. Vendar pa ni prišlo do njegovega nadaljnega razvoja, saj je SOE v začetku leta 1941 dala prednost pridobitvi domačih političnih zaveznikov in njihovi usposobitvi za delo. Zato je bilo potrebno začasno zaustaviti sabotaze. Po dogovorih o novih prioritetah je minister Dalton (Ministrstvo za gospodarsko vojskovanje) januarja sklenil na Balkan poslati majorja Georga Taylorja, ki je bil takrat človek številka dve v glavnem stanu SOE. Dobil je naslednja navodila:

- storiti vse, da se pripravi jugoslovanski generalštab za blokado Donave;
- dokončati priprave za upor v Romuniji;
- da v Bolgariji, Jugoslaviji, Grčiji in Albaniji pripravi skupine saboterjev za čas okupacije;
- da še bolj spodbudi jugoslovansko opozicijo v njenih pritiskih na vlado.

Čeprav je bil načrt Kazan zelo pomemben za Britance, pa ni stekel vse do državnega udara. Glavno krivdo za to pa vodilni v SOE pripisujejo princu Pavlu, ki ni bil za načrt Kazan. Ker je načrt Kazan bil najpomembnejši takratni cilj, saj bi bila Nemčija ob 2 milijona ton nafte, je pri princu posredoval tudi sam Churchill. Ko pa tudi ta intervencija ni zalegla, so se v SOE začeli z Jugoslovani pogovarjati o alternativnem načrtu, po katerem bi minirali skale pri Grebenu in hkrati potopili floto Schultz, natovorjeno s cementom. Februarja 1941 so Britanci na najvišji ravni pripravljali še eno večjo sabotazo. V primeru, da se Jugoslavija ne bi borila proti rajhu, bi razstrelil progo Beograd–Solun. Taylor je 26. februarja 1941 napisal obširno poročilo izvršnemu direktorju SOE Franku Nelsonu. Zanj so bili najpomembnejši politični stiki s srbsko Zemljoradniško stranko, ker je menil, da tako lahko vpliva na politiko vlade. Zato so jo tudi subvencionirali ter se nanjo zanašali, da jim bo na razpolago v trenutku, ko bo

Jugoslavija v vojni. Takšno mnenje enega vodilnih v SOE pa je seveda lahko imelo močne posledice za v prihodnosti. Tukaj mislim predvsem na dolgotrajno politiko podpore Mihailovića s strani SOE, ki je potrebovala mnogo dokazov o kolaboraciji, da je prekinila podporo Mihailoviću. Druga skupina v Srbiji, ki ji je Taylor pripisoval pomembno vlogo, so bila združenja pod vplivom Trifunovića. To so bila Narodna odbrana, četniki, Združenje rezervnih starešin in podobna. Ocenil je, da bosta prvi dve lahko vzdrževali gverilsko kmečko vojsko v hribih, podobno kot med prvo svetovno vojno. Izkušnje iz prve svetovne vojne so sicer močno vplivale na mnenje britanskih politikov in vojakov, zato so velike upe usmerjali v Srbijo. V drugem poročilu, 11. marca 1941, Taylor pravi, da je SOE v zadnjih štirinajstih dneh naredila veliko, srbska čustva je usmerila proti kapitulaciji vlade pred Nemci in spodbudila domoljubne organizacije, da so močno pritisnile na princa Pavla. Celo Campbell je moral priznati, da mu je bila SOE v veliko pomoč. Slabše je šlo pri načrtih za sabotažo Donave. Dnevi tesnega sodelovanja s princem so se bližali koncu (Vodušek Starič, 2002: 213–219).

V tistem času in tudi kasneje je ena glavnih težav SOE dobiti oziroma izuriti operaterje. Operaterje je SOE urila v šoli v Thame Parku v bližini Oxforda, toda v Jugoslaviji je potrebovala domačine. V poročilu Taylor tudi razkrije, kako je SOE skrbela za oborožitev bodočih gverilcev. Najprej je ugotovil, da so dotedanje pošiljke sabotažnih sredstev že vse porabili v Sloveniji. Zaloge za primer okupacije, pa so začeli pripravljati šele pred dvema mesecema, torej v začetku leta 1941. Do konca februarja je četnikom dobavili močna razstreliva, 40 mavzeric, dve brzostrelki in nekaj malega orožja in granat. Zato je Taylor v poročilu poudaril, da potrebujejo še močna razstreliva in SOE naprave, pa mine ter granate za sabotaže ter orožje različnih vrst za zaščito saboterskih skupin in za gverilsko vojskovanje. Taylor je poudaril, da se tej prošnji ugodi, če v centrali želijo, da se delo nadaljuje. V poročilu 11. marca 1941 je Taylor razložil težave Nelsonu, s katerimi se je soočal. V SOE so morali pripraviti tri verzije načrtov za Jugoslavijo, in sicer enega za primer, če Jugoslavija vstopi v vojno na strani Britancev. Drugega za primer, če se vlada odloči za nevtralnost, v državi pa se začne odpor. In tretjega za primer, če Jugoslavija kapitulira in je ne napadejo. Vedno bolj se je bližala vojna, vedno bolj pomembnejša je postala evakuacija Britancev iz Jugoslavije. Vendar pa so se priprave na evakuacijo začele že jeseni 1940, decembra tega leta pa so se začeli pogovori med SOE in britanskim zunanjim ministrstvom o načelih in podrobnostih splošne evakuacije. Najprej pa so evakuirali najbolj kompromitirane Britance. Kmalu se je izkazalo, da bo poleg samega osebja SOE, treba evakuirati tudi jugoslovanske sodelavce SOE, ki so bili v vedno večji nevarnosti zaradi zaostrovanja razmer. Glede na to, sta se v Londonu SOE in zunanje ministrstvo dogovorila, da bodo pripravili listo in pogoje za evakuacijo Jugoslovancev,

pomembnih politikov in takih, ki simpatizirajo z zavezniki. Marca 1941 se je začela prava evakuacija iz Jugoslavije. Sredi marca je Taylor poročal, da evakuacija političnih prijateljev SOE teče čez Atene v Palestino. Hkrati je predlagal, naj jim poiščejo varen kraj, od koder bodo lahko delovali nazaj v okupirano ozemlje. Ne glede na razmišljanja o možnih scenarijih se je SOE v Jugoslaviji januarja in februarja 1941 še naprej pripravljala na vojno. Na političnem polju je kazalo, da je princ Pavle še vedno naklonjen zavezniški stvari. Šele pozneje so vodilni v SOE zapisali, da bi morali že takrat pri njem opaziti znake, da v resnici ni tako, saj je princ Pavle vodil dvojno politiko. Iz poročil SOE pa je bilo popolnoma jasno, da je princ 18. marca sklenil podpisati pakt z Nemčijo. Tako so se razmere v marcu v Jugoslaviji zaostrele. V noči med sredo 26. marca in četrtkom 27. marca se je nato zgodil državni udar, ki pa ni nastal kar čez noč. Bil je plod političnih okoliščin v Jugoslaviji in pritiska, ki so ga Britanci, zlasti SOE, izvajali na svoje sodelavce v Srbiji. Državni udar so izvedli starejši in aktivni vojaški častniki, kot je bil Ilija Trifunović Birčanin. Jugoslovanska opozicija oziroma srbske stranke, ki so ostale zunaj vlade Cvetković-Maček in so nasprotovale sporazumu in politiki princa Pavla, so se vedno bolj povezovale z Britanci. Ti pa so po svoje iskali in plačevali zavezništva, ki bi obdržala Jugoslavijo na zavezniški strani in zagotovila odpor v primeru nemške okupacije. Toda glavno, česar si je Churchill želel, je SOE v Jugoslaviji dosegla že v času pred državnim udarom. Britanci so namreč z zadovoljstvom ugotovili, da Nemčija zamuja pri balkanskih načrtih kar za šest tednov. Državni udar v Jugoslaviji je stanje za Nemce le še poslabšal. V Jugoslavijo so namreč morali pripeljati še dodatne divizije: dvanajst novih poleg načrtovanih sedemnajst. 27. marec je imel drugi pomemben pomen. Razblinil je nemške iluzije o tem, da bo rajh vkorakal na Balkan brez vsakega odpora in da bo zadostovalo le nekaj ustrahovanja in razkazovanja moči. Britanci so opazovali dogajanje po udaru, jugoslovansko mobilizacijo in odlaganje nemškega napada na Jugoslavijo. Kljub navideznemu miru se je do napada 6. aprila v ozadju odvijala svojevrstna obveščevalna vojna (Vodušek Starič, 2002: 221–239).

6.2 Druga etapa

Etapa je trajala od napada Nemčije na Jugoslavijo (6. april 1941) do dneva, ko se Britanci odločijo za prekinitve podpore Mihailoviću in začnejo podpirati le Tita (25. november 1943).

Napad na Jugoslavijo se je začel 6. aprila 1941. Britanci so v tistih dneh praznili predstavništva ter se umikali po različnih poteh. 4. aprila 1941 je zadnja angleška kolona

avtomobilov zapustila Beograd. Ostali so le Campbell in ožji sodelavci ter nekateri iz SOE. Po napadu se je okoli deset članov zbralo v neki hiši blizu ambasade, med njimi so bili tudi polkovnik George Taylor, vojaški ataše S. C. Clarke ter šef SOE v Beogradu Tom Masterson. Ta skupina se je skupaj z ambasadorjem Campbellom ter nekaterimi jugoslovanskimi sodelavci odpravila proti Sarajevu. Campbellova skupina se je prebila do Kotorja, kjer so jo 17. aprila 1941 zajeli Italijani ter jih vse skupaj odpeljali v Rim. Kasneje so jih s pomočjo grofa Ciana, ki jih ni hotel izročiti Nemcem, zamenjali za italijanskega vojvodo d'Aosta. Jugoslovanski sodelavci Britancev so v teh dneh doživljali različne usode. Nekaj so jih mobilizirali v dneh med udarom in napadom na Jugoslavijo. Najdlje pa so na svojih mestih v Jugoslaviji vztrajali člani SOE skupine za sever, britanska konzula Rapp in Pettitt z nekaj osebja. Po napadu na Jugoslavijo 6. aprila 1941 so bili v SOE v Zagrebu nekateri – Lawrenson in Rogers – takoj odpotovali proti Splitu, medtem ko je Glanville vztrajal, da ostanejo in počakajo Anića, Tomića ter druge, ki naj bi prišli iz Maribora. Ban Šubašić jim je ponudil, naj odpotujejo z njegovim konvojem, ki naj bi se odpravil, ko bo v Zagrebu »prevroče«, vendar so bili na konzulatu proti temu, da bi potovali z banom. Skupina, v kateri so bili konzul Rapp, Glanville, Lawrenson in nekateri domači sodelavci, je zapustila Zagreb zvečer 8. aprila 1941. Skupina je prišla do Splita, kjer jih je čakala jadrnica Jadwiga. Kljub bombardiranju Splita 6. aprila ter prevzema oblasti s strani ustašev,²¹ ki so jih kmalu zamenjali Italijani, so se v Split začele zgrinjati skupine tistih, ki so po morju želeli oditi k zaveznikom na zahod (Vodušek Starič, 2002: 241–250).

Z napadom in okupacijo Jugoslavije je aprila 1941 je prišlo do popolnega razbitja organizacije SOE na Balkanu, z izjemo Grčije. Kljub vsemu pa okupatorji niso pripisovali dovolj velikega pomena tako imenovanemu čiščenju hribov, tako da ni bila izključena možnost, da bi se nekatere uporne skupine ohranile. Po zasedbi Jugoslavije so namreč začela prihajati poročila o uporah in sabotajah, vendar so dala izjemno nejasno sliko. Britanci so se kljub vsemu prepričali, da sta se določena subverzivna dejavnost in njen potencial ohranila. Že maja 1941 so pri SOE dobili poročilo o tigrovski aktivnosti pri Ajdovščini. Nekoliko protislovna poročila so prinašala tudi nerazveseljive vesti, med katerimi je bila tudi ta, da so Nemci v kratkem času ponovno zapluli po Donavi in da je bilo nekaj agentov SOE aretiranih, o drugih pa ni bilo skoraj nobene sledi več, ter da je odpovedala načrtovana mreža

---

²¹ - Nastali so znotraj Hrvaške stranke prava, ki je v političnem programu izpostavila pomen hrvaškega državnega prava kot najpomembnejšega argumenta v boju z ustanovitve samostojne in neodvisne hrvaške države, v katero naj bi bila vključena vsa hrvaška ozemlja, vključno z Bosno in Hercegovino. Nasprotovali so jugoslovanski ideji in sobivanju s Srbi. Eden izmed pomembnih funkcionarjev stranke je bil Ante Pavelić, ki je ustanovil ustaško organizacijo (Kovačič, 2004: 9–10).

komunikacij z radijskimi oddajniki. Edino komuniciranje, ki ga je jeseni 1941 SOE ohranila z Jugoslavijo, je bilo tisto preko Mihailovića (Bajc, 2002: 143–145).

Po aprilu 1941 so se torej zelo počasi obnavljali stiki med nekdanjimi jugoslovanskimi in britanskimi sodelavci, torej med SOE in njihovo v naprej pripravljeno protiosno mrežo. Po napadu Hitlerja na Jugoslavijo jugoslovanska vojska ni bila sposobna ustaviti silovitega napada Nemcev. Kralj in vlada generala Simovića²² so zapustili Beograd ter se napotili proti notranjosti države ter 14. oziroma 16. aprila 1941 zapustili Jugoslavijo. Jugoslovanska vojska je bila v popolnem razsulu, zato je njen pooblaščen predstavnik general Radivoje Janković 17. aprila 1941 v Beogradu podpisal brezpogojno vdajo jugoslovanske vojske (Matković, 1998: 242).

Britanci v letu 1941 imeli v bojih s silami osi velike težave. Predvsem na bojiščih v Sredozemlju, kakor tudi v Aziji, kjer sta povrhu vsega Japonska in Sovjetska zveza 13. aprila 1941 podpisali pakt o nenapadanju. Britanci so doživljali poraz za porazom. Spomladi 1941 se je v Afriki izkrcał general Erwin Rommel in ustavil zaporedje zmag generala Wavella. Britanske enote so bile oslABLJENE zaradi približno 60.000 mož, ki so jih bılı poslali v Grčijo. Medtem je 17. aprila 1941 kapitulirala Jugoslavija, 23. aprila še Grčija, 20. maja so se Nemci s padali izkrcałi na Kreto in iz zraka povzročili veliko škodo britanskemu ladjevju v Sredozemlju. Britanci so morali evakuirati Kreto. Zato je zelo razumljivo, da so bile podtalne operacije v Jugoslaviji vse prej kot na vrhu vojaških prioritete. Kljub temu so v SOE, brž ko so dokončali obsežno evakuacijo z Balkana, začeli priprave na tako imenovano delovanje v novih razmerah. SOE v Carigradu je takrat še vodil polkovnik Bailey. Ta je aprila 1941 od centrale zahteval, da mu za pomoč pošljejo Juliana Ameryja, ki se mu je kmalu pridružil. Carigrad je namreč postajal vedno bolj pomembna obveščevalno pomembna točka, že zaradi lege, saj je mejil na območje Balkana, ki so ga okupirali Nemci. Tja so prihajali begunci iz okupiranih držav, tja naj bi se stekale radijske povezave z okupiranih območij in tam je bil glavni sedež SOE za Balkan. Medtem so se v Palestini tudi evakuirani z Balkana začeli organizirati, med njimi jugoslovanska vlada v izgnanstvu. Centrala SOE v Londonu je zato v začetku junija 1941 v Jeruzalem poslala Baileyja, da kot častnik, zadolžen za gverilsko vojskovanje, obnovi stike z jugoslovansko vlado. Simović je bil zelo vesel britanskih pobud in načrtov za obnovitev stikov z domovino. Takoj 6. junija, je imenoval Jovana Djonovića za delegata oziroma pooblaščenca vlade za Bližnji in Srednji vzhod, ki naj bi skrbel za

---

²² - Skupina probritanskih usmerjenih častnikov, ki jo je vodil general Dušan Simović, je izkoristila protinemško razpoloženje ljudstva ob pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu (25. marec 1941), ter z udarom strmoglavila vlado Cvetković-Maček. Vendar je tudi vlada Simovića izneverila pričakovanja in zaupanje ljudstva, saj je izjavila, da jo še naprej vežejo vsi mednarodno sporazumi in trojni pakt (Matković, 1998: 240).

obveščevalne zveze z zavezniki, sedež pa bi imel v Carigradu. Jugoslovanska vlada je nato kmalu odpotovala v London, kamor je prispela 21. junija 1941.

V tem obdobju se je politika njenih sodelavcev, kakor tudi jugoslovanskih predstavništva po odhodu vlade v London, določala ali izvajala v štirih različnih okoljih in na različnih ravneh: v Londonu (centrala SOE), Carigradu (sedež SOE za Balkan), Kairu (sedež SOE, ki pokriva Sredozemlje, Balkan, severno Afriko) in v sami Jugoslaviji. Od poletja 1941 do jeseni 1942 pa so bile zveze z Jugoslavijo še slabe in kurirji redki. Postopoma se je začelo dogajati to, kar je napovedal Bailey in kar so v SOE pravzaprav načrtovali že pred odhodom iz Beograda. V Carigrad je prihajalo vedno več novic in kurirjev oseb iz okupirane Jugoslavije (Vodušek Starič, 2002: 261–266).

V prvih treh mesecih po uspešni nemški invaziji na Jugoslavijo je bilo iz novic v nevtralnih in nemških časopisih očitno, da okupatorskim silam nudijo odpor številne oborožene skupine, ki delujejo na vseh hribovitih predelih. Vendar je bilo prav tako očitno, da so te skupine izolirane, da delujejo neodvisno ena od druge, ter da so njihovi napori nekoordinirani. V avgustu 1941 se je Churchillovo zanimanje za odpor povečalo, zato je 28. avgusta 1941 vprašal ministra za ekonomsko vojskovanje, kakšne zveze ima SOE z gverilci ter kako bi on lahko pripomogel. V začetku septembra je Churchill v vojaškem kabinetu predlagal, da bi v medijih lahko objavljali ohrabrujoče novice iz Jugoslavije ter da bi lahko ponovno opremili jugoslovanske sile, ki se borijo na britanski strani. V sredini avgusta 1941 je začela prisluškovalna postaja vojaške mornarice v Portsheadu loviti slabe signale, ki jih je oddajal neznani oddajnik, za katerega se je predpostavilo, da deluje nekje na jugoslovanskem ozemlju. Ta kontakt se je nadaljeval tako, da je bilo ugotovljeno, da radijsko postajo uporabljajo sile, ki se nahajajo na Ravni gori, približno 32 km severno od Čačka ter da so pod vodstvom polkovnika Draže Mihailovića. Poročila o odporu z drugih jugoslovanskih območij so prihajala tudi iz drugih virov, zato so bile britanske vojaške oblasti v Kairu odločene, da pošljejo raziskovalno misijo v Jugoslavijo pod vodstvom poročnika Hudsona. Naloge članov misije so bile, da zbirajo informacije o razporeditvi, oborožitvi in moči sil osi ter da se povežejo z vsemi elementi, ki nudijo silam osi odpor. Prav tako pa je bila naloga Hudsona, da koordinira sile odpora proti sovražniku. Na poti po Srbiji proti Mihailoviću na Ravni gori so Hudsona spremljali partizani. Ko je konec oktobra 1941 našel Mihailovića, je v svojih prvih sporočilih povedal, da so sile pod Mihailovićevo vodstvom številčne ter da delajo sovražniku velike težave. V enem izmed poročil je Hudson zaprosil, da se mu čim prej pošlje denar, odeje, malokalibrska orožja in eksplozive, da bi odpor lahko razširil v splošno vstajo. Vendar SOE zaradi tehničnih težav (pomanjkanje letal) ni mogla Mihailoviću nuditi večje vojaške pomoči. Hudson, ki se je pred prihodom na Ravno goro zadrževal pri partizanih v

Užicu, Mihailoviću ni skrival dobrega mnenja o njih. Prvič je do izraza prišla britanska politika, ki je avgusta 1941 zahtevala, da se odpor ohrani »pri življenju«, vendar se ne sme premikati v smeri, da bi izzval hude in okrutne protiukrepe Nemcev. Hudson je prišel do pomembnih podatkov o aktivnosti četnikov in partizanov, vendar je lahko poslal SOE-ju v Kairo le majhen del zaradi težav z radiooddajnikom. Ne glede na britansko previdnost so se Nemci odločili, da uničijo vstajo že v samem začetku. V oktobru in novembru 1941 so Nemci izvedli dva velika napada, ne samo na Mihailovićeve četnike, ampak tudi na Titove sile-partizane. Vendar pa je prišlo do oboroženih bojov med tema odporoma še preden se je začela I. nemška ofenziva (konec septembra 1941). Iz teh bojov se je razvila krvava državljanska vojna in veliko medsebojno sovraštvo (Barker, 1978: 157, 324, 325).

SOE in jugoslovanska vlada sta bila v vsakodnevnem stiku v Londonu. Z jugoslovanske strani so te stike vzdrževali Radoje Knežević, osebni adjutant predsednika vlade Simovića, general Radović in Nikola Vilhar. Vsi trije so učinkovito sodelovali z SOE pri vzdrževanju subverzivne dejavnosti in gverilskega vojskovanja v Jugoslaviji. Glavni problem je Taylor videl v tem, kako zagotoviti hitre in zanesljive zveze s skupinami v Jugoslaviji. Ko se je v zimi 1941–42 moral Mihailović umikati, se je tudi izgubila veza s Hudsonom. Medtem so v Kairu že pripravljali dve novi misiji za Jugoslavijo, misiji Hydra in Henna. Priprave je vodil SOE Kairo, medtem ko je za stike z misijo Bullseye skrbel London. Zato je bil SOE Kairo tisti, ki je ocenil možnosti dostopa v Jugoslavijo. Tamkajšnji vrhovni poveljnik je 12. novembra 1941 o tem pisal v London, kjer pravi, da je podmornica edino prevozno sredstvo za ljudi, ki lahko vstopi v Jadransko morje. Pa še ta lahko izpluje na površje samo ponoči, pri čemer je dodatna težava v tem, kako pripraviti stik z obalo in prevoz do nje. Razmere na jadranski obali zaradi moči sovražnika ne dopuščajo prevoza zalog po morju, temveč le posamezno izkrcaje. Za zaloge bi bilo primerno letalo, ki bi vzletelo z Malte, pa še to bo preprečila zima. Jasno pa je, da ni izvedljivo oborožiti in vzdrževati velikih uporniških sil, ki gredo v tisoče. Takrat so iz Jugoslavije začele prihajati novice o dveh odporniških gibanjih. Poročila SOE kažejo, da naj bi šlo za neke vrste državljansko vojno med komunisti oziroma partizani ter četniki oziroma odporniškimi gibanjem vodje Draža Mihailovića. 13. novembra je centrala SOE v Londonu o državljanski vojni obvestila Simovića, ki je skušal pripraviti sovjetsko vlado, da po radiu sporoči komunistom v Srbiji in Črni gori, naj se združijo z enotami Mihailovića. Simović je tudi obvestil SOE, da misli Mihailovića povišati v generala in mu tako dati večjo veljavo (Vodušek Starič, 2002: 267–277).

14. avgusta 1942 je agent SOE Rapotec napisal prvo poročilo o razmerah v Jugoslaviji. Opisal je sabotaže ter podal nekaj obveščevalnih podatkov o gibanju nemških

enot čez Jugoslavijo, na primer, kako so Nemci prvih deset dni julija iz Bolgarije na Madžarsko transportirali po dvanajst vlakov dnevno. Britanski odnosi z Mihailovićem so bili od začetka do konca mučni, zaradi tega ker mu je vlada v tujini pošiljala drugačna navodila kot Britanci. Leta 1942 je prišlo do spora med FO (zunanje ministrstvo VB), ki je podpiralo zahtevo vlade v tujini, da z Mihailovićem komunicira preko svojih tajnih šifer in SOE-jem, ki je temu strogo oporekala. Zahteva je bila končno odbita, vendar je vlada v izgnanstvu še naprej po raznih kanalih pošiljala svoja poročila. Zaradi tega Mihailović ni nikoli britanske zahteve, tudi takrat, ko so bile podprte s strani vlade, jemal resno. Vendar je bil Dalton mnenja, da je treba storiti vse, da bi pomagali gverilcem. Zato so Britanci preko kurirja poslali Mihailoviću 5 milijonov dinarjev, da financira svojo dejavnost, dokler mu niso mogli dostaviti pomoči z letali. SOE je v Kairu ocenil, da bo potreboval 50.000 zlatih sovereignov²³ na mesec. V sredini novembra 1941 so začela prihajati prva poročila o boju med četniki in partizani. Tako FO kot SOE sta pričakovala in zahtevala od Mihailovića, da konča spor s partizani in prekliče navodilo o likvidaciji partizanov. Čez nekaj dni je Mihailović poslal poročilo, v katerem pravi, da je končal notranjo borbo. Na temelju tega poročila je FO zaprosil sovjetsko vlado, da pošlje poročilo partizanom, v katerem naj partizane pregovorijo, da oblikujejo skupno fronto pod vodstvom Mihailovića. Vendar razprava med četniki in partizani ni bila končana. Razkol med njimi je bil popoln. Mihailović se ni več boril proti Nemcem, ampak je kot glavne sovražnike smatral partizane. Cilj Mihailovića je bil, da bi najprej uničil partizane. Tako bi ustvaril na obali Jadranskega morja bazo, kjer bi lahko v vsakem trenutku priskočil na pomoč zaveznikom v primeru izkrcanja. Na tem območju je Mihailović tesno sodeloval z Italijani ter upal, da jih bo lahko izkoristil za svoje cilje. To je četnikom dajalo upanje, da bodo lahko obračunali z glavnimi partizanskimi silami in se prikazali pred zavezniki, ki bi se izkrcali kot edino ali vsaj najmočnejše odporiško gibanje. Obljubljena britanska pomoč ni prihajala, tako da je bila zveza s Mihailovićem nekaj mesecev prekinjena. Uprava za politično vojskovanje je 14. decembra 1941 ukazala radiu BBC, da Mihailovića označi kot vodjo jugoslovanskih gverilskih sil. Novice v časopisih ter časopisne agencije so pripisovale vsako podrobnost odpora Mihailoviću, na kar je vplival predvsem BBC. FO in SOE sta vedeli le del resnice. Preko slovenskih in hrvaških politikov v izgnanstvu je bilo sporočeno, da borbo pravzaprav vodijo partizani oziroma komunisti, poročali pa so tudi o neuspešnih pogajanjih med četniki in partizani. Vendar ne FO ne SOE nista nič omenjali komunistične partije (Barker, 1978: 158–160)

---

²³ - Sovereign je bil angleški zlatnik z vrednostjo enega funta ali 20 šilingov, kovan s presledkom od konca 15. stoletja naprej (SSKJ, 2006).

Decembra 1941 sta SOE in general Ilić pripravljala dve odpravi, ki bi ju s padalom konec januarja 1942 spustili na Romaniji. V vsaki od misij naj bi bil britanski častnik in spremljevalec ter radiooperater. To sta bili misiji Disclaim in Desirable. Prva je bila namenjena v Srbijo, druga pa v Črno goro in obe bi izvedli z letalom. Misija Disclaim je dobila nalogo doskočiti na območju Romanije, se pridružiti enotam, zvestim jugoslovanski vladi (tu britanski viri uporabljajo tako naziv partizani kot četniki) in z njimi izvajati sabotaže na črti Beograd–Sarajevo. Člani misije so izskočili nad Sarajevom v noči iz 4. na 5. februar 1942. Po pristanku so se člani misije zatekli v neko hišo, kjer so jih zajele enote NDH ter jih izročile gestapu v Sarajevu. Misija Desirable, ki je takrat bila že pripravljena, pa iz različnih razlogov ni nikoli odšla v Jugoslavijo. Končno je SOE za misiji Hydra in Henna januarja 1942 le dobil podmornico. Odpravi sta izpluli 17. januarja 1942 z Malte, 24. januarja pa je podmornica že zaplula v Jadransko morje. Najprej so izkrcali Rapotec in Šinka (misija Henna), 27. januarja, nato pa 3. februarja še Athertonovo skupino (misija Hydra). Cilj Henne je bil, da se jugoslovansko osebje izkrca na obali na območju Splita z namenom, da pridejo v stik s slovensko četniško organizacijo. Misijo Hydra je vodil Terence Atherton, ki je kot novinar pred vojno skoraj 10 let živel v Jugoslaviji. Kot sem že omenil, se je 3. februarja 1942 Athertonova skupina izkrcala pri črno-gorski obali. Ves februar o misijah Henna in Hydra ni bilo nobenega glasu, SOE je dobila le poročilo poveljnika podmornice o izkrcanju. To poročilo pa je bilo tudi nasploh zadnje poročilo o Athertonu, saj so veliko pozneje izvedeli, da je mrtev. Ubili naj bi ga partizani, saj so četniki obdolžili partizane za smrt Athertona. Vendar je iz virov razvidno, da je Athertona ubil in oropal četnik Spasoje Dakić. (Vodušek Starič, 2002: 277–288).

Julija 1942 so iz Carigrada v Kairo kar deževala kratka telegrafska sporočila agenta SOE Davidsona o vsem, kar je povedal Rapotec. Prvi telegram je sporočal, da je Rapotec stopil v stik z Mihailovičevim predstavnikom v Beogradu, da ima Mihailović okrog 70.000 vojakov, oboroženih in razpršenih po državi. V drugem telegramu sporoča, da so partizani najbolj dejavni v Sloveniji, kjer Italijani izvajajo hude represalije. Britanci so si vseskozi prizadevali nadzorovati delovanje jugoslovanske vlade in njenih obveščevalcev, še posebej pa njihove stike z domovino. Videti je tudi, da Jugoslovanom niso povedali vsega. Na britansko ravnanje je gotovo vplival hrvaško-srbski spor v emigraciji, verjetno pa tudi njihova ocena posameznih oseb, s katerimi so imeli opravka. Vemo, da nekaterih Jugoslovanov niso cenili kot najbolj zanesljive. Jugoslovanski krogi so se tega zavedali, hkrati pa so bili močno odvisni od Britancev, ko je šlo za tehnično raven komunikacij, za opremo ali denar. Jugoslovanska vlada v Londonu ni imela neposrednih zvez z domovino, vse so šle skozi britanske roke. Jugoslovanska obveščevalna služba trdi, da so na primer vse telegrame Mihailovića Britanci

cenzurirali, deloma zadržali, včasih spremenili, navkljub protestom jugoslovanske vlade in Mihailovića. V mesecih, ko je Rapotec bil na misiji v Jugoslaviji, je prišlo v sami SOE do precejšnih sprememb, ki so vplivale na razmere v Kairu in na dogajanje, povezano z Jugoslavijo. V Londonu so februarja 1942 najprej zamenjali ministra Daltona. Na čelo Ministrstva za ekonomsko vojskovanje so postavili lorda Selborna, ki je, kot pravijo, veliko storil za utrditev položaja SOE med ministrstvi. Ta je aprila odstavil direktorja SOE Nelsona in novi šef (CD) je postal sir Charles Hambro, ugledni bankir, ki je bil nekaj časa direktor Bank of England. Sledila je reorganizacija, po kateri je Sekcija za Jugoslavijo postala samostojna in ni bila več v Sekciji za Balkan. Njen šef je postal Basil Davidson. V tej sekciji je sodeloval še kapetan Hugh Seton-Watson, sicer formalno šef sekcije za Bolgarijo, toda v resnici splošni politični svetovalec.

Poročila Rapotca iz Jugoslavije so v avgustovskih tednih leta 1942 sprožila razpravo o politiki Mihailovića ter o politiki do Mihailovića. V zvezi s tem so v oddelku Directorate of Special Operations (DSO) v Kairu zapisali naslednje: »če gre verjeti Rapotcu, kajti njegovi podatki se ujemajo z drugimi viri, potem je Mihailovićevo moč v celoti usmerjena v uničenje partizanov. Premislek o tem kaže, da je prišel čas, da ponovno pretresemo vprašanje, ali je sploh smiselno podpirati Mihailovića«. Hkrati pa je bilo dodano, da če bi k partizanom poslali odposlanca, je najprej treba dobro preveriti, če bodo partizani hoteli sodelovati z njim, ne da bi ga zaprli ali umorili (Vodušek Starič, 2002: 289–305).

Ko so Sovjeti v letu 1942 trdili, da se Mihailović pridružuje Italijanom v napadih na partizane v jugozahodnih delih Jugoslavije, je bilo zaupanje britanske vlade v Mihailovića zelo omajano. Zato je v septembru 1942 s padalom spuščen v Mihailovićevo štab opazovalec Charles Robertson, ladijski radiotelegrafist jugoslovanske narodnosti. V času ko je bil Robertson spuščen v Jugoslavijo je Hudsonu, ki se je gibal od Titovega do Mihailovićevega štaba, bila poslana popolnoma opremljena enota za zveze. Po zaslugi te je britanska vlada prišla do dejstva, da Mihailović nima namena izvesti kakšne resne akcije proti okupatorju. SOE in FO sta upala, da bosta lahko nagovorila ali prisilila Mihailovića, da konča vojno s partizani, da namesto tega napade sile osi in postane vodja odpora, kar bi pomenilo, da bi bilo vredno Mihailovića kratkoročno in dolgoročno podpirati. FO se je temu nadejalo, saj ni želelo, da komunisti prevladajo. SOE pa se je temu nadejalo zaradi vloženega navora v Mihailovića in svojega ugleda. Oboji so se jeseni strinjali, da pošljejo k Mihailoviću višjega častnika za zvezo, Baileyja, da bi vplival na njega in začel boj proti silam osi. Prav tako pa sta se SOE in FO strinjali, da začnejo pritiskati na Mihailovića preko radia BBC, kjer bi poročali o dejavnosti partizanov, vendar pa to ni vplivalo na Mihailovića, da bi šel v akcijo proti silam osi (Barker, 1976: 161).

Jeseni 1942 se Rapotec ni več vrnil v Jugoslavijo, saj ni želel več prevzeti misije v Slovenijo, ker je bil globoko razočaran nad tem, kako je z njim ravnalo jugoslovansko poveljstvo, ki ga je obtoževalo, da je britanski agent. Sodelavci so o njem slišali le še po BBC, in sicer da je srečno prišel v Severno Afriko. Tako se je končal prvi poskus obnovitve prekinjenih stikov med SOE in organizacijami v Sloveniji in na Hrvaškem.

Zaradi nemških pokolov v Kragujevcu in drugod po Srbiji je jugoslovanska vlada v Londonu v začetku leta 1942 ukazala Mihailoviću, ko ga je imenovala za vojnega ministra, naj se frontalno ne upira silam osi. Zato so do spomladi 1943 na SOE prihajala le sporočila o sabotajah na Donavi, uničenju železniških mostov, sabotaži rudnika antimona ter seveda o spopadih med partizani in enotami Mihailovića.

Hambro je menil, da ni sporno, da je Mihailović edini človek, ko gre za Srbijo. Toda obstajajo tri stvari, zaradi katerih je trenutno manj koristen SOE-ju. Najprej, da je predan dosledno samo srbskim interesom. Nato, da je v notranji politiki močno naklonjen avtoritarnemu režimu in ohranjanju obstoječega socialnega reda. Tretje, da je pan-Srb, kar ga onemogoča kot jugoslovanskega vodjo, pod katerim bi lahko zbrali tako hrvaško kot slovensko odporništvo. Zato so nanj v SOE gledali kot bazo za operacije v Srbiji. Hambro je podal tudi predloge, kako naj se kroji bodoča politika SOE, kakšne naj bodo pristojnosti Londona in kakšne pristojnosti misij. Zadeve so dodatno zapletle tudi že takrat vidne razlike v ocenah med Britanci in ameriško OSS, ki je vedno bolj vstopala na prizorišče. Sredi leta 1942 sta OSS in SOE sicer dosegli dogovor o delitvi območij delovanja, pri čemer bi OSS na Balkanu sprejemala odločitve kontrolorja SOE za Balkan, imela pa bi pravico pritožbe pri svoji vladi. Američani so namreč hoteli neposredno pošiljati pomoč Mihailoviću z letali.

V Kairu so se jeseni 1942 pripravljali na to, da leta 1943 pošljejo več zavezniških častnikov na teren, v Jugoslavijo. Dejansko se je to tudi zgodilo in kot je napovedala SOE že leta 1942, se je politika SOE vedno bolj prenašala na samo prizorišče dogajanja, v roke častnikov, ki so delali na terenu v Jugoslaviji. Tako so novembra že pripravljali polkovnika Baileyja, kapetana Greenleesa in kapetana Greenwooda. Bailey je nato 25. decembra 1942 odšel za šefa misije k Mihailoviću, ter tako zamenjal Hudsona, za katerega se je smatralo, da si je zaslužil zamenjavo. Bailey je s sabo nosil pisma zunanjega ministra in vrhovnega poveljnika za Srednji vzhod, v katerih je bil Mihailović opozorjen, da je tudi v njegovem interesu, da čim prej prispeva več k vojaškemu boju zaveznikov. Že čez mesec dni po prihodu je Bailey v poročilu napisal, da ni upanja, da bi se partizani in četniki združili. Čeprav Bailey ni videl možnosti za združitev partizanov in četnikov, pa je FO trdoglavo odbijal to trditev ter zavračal priznanje tega dejstva. Cilj FO je bil, da se vsi jugoslovanski elementi odpora združijo proti silam osi. Zato je tudi FO zavračal Keblov predlog o razmejitvi med četniki in

partizani, v katerem bi se partizani umaknili na Hrvaško in Bosno prepustili Mihailoviću, v želji, da se Mihailovića nagovori za boj proti Nemcem (Vodušek Starič, 2002: 305–311).

Novembra 1942 so v SOE izpopolnili tudi organizacijo oddelka ali uradno Sekcijo za Jugoslavijo. Še naprej jo je vodil Basil Davidson, častnik za operacijo in administracijo je bil Murphy, častnik za vodenje agentov pa je bil James Klugman, ki je pripravljaj in izbiral ljudi, ki so jih poslali v Jugoslavijo. Jeseni 1942 so v Kairu dobili radiooddajno postajo in vsakodnevno so prihajala telegrafska sporočila iz Jugoslavije. Hugh Seton-Watson je bil splošni politični svetovalec, ki je imel nalogo, da tedensko pripravi natančen spisek in oceno vseh podatkov o Jugoslaviji, saj je veliko novic prihajalo od Hudsona, Mihailovića in jugoslovanske obveščevalne službe.

Ko je SOE leta 1942 načrtovala misije za leto 1943, so se za to delo javljali častniki, ki so nekoč pred vojno delali v Jugoslaviji. Ti so že velikokrat izrazili željo, da bi šli nazaj in vedno bolj pritiskali na nadrejene, da jim to dovolijo. Avgusta 1942 se je v SOE Kairu vedno več govorilo o operaciji v Sloveniji. V Sloveniji je bilo pomembno železniško križišče sil osi, prav tako pa je bila Slovenija v soseščini držav, ki so bile pomembne za SOE. Povrhu vsega je to dežela, ki je po stanju in mentaliteti centralno-evropska, zato jo je bilo težka obravnavati enako kot Srbijo ali pa celo Hrvaško. Poleg tega, da so želeli spodbuditi skupine k odporu, je bil eden od ciljev odprave v Slovenijo, da ukrepajo proti defetistični propagandi, ki jo širijo kolaboranti v Ljubljani in manjši meri v Mariboru. Vendar pa do misije SOE v Slovenijo ni prišlo. Eden od razlogov je bil v tem, da je bil SIS proti, oziroma je pokazal izjemno nesodelovanje, ko je šlo za to, da bi pomagal SOE pri pripravah, pri stikih, zvezah in znanju o Sloveniji (Vodušek Starič, 2002: 311–315).

Proces, ki je pripeljal do odločitve, da se poskuša doseči kontakt s partizani in nadaljuje podpora Mihailovića, se je začel avgusta 1942. To je bil proces, ki je trajal do aprila 1943. Obenem je bilo to obdobje, ko je prišlo do spora med FO in SOE, v katerem je FO izražal vse večji bes do SOE-ja, ki je močno bila proti temu, da se ujame zveza z partizani. Vsekakor pa je nadaljnja podpora SOE-ja Mihailoviću temeljila na strahu oziroma želji po preprečitvi, da bi lahko Jugoslavija ob povojni oblasti komunistov, razpadla v sistem sovjetskih republik pod sovjetsko dominacijo. V poročilu Taylorja 2. marca 1943 je partizanom dano veliko priznanje za delovanje v srbskih krajih. V njem je Taylor zapisal, da je ne glede na cilje, ki so jih imeli komunistični vodje, dejstvo, da so komunisti največji protagonisti boja proti silam osi ter popolni nasprotniki kolaboracionizma. Zato so se jim pridružili nekateri »elementi« v Srbiji. Taylor pa je ocenil, da je bilo prvotno partizansko gibanje boljše od Mihailovićevega. Vendar pa je bil mnenja, da so partizani zaradi napačne taktike izgubili podporo v množici in doživeli niz vojaških neuspehov. Tistih nekaj tisoč

partizanov pa ni sposobno opravljati britanskih nalog. Zato meni, da je potrebno še naprej voditi politiko podpore Mihailovića, a le v srbskih krajih, prav tako pa ne vidi možnosti za pomiritev med partizani in četniki. Vendar se je že čez nekaj tednov situacija spremenila. Partizani so preživeli nemško ofenzivo v Bosni ter se takoj zoperstavili novi v Črni gori. V začetku aprila 1943 so načelniki britanskih štabov zahtevali, da bodo obveščeni, na katere skupine odpora lahko računajo, če pride do operacij koordinacije gverilskega vojskovanja na Balkanu. To je izzvalo, kot je temu rekel FO, nenadno in nepričakovano spremembo politike SOE (kar je mogoče veljalo le za londonski SOE) (Barker, 1978: 295, 298, 320, 321).

Že leta 1942 je bil dosežen napredek pri britanski odločitvi, da se dobijo podatki o delovanju partizanov. Zato so bile maja 1943 spuščene britansko-jugoslovanske skupine v Črni gori, Bosni in Sloveniji. Najpomembnejša od teh ekspedicij je bila ekspedicija polkovnika F. W. D. Deakina. Ta misija (Typical) je prišla v Titov štab, ki se je takrat nahajal na meji med Črno goro in Hercegovino v noči iz 27. na 28. maj 1943. Takratna navodila misijam so bila, da ne smejo domačini izvedeti, da bo britanska vlada prenesla podporo z Mihailovića na Tita oziroma, da bo britanska politika postala politika podpore vseh Jugoslovanov. S podatki misij je britanska vlada ugotovila, da ne sme vztrajati v izključni podpori Mihailoviću, pač pa je britanska vlada že razmišljala o pošiljki vojaškega materiala Titu po dokazih o partizanski aktivnosti proti silam osi. Šele takrat je SOE prišel do zaključka, da je na partizansko gibanje potrebno gledati v celoti ter če jim pomagajo na Hrvaškem, jim bodo morali pomagati tudi spodaj na jugu (Srbija). To je bil prvi pomemben in velik korak politike SOE in korak stran od Keblove politike.²⁴ Bailey je tudi nagovoril Mihailovića, da pristane na britanske podmisije. Glavno merilo za izbiranje mesta teh podmisij je bila bližina življenjsko pomembnim vojaškim ciljem, ki so jih nameravali Britanci napasti. Tako je v aprilu in začetku marca 1943 prišlo do podmisij v severovzhodno Srbijo v bližino Donave in rudnika bakra v Boru, pozneje na Kopaonik blizu Raške ter na gore južno od Prištine na Kosovu. Iz zadnjih dveh območij so Britanci upali na napade na rudnik cinka v Trepčci, na industrijsko območje v Kosovski Mitrovici, na rudnike kroma na območju Šar-planine ter na železniške proge Skopje–Niš in Skopje–Kraljevo (Barker, 1978: 338, 339).

Julija 1943 so se Britanci odločili za prave vojaške in politične misije tako pri partizanih kot pri četnikih. Avgusta 1943 sta se OSS in SOE sporazumeli, da bodo dotedanje britanske misije tako pri Mihailoviću kot pri Titu postale skupne britansko-ameriške misije. Obstajala je namera, da bi bili britanski in ameriški častniki enakopravno zastopani in da bi si

²⁴ - Politika, ki je izražena v dveh točkah. 1. točka: obveza, da se Mihailovića podpira, da bi se razširil odpor na področje, ki ima življenjsko pomembni strateški pomen za balkanske komunikacije. 2. točka: izvajanje programa pomoči drugim elementom odpora, ki nudijo odpor, ali organiziranim skupinam v Hrvaški in Sloveniji, ki niso omejene kot partizani. Keblova politika je podana v Keblovem memorandumu (Barker, 1978: 338).

delili radijsko postajo na bazi v Kairu. Načrtovali so, da bi pri polovici partizanskih misij načelovali britanski častniki, drugi polovici pa Američani, pri vsaki pa bi bili nižji častniki iz druge službe. Vendar zadeva ni delovala na ta način (Lindsay, 1998: 262).

Za šefa vojaške misije pri Mihailoviću je bil postavljen C. D. Armstrong, ki se je s padalom spustil v Mihailovićev štab 25. septembra 1943, medtem ko je bil za šefa zavezniške misije pri partizanih imenovan Fitzroy Maclean, ki se je s padalom spustil v vrhovni štab Tita 17. septembra 1943. Čez čas so poročila Macleana in drugih britanskih častnikov, ki so bivali pri partizanih, prikazovali Titove sile kot vojaški stroj, ki je mnogo bolj učinkovit od Mihailovićevih sil v vseh predelih Jugoslavije, razen v ožji in južni Srbiji, vzhodni Bosni ter Sandžaku. General Armstrong in njegovi štabni častniki so ugotovili, da je nemogoče zadržati partizanske sile iz zahodne Bosne in Hercegovine, da ne bi vdrle na območja, ki so jih četniki odvzeli Italijanom in Nemcem. Na Armstrongov ukaz je Mihailović umaknil svoje sile pred napredovanjem partizanov, da ne bi prišlo do spopada z njimi. Ta izkušnja je zelo vplivala na Mihailovića, ki se je vrnil na pota svoje stare politike obstrukcije in neaktivnosti (Barker, 1978: 341).

Ameriška OSS se je šele dobri dve leti po okupaciji in razpadu Kraljevine Jugoslavije v noči od 18. na 19. avgust 1943 neposredno vpletla v dogajanje na tem področju, ko je v štab Draže Mihailovića, poslala kapetana Walterja Mansfielda. Štiri dni kasneje, 22. avgusta, pa je kapetana Melvina Bensona spustila s padalom v štab Tita. Cilj teh misij je bil samostojno zbrati podatke o dogajanju v Jugoslaviji (Biber, 1996: 42).

Po 3. marcu 1943, ko so se Britanci odločili za misije k partizanom, je po ohranjenih podatkih prvo zavezniško letalo odvrгло pomoč partizanom na jugoslovanskem ozemlju 25. junija 1943. V času, ko se je podpora zaveznikov vedno bolj nagibala k Titu, so partizani prejeli zajetno pomoč od OSS, ki jo je organiziral ameriški major OSS Louis Huot. Pomoč je prispela 17. oktobra 1943 na Vis, ko je bilo v pošiljki kar 200 ton hrane, 10 ton sanitetnega materiala, 10 ton bencina, 30.000 kosov obleke, 10.000 pušk. V letu 1944 so prejeli partizani samo po zraku nad 9000 ton zavezniškega orožja (100.000 pušk, 50.000 brzostrelk, 1000 metalcev min) in streliva, medtem ko ga je Mihailović med novembrom 1941 in junijem 1943 prejel 23 ton. Pomoč, ki so jo dobivali partizani po morju, je bila nekajkrat večja, obe pa sta se povečali prve mesece leta 1945. V januarju 1945 je dosegla tedensko po zraku 450 ton, po morju pa 1450 ton (Bajt, 1999: 631). Večji del zavezniške pomoči partizanom so pripeljala britanska, ameriška, ruska ali italijanska letala. Tako je v letu 1944 bilo uspešnih: 5224 britanskih in ameriških poletov, 692 italijanskih poletov in 422 sovjetskih poletov (Biber, 1985: 92).

V prvem obširnejšem poročilu je Maclean 6. novembra 1943 priporočil, da se občutno poveča pomoč partizanom ter da se prekine pomoč in podpora Mihailoviću. Problematika o prekinitvi pomoči Mihailoviću, ki se je razvijala v novembru 1943, se je začela z dokumentom kairskega SOE-ja 19. oktobra, v katerem je bilo zapisano, da so Nemci razbili Mihailovićeve notranje in zunanje šifre. Dodatni razlog za prekinitve podpore Mihailoviću je bilo poročilo Radoslava Đurića v sredini novembra, da Mihailović ne sodeluje le z Nedičem ampak tudi z Nemci ter Mihailovićevo zavračanje britanskih vojaških prošelj in oviranje partizanskih in britanskih poskusov sabotaž na nemških prometnicah na Mihailovićem območju. Pod vplivom tega dogajanja ter številnih poročil proti Mihailoviću je SOE Kairo 19. novembra 1943 uradno izdal argumente, da se prekine pomoč Mihailoviću ter da se britanski častnik umakne iz Mihailovićevega štaba. Prav tako je 25. novembra 1943 enako predlagal Skupni štab obveščevalnih služb (JIC). Novembra 1943 so tako prenehali z dostavo vojaškega materiala Mihailoviću. Ker pa je bilo JIC višje telo odločanja kot pa sedež SOE za Balkan v Kairu, je 25. novembra 1943 uradni konec pomoči Mihailoviću, kar tudi pomeni zaključek druge etape (Barker, 1978: 302–303).

6.3 Tretja etapa

Zadnja etapa je trajala od dneva, ko se Britanci odločijo za prekinitve podpore Mihailoviću in začnejo podpirati Tita (25. november 1943) pa do konca vojne (maj 1945).

Britanski generalštab je izdelal načrt za umik častnikov iz četniških štabov, ki naj bi bil izpeljan, če Mihailović ne bo do 29. decembra 1943 izvršil določene specifične operacije. Decembra 1943 se je vršil neprestan pritisk SOE-ja in Vrhovnega poveljstva za Bližnji vzhod, da se britanski častniki za zvezo čim prej umaknejo z Mihailovićevega teritorija. Vendar ne le zaradi njihove varnosti, ampak tudi zato, da se pošljejo britanske vojaške misije k partizanskim enotam v Srbijo. Na drugi strani pa je zunanje ministrstvo na čelu z Edenom trdilo, da se ne sme narediti nobenega koraka, ki bi peljal v smer prekinitve stika z Mihailovićem, dokler se ne ve, ali je Tito pripravljen, da se sreča s kraljem Petrom (Barker, 1978: 307). 14. februarja 1944 je Tito v odgovoru zahteval ostre pogoje za kakršnokoli sodelovanje s kraljem. Churchill je zahteval, da se pogoji Tita sprejmejo in umaknejo britanski častniki, ki so bili pri Mihailoviću. Tako direktivo sta poslala tudi britansko zunanje ministrstvo in skupni štab načelnikov štabov 17. februarja 1944. V »bitki« (18. december 1943-17. februar 1944) glede sodelovanja z Mihailovićem se je zunanjemu ministrstvu zoperstavila vojska, SOE v Kairu in Londonu, pa tudi Churchill (Barker, 1978: 308).

17. februarja 1944 je Maclean poročal generalu Wilsonu, da je s Titom razpravljajal o Churchillovi poslanici in o potrebi, da bi uskladili partizanske operacije z zavezniškimi načrti za odprtje druge fronte v Evropi. Tito je bil voljan organizirati velik napad na nemške komunikacije po vsej Jugoslaviji, vendar ga je bilo potrebno obvestiti vsaj tri tedne pred datumom, ko naj bi se začele operacije. Obveščevalni oddelek zavezniškega glavnega štaba za Sredozemlje G-2 je bil zelo skeptičen v zvezi s to Titovo željo. Zavezniški obveščevalci so bili zaskrbljeni za varnost. Iz prestreženih nemških radijskih brzojavk so namreč zavezniki razbrali, da je Nemcem uspelo razvozlati partizanske šifre. Če bi Tita vnaprej obvestili o datumu zavezniške invazije Overlord, bi lahko Nemci to posredno zvedeli iz prestreženih partizanski depeš. Kljub zapletom pa je bilo partizansko-zavezniško sodelovanje uspešno. 5. julija 1944 je general Wilson izrazil čestitke partizanom ob uspešnim akcijam oviranja nemških komunikacij na progi Ljubljana–Trst in drugod po Sloveniji (Biber, 1984: 323, 329).

Major OSS-ja Richard Weil je bil 27. februarja 1944 poslan na partizansko območje k Titu. To je bila prva misija, ki je bila neodvisna od Britancev. Pri Titu je ostal tri tedne ter podal 4. aprila 1944 poročilo, kjer pravi, da navkljub njegovi povezavi z ruskim komunizmom, Tita ljudstvo zaznava najprej kot patriota in osvoboditelja njihove dežele, šele nato pa kot komunista (Roberts, 1987: 212, 213).

16. aprila 1944 sta se častnika OSS Henniker in Farish spustila s padali na področje, ki je bilo blizu vodstva makedonskih partizanov ter se nato prebila v Srbijo na območje gore Radan. Naloga Farisha je bila, da poroča o situaciji v Srbiji, kjer so partizani skušali izriniti četnike, poleg tega pa je imel tudi nalogo locirati in pomagati pri evakuaciji ameriških sestreljenih pilotov (Roberts, 1987: 205, 206).

29., 30. in 31. maja 1944 se je evakuiralo 60 Britancev in 35 ameriških pilotov. Za evakuacijo je poskrbel Mihailović, saj so četniki pripravili severno od Pranjani zasilno letališče. Avgusta 1944 so evakuirali z letališča Pranjani še 80 mož, zadnji, ki je bil evakuiran, pa je bil zavezniški častnik Nick Lalich, 27. decembra 1944 (Bajt, 1999: 636, 638).

Churchill je medtem začel svojo novo politiko kompromisov, ko je menil, da bo z vključitvijo emigrantskih politikov zmanjšal vpliv in vlogo komunistov. Britanska vlada se je zavedala, da kontakte s Titom ter nadaljnje oblikovanje politike lahko ustvarijo le z žrtvovanjem Mihailovića. Na čelu jugoslovanske vlade v Londonu je bil Purić, ki je dajal podporo četniškemu gibanju ter predstavljal oviro za Churchillove zamisli. S taktiko pritiska je Churchill konec maja 1944 dosegel, da je Purić popustil, tako da je kralj Peter imenoval novo vlado, ki bi naj stopila v stik s Titom. Churchillov izbranec za vodenje nove britanske politike je bil Ivan Šubašić, ki je postal 1. junija 1944 predsednik vlade. 16. junija 1944 je bil

dosežen sporazum Tito-Šubašić, s katerim se je Šubašić obljubil, da ne bo sestavil vlade s tistimi politikami, ki so bili proti narodnoosvobodilnemu gibanju. (Matković, 1998: 261, 262).

Medtem so začeli Britanci pritiskati na Američane, kar je razvidno iz memoranduma ameriškim skupinam načelnikov štabov 4. marca 1944 s strani direktorja OSS, Williama Donovana. V njem je zahteva Britancev, da se častniki OSS umaknejo iz štaba Draže Mihailovića, potem ko so sami sklenili odpoklicati svoje misije. Vendar so Američani imeli druge načrte, saj so medtem pripravljali dve obveščevalni skupini, ki bi morali iti na ozemlje pod Mihailovićem. OSS v Kairu se je zato zavzemal, da se zavezniki izognejo javni prekinitvi odnosov z Mihailovićem in da VB in ZDA obdržijo svoje opazovalce v njegovem štabu. General Donovan je načelnikom štabov sporočil, da namerava OSS poslati svojega častnika v štab Draže Mihailovića in nadaljevati svoje načrte za vtihotapljanje obveščevalnih skupin OSS v srednjo in jugovzhodno Evropo prek četniškega ozemlja, s čimer se je strinjal tudi predsednik Roosevelt. Po pismu Churchilla predsedniku Rooseveltu, v katerem pravi, da bi misija OSS pri Mihailoviću razkrila popolno nasprotje akcije med VB in ZDA, je nato Roosevelt 8. aprila 1944 preklical svoje soglasje, da se ameriška misija pošlje v štab Mihailovića. V tistem času se je major OSS Weil vrnil iz vrhovnega štaba narodnoosvobodilne vojske, kjer je deloval kot organizator ameriške tajne obveščevalne službe ter v pisnem sporočilu zamolčal svoj predlog, da naj ustavijo priprave za odhod ameriške obveščevalne misije v štab Mihailovića (Biber, 1989: 1068–1069).

Nekateri funkcionarji ameriške službe OSS so kljub nasprotnemu sklepu predsednika Roosevelta še naprej razmišljali, da bi le poslali ameriške obveščevalce v četniški štab. V zapiskih OSS je bilo poudarjeno, da bi ta misija lahko zbirala vojaške in politične informacije, poskrbela pa bi tudi za evakuacijo ameriških letalcev, ki so bili sestreljeni med preletom ozemlja pod četniškim nadzorom. General Donovan se je potem odločil, da kljub vsem znanim ugovorom in pomislekom, le pošljejo misijo OSS v štab Mihailovića. Za to misijo je bil izbran polkovnik McDowell, ki je v največji tajnosti 21. julija 1944 odpotoval iz Kaira v Caserto. Šef ameriške tajne obveščevalne službe v Bariju Robert Joyce je menil, da je misija k Mihailoviću politično dejanje in hkrati pomeni izziv britanski politiki. Predvideval je možno reagiranje Tita in predlagal, da se ustanovi samostojna ameriška vojaška misija pri Vrhovnem štabu narodnoosvobodilnega gibanja. Polkovnik McDowell je z misijo Ranger Unit prispel 26. avgusta 1944 v štab Mihailovića (Biber, 1989: 1069–1070). McDowellova misija pri Draži Mihailoviću je imela velike posledice za položaj vseh zavezniških misij pri partizanih. Že 7. septembra 1944 je maršal Tito ukazal glavnemu štabu Srbije, naj takoj po ustanovitvi korpusov na primeren način reducirajo britanske misije pri divizijskih štabih v Srbiji. Do januarja 1945 britanski zvezni častniki niso več dobivali uradnih poročil o partizanski vojaški

dejavnosti in nikomur ni bilo dovoljeno prisostvovati partizanskim vojaškim operacijam. Na Titov protest, 5. septembra, zoper misijo pri Mihailoviću, je Churchill 16. septembra 1944 sporočil, da je Roosevelt na njegovo zahtevo razveljavil ukaz in odpoklical misijo pri Mihailoviću. Polkovnik McDowell je zapustil štab Mihailovića 1. novembra 1944, takrat pa je že minilo leto odkar Mihailovič ni dobil nobene pošiljke od zaveznikov (Roberts, 1987: 257, 261).

2. avgusta 1944 je na četniškem ozemlju pristala ameriška enota za reševanje letalskih posadk, imenovana Halyard. Njena naloga je bila, da spravlja zavezniške pilote iz Jugoslavije. Tako je bilo v prvi akciji 10. avgusta 1944 s 14 ameriškimi transportnimi letali evakuirano 250 pilotov. Skupina Američanov pod vodstvom Timothyja Pfeifferja je prišla sredi julija 1944 na Vis, kjer je imela nalogo pripraviti bazo za ameriško vojaško misijo, ki bi prišla k Titu. Vodja misije Huntigton je prišel na Vis 14. avgusta, konec avgusta pa še ameriška častnika OSS Norden in Murphy. Misija ni prišla naenkrat in v večjem številu, saj ameriška vlada ni hotela dajati videza uradne povezave s Titom in začasno vlado. Ameriški častniki so s Titom v njegovem štabu na Visu 29. avgusta 1944 razpravljali, kako bi organizirali tajno ameriško obveščevalno službo v Jugoslaviji, ki bi sodelovala s partizani. Tesen odnos med zavezniki in partizani je bil prikazan tudi z evakuacijo 900 ranjenih partizanov, ki so bili obkoljeni z nemškimi silami na visoki planoti Durmitor (Roberts, 1987: 250–252).

Tako je četniško gibanje vedno bolj izgubljalo moč ter doživljalo poraz za porazom s partizani. Pozno poleti so Američani imeli številne misije tudi pri partizanih, saj so poleg misije na otoku Vis, imeli tudi 10 misij na partizanskem območju na celini. Odnosi med partizani in zavezniki so se na jesen leta 1944 zelo zaostrili spričo sumov, da bi utegnili priti do zavezniškega izkrcanja in vmešavanja v notranje zadeve. To se je pokazalo ob incidentih s križarko Dehli v Splitu, izkrcanju zavezniških tankovskih in artilerijskih enot Floyd Force pri Dubrovniku, težavah okrog sporazuma o morskih in letalskih oporiščih zaveznikov na Jadranu ter kontroli nad delitvijo pomoči civilnemu prebivalstvu v Dalmaciji, ob izkrcanju britanskih izvidniških patrolj v Istri v zvezi z načrtovano operacijo izkrcanja v Istri februarja leta 1945. Taka sumničenja je britanska intervencija decembra leta 1944 v Grčiji lahko samo še okrepila (Biber, 1977: 242).

Polkovnik SOE Thornley je menil, da je bila SOE odvisna od dobre volje in pomoči slovenskih partizanov za delo v Avstriji. To trditev okrepi še mnenje ameriškega majorja Franklina A. Lindsaya, šefa zavezniške misije pri štabu četrte operativne cone na Štajerskem za čas od 14. maja do 7. decembra 1944. Menil je, da je misiji uspelo zbrati zgolj 10 % potencialno dosegljivih poročil. Zavezniškemu osebju niso bile dovoljene nobene akcije pri zbiranju obveščevalnih podatkov. Edini razpoložljivi obveščevalni podatki za zaveznike so

bili tisti, ki so jih partizanski štabi uradno izročili. Partizansko obveščevalno osebje je bilo slabo izurjeno in premajhno, da bi lahko učinkovito delovalo. Če bi bilo možno polno sodelovanje med zavezniškimi in partizanskimi obveščevalnimi častniki, bi se obseg in kakovost informacij lahko povečala (Biber, 1991: 97, 98).

Prva ameriška diplomatska misija je prispela v Beograd 16. januarja 1945. Tako so ZDA poslale regularno diplomatsko misijo, partizani pa so zmanjševali pomen ameriškega delovanja vse do takrat, ko so Američani namestili diplomatsko misijo v Beogradu. Član diplomatske misije Thayer je 20. januarja 1945 poročal, da so kljub toplemu prijateljstvu do ZDA, člani misij v očeh partizanov opazovani z dvomom, ki je globoko ukoreninjen ter da bo potrebno veliko potrpežljivega napora, da bo ta dvom izginil (Roberts, 1987: 305). Med obiskom vrhovnega zavezniškega poveljnika za Sredozemlje feldmaršala Alexandra v Beogradu od 22. do 24. februarja 1945 je bil slednjič sklenjen tudi sporazum o obveščevalnem sodelovanju med zavezniki in jugoslovanskimi partizani, s katerim se je izboljšalo obveščevalno sodelovanje med njimi. 7. marca 1945 je bila oblikovana nova jugoslovanska vlada na čelu s Titom kot predsednikom vlade (Biber, 1989: 1091).

13. maja 1945 je prišlo iz Caserte obvestilo, da je zavezniški vrhovni poveljnik feldmaršal Alexander sporočil svoj sklep, da razpusti Macleanovo misijo v Beogradu in pošlje vojaške, letalske in pomorske atašeje v Beograd. S tem je praktično prenehala dejavnost britanske vojaške misije ter njenih podmisij v Jugoslaviji (Biber, 1984: 335).

Ko so v začetku leta 1944 poslali britanske častnike za zvezo k partizanskim enotam v Srbijo, čeprav je Srbija veljala za Mihailovićevo oporišče, so ti videli, kako hitro napreduje Tito. Tako je Britancem postalo povsem jasno, da bo Tito po vojni zavladal celotni Jugoslaviji. Junija 1944 je Eden v vojaškem kabinetu v svojem memorandumu to tudi povedal. Kralj Peter II. je na predlog predsednika vlade Šubašića, Mihailovića razrešil in upokojil 29. avgusta 1944. V prvi polovici leta 1945 so bile četniške sile vedno slabše in številčno manjše zaradi napadov partizanov in ustašev in niso bile več upoštevanja vredna vojaška sila. Mihailovića in nekaj zvestih preživelih so zasledovali v bosanske gozdove, kjer so se uspešno izmikali partizanskim silam, dokler jih niso 13. marca 1946 ujeli. Mihailović je bil na javno uprizorjenem sojenju obsojen na smrt in ustreljen (Bajt, 1999: 639, 649, 650).

7. MISIJE SOE-ja IN OSS-ja V JUGOSLAVIJI

Predstaviti vse misije je pretežko in neizvedljivo, saj je gradivo za nekatere misije nedostopno, za nekatere pa težko dosegljivo. Zato bom prestavil misije, ki so bile po mojem mnenju posledice pomembnih odločitev britanske in ameriške politike med II. svetovno vojno. Prve vojaške misije za SOE bi absolutno morale biti uspešne, saj bi odprle možnost za nadaljnje misije in za sodelovanje z ostalimi organizacijami, kar je bilo verjetno mišljeno z SIS, ki je tudi s svojo ISLD (Inter-Service Liaison Department) skušala priti v Jugoslavijo. V misijah je SOE sodelovala predvsem z ISLD, ki je bila med vojno v resnici kritje za delovanje SIS-a, vendar je glavno vlogo v teh mešanih misijah imela SOE. ISLD je imela podoben način delovanja kot SOE, zato sta obe organizaciji dobro sodelovali med seboj (Bajc, 2002: 246).

Britanske misije, zlasti v okviru SOE, so tako stalno posredovale pomembne informacije nadrejenim v vojaških in političnih resorjih. Okoli teh informacij je bilo veliko diskusij. Čeprav mnenja misij niso bila neposredno odločilna v zunanjepolitičnih odločitvah Velike Britanije, so vseeno vzbujala veliko zanimanj in diskusij pri vodilnih in so posredno imela svojo nezanemarljivo težo pri odločitvah. Vodilni niso mogli ali niso smeli spregledati nekaterih dejstev na terenu. Pripadniki misij so bili v privilegiranem položaju zaradi neposrednega stika z dogajanjem, njihove ocene pa seveda niso vedno nujno odražale resničnega stanja, predstavljajo pa edinstven dokaz nabiranja informacij »iz prve roke« (Bajc, 2005: 152).

Prve misije so bile bolj izvidniške narave, ko so misije prišle ugotavljat, kakšna je situacija. Za njimi so prišli opazovalci, ki so prišli ne samo opazovati, ampak tudi poizvedovati. Proti koncu vojne pa so prišle tudi uradne misije. Iz tega lahko sklepam, da so zavezniki imeli tri vrste misij, in sicer:

- izvidniške,
- poizvedovalne,
- uradne.

Prvo misijo z imenom 'Bullseye' je SOE poslala v Jugoslavijo 13. septembra 1941, medtem ko je OSS poslal prvo misijo v Jugoslavijo v noči z 18. na 19. avgust 1943. Zahodni zavezniki so poldrugo leto pošiljali svoje vojaške misije samo četnikom Draže Mihailovića v Srbiji. Šele spomladi 1943, ko so spoznali, da v Jugoslaviji bije glaven boj proti silam osi narodnoosvobodilna vojska, so začeli svoje misije pošiljati na ozemlje, ki so ga nadzirali partizani na čelu z Titom.

SOE je poslala v Jugoslavijo mnogo misij. Samo leta 1943 je poslala 19 misij. Od tega 11 misij k Mihailoviću in 8 misij k Titu (Barker, 1976: 165). OSS je poslal manj misij kot SOE, saj je svojo prvo misijo poslal slabi dve leti pozneje kot SOE. OSS je do poletja 1944 poleg misij pri četnikih imela več kot 10 misij pri partizanih (Bandot, 1982: 460).

7.1 Misije SOE-ja

7.1.1 »Bullseye« – uradna misija

V SOE se niso popolnoma zanesli na jugoslovansko vlado in na omenjene prve misije jugoslovanske vojske oziroma obveščevalne službe. Ker niso imeli direktnih zanesljivih informacij, kaj se pravzaprav dogaja v Jugoslaviji, so nameravali poslati čim prej kako svojo misijo. Pripravili so misijo z imenom 'Bullseye', v kateri so bili poleg vodje Hudsona še trije jugoslovanski častniki: major Zaharije Ostojić, generalštabni častnik Mirko Lalatović in še tretji neznan. Misija je 13. septembra 1941 z dvema brezžičnima radijskima oddajnikoma zapustila Kairo. Na Malti je 16. septembra s podmornico odplula proti Jugoslaviji, kamor je prišla 20. septembra, in sicer na črnogorsko obalo blizu Petrovaca. Že takoj so nastale težave, saj sta jugoslovanska častnika dobila od kralja posebej ukaz, da naj se čim prej srečata z Mihailovićem. SOE je medtem naročila Hudsonu, na poroča o gverilskem vojskovanju na splošno, saj je bilo treba izvedeti, kdo se res bori, koliko različnih skupin je in na čigavi strani so. Navodila, ki jih je Hudson dobil od SOE, je smatral kot direktivo, da zaradi svoje naloge koordiniranja upora potuje vsepovsod po Jugoslaviji in se sestaja z vsemi skupinami. Hudson je kmalu prišel v stik z do tedaj nepoznanimi Titovimi partizani, ki so nanj napravili dober vtis, vendar je nadaljeval pot in prišel do Mihailovića, da bi mu izročil navodila za šifrirano sporočanje. Tako bi okupatorji tega sporočanja ne prestregli. Četniški voditelj pa je bil zelo sumničav in nezaupljiv. Hudsona je zelo razočaral način, kako ga je sprejel Mihailović, ko je prišel 26. oktobra 1941 na Ravno goro. Sprejel ga je hladno in rezervirano, odbil pa je Hudsonovo zahtevo, da prisostvuje sestanku s Titom 27. oktobra. Po navodilih SOE bi moral Hudson tudi prepričati uporniške sile, da združijo vse moči. Vsaj do marca 1942 pa je bila SOE nekako zmotno prepričana, da je Hudsonu nekako uspelo uporniške sile združiti. Vemo pa, da to ni bilo res, saj se je med četniki in partizani v začetku novembra 1941 začel spor, ki se je sprevrgel v medsebojni oboroženi spopad, ki je trajal do konca vojne. Hudson je predlagal, naj Britanci prekinejo s pomočjo četnikom, dokler se Tito in Mihailović ne domenita. Britanci so nasvete spregledali in pustili, da vsaka uporna skupina dela po svoje. Pomoči v tem obdobju pa SOE ni uspela poslati veliko, čeprav je imela štiri letala, ki pa niso

mogla priti na pomoč zaradi prekinitve radijskih komunikacij. Radijsko komuniciranje z Mihailovičem ni bilo urejeno. Hudsonova poročila pa so bila zelo dvoumna, saj je četnike obtoževal kolaboracije, istočasno pa zahteval zanje več orožja. Hudson se je nato novembra ločil od Mihailovića, ponovno prišel v stik s partizani, ki so mu pomagali, ter se spet odpravil k četnikom, ki pa jih ni več dobil. S partizani je bil v Užicah, ko je prišlo do nemškega napada. Od decembra dalje je SOE za 4 mesece popolnoma izgubila stike z njim. Hudson je imel velike težave s svojo radijsko opremo. V začetku leta 1942 je Mihailović na neposredna britanska vprašanja o usodi Hudsona obvestil Kairo, da je Hudson živ. Hudson je zapustil Jugoslavijo marca 1944 (Barker, 1976: 347–348).

Treba je vedeti, da se je SOE v Kairu že na začetku novembra 1941 preko Hudsonovih poročil prepričala, da je imelo Mihailovićevo delovanje dolgoročne interese, medtem ko so Titovi partizani imeli le kratkoročne cilje in so hoteli takojšnjo akcijo. Hudsonova poročila so govorila, da pripravlja Mihailović podtalno organizacijo, ki bi jo uporabil za nadzor države ob odhodu sil osi (Bajc, 2002: 248–249).

7.1.2 Misija Charlesa Robertsona – poizvedovalna misija

Poleti 1942 je SOE poslala v Jugoslavijo tri misije, ki bi skušale najti Hudsona, da bi ta vzpostavil zvezo s Kairom, ki je bila večkrat prekinjena. Dve misiji sta bili poslani s podmornico ena pa na slepo spuščena s padali. Septembra 1942 se je Charles Robertson spustil s padalom v štab Mihailovića, obenem pa je bila poslana popolnoma opremljena enota za zveze. Tako je bila potem končno ustvarjena vsakodnevna dvosmerna zveza med Kairom in bojiščem v Jugoslaviji (Barker, 1976: 277, 329).

Charles Robertson je bil v bistvu ladijski radiotelegrafist jugoslovanske narodnosti po imenu Branislav Radojević. V času ko je hodil Radojević v štab Mihailovića je bil imenovan za častnika britanske vojske in preimenovan v Charlesa Robertsona. Hudson je menil, da zato, ker se Radojević ni hotel vrniti v Jugoslavijo kot civilist, prav tako pa je sam prikrival svoj izvor: da je Srb iz Šumadije, ki govori francosko. Robertson je bil poslan tudi z namenom, da pridobi informacije o partizanih in da pomaga Mihailoviću in Hudsonu kot posrednik v sporu s partizani. SOE Kairu je bilo neugodno zaradi francoskega oddajanja sporočil Robertsona, prav tako pa je obljubil, da Robertson ne bo sodeloval s partizani, če mu ne bo tako ukazano. Robertson je 31. oktobra sporočil Kairu, da se borijo proti sovražniku le partizani ter da hoče pribežati k njim. Zaradi protislovnih sporočil o delovanju četnikov in partizanov, se je SOE Kairo spraševal, zakaj je temu tako. Čeprav je Hudson živel v isti hiši z Robertsonom, ni vedel za vsebino sporočil Robertsona. Zaradi tega Robertson ni bil nič v pomoč Hudsonu, ki je bil na Mihailovićevi strani. Do konflikta je prišlo, ko je skušal Robertson podkupiti dva

partizana, da bi zbežal z njima. Takrat se je Mihailović soočil z Robertsonom, ki mu je priznal, da je Jugoslovan. Mihailović mu je zagrozil z vojaškim sodiščem, kar je Hudson označil kot domišljavo dejanje. SOE v Londonu je bil v stiski, saj se je kljub zagotovilom Robertson zapletel v politični spor, zato je predlagal Kairu, da se opraviči Mihailoviću preko Hudsona. Robertson je še vedno povzročal težave po prihodu Baileyja ob koncu leta 1942. Ta ga je skušal izvleči tako, da bi ga poslal britanski podmisiji na območju Kopaonika. Tako je Robertson odšel avgusta 1943 v družbi majorja Neila Selbyja ter se skušal namestiti med silami Keserovića in bližnjimi partizani. Kmalu je bil zajet in predan gestapu, vendar je pobegnil in skušal ponovno vzpostaviti kontakt s Kairom preko drugih britanskih častnikov. V tem ni uspel, ampak je našel partizane v dolini reke Lim. Zaradi njegovega boja proti komunistom v španski državljanski vojni ga je najverjetneje ta skupina partizanov na čelu z Dobrico Ćosićem ubila (Williams, 2003: 127–129).

7.1.3 Misija Baileyja – poizvedovalna misija

V letu 1942 je bilo v SOE odločeno, da se pošlje v Jugoslavijo kakšen višji častnik, ki bo zamenjal Hudsona, za katerega se je smatralo, da si zasluži zamenjavo. Zaradi različnih operativnih težav je bil Bailey spuščen s padalom na božič leta 1942 v bližino štaba Mihailovića. Spustil se je na naprej dogovorjeno mesto na črnogorski planini Sinjajevini, 16 km severno od Kolašina. S sabo je nosil pismi zunanjega ministra in vrhovnega poveljnika za Srednji vzhod, v katerih je bil Mihailović opozorjen, da je v njegovem lastnem interesu, da prispeva večji del k vojaškemu boju zaveznikov. Bailey se ni mogel sam pogovoriti z Mihailovićem, saj ga je vedno spremljal Lalatović, zato je Bailey na sestanke vodil s sabo Hudsona. V sporočilu 15. februarja 1943 je sporočil SOE-ju naslednje:

- da ni dvoma, da so Mihailovićeve enote aktivne v centralni Bosni, proti ustašem, pa tudi proti hrvaškim kmetom ter proti partizanom;
- v zadnjem trenutku so prekinjene pogodbe med četniki in Italijani, s katero bi Italijani premestili četnike iz Nikšića v Bosno, kjer bi se borili proti partizanom;
- da zaradi sovjetskih uspehov in dokumentov Baileyja Mihailović menjava taktiko za partizane, saj je ukazal svojim poveljnikom, da se infiltrirajo na področje partizanske »Neodvisne republike« in ga obkolijo.

V navodilih za delo, ki jih je Bailey dobil pred odhodom v Jugoslavijo, je bila ena od prvih nalog, da se pozanima o odnosu Mihailovića z Italijani, Nemci in partizani. Mesec dni po njegovem prihodu je zapisal, da se je spor tako zaostрил, da ni nobene možnosti, da se partizani in četniki združijo na istem ozemlju. Prav tako je potrdil obstoj nekaterih delovnih sporazumov med četniki in Italijani, vendar pa ni našel nobenih dokazov o neposrednem

sodelovanju med četniki in Italijani ali med četniki in Nemci. V želji, da bi se preprečila škoda ob spopadu med četniki in partizani, sta Bailey in Hudson sestavila načrt v Kairu s katerim bi rešili ta problem. Da bi zmanjšali prednost, ki so jih imele sile osi zaradi spora med četniki in partizani, bi omejili dve coni. Eno cono bi dodelili Mihailoviću, drugo pa partizanom na čelu s Titom. Obe gibanji bi uživali popolno podporo zaveznikov, seveda vsaka na svojem teritoriju, s tem bi skušali preprečiti spopade med skupinama. Vendar so politične potrebe preprečile nadaljnjo razpravo tega predloga, zato je samo ostalo pri predlogu. Proti koncu februarja 1943 je imel Bailey težave v odnosu z Mihailovičem, saj je ta razumel njegov prihod kot zagotovilo za povečano pošiljko vojaškega materiala in kot znak, da se bo zaustavila propagandna podpora partizanom preko radia BBC. Ko se je Mihailović 28. februarja 1943 napil na krstu otroka in javno napadel tudi zaveznike, saj naj ne bi potreboval njihove pomoči, je Bailey to javil v Kairo in London. Čez 4 tedne je sam Churchill poslal jugoslovanskemu predsedniku vlade protestno noto, kjer je izrazil stališče, da britanska vlada ne jemlje te izjave kot uradno stališče vlade v tujini. V poročilu 23. marca 1943 je Bailey sporočil, da se borbe v Bosni odvijajo neugodno za četnike ter da ni nemogoče, da bi Mihailović in njegovi poveljniki pobrali šila in kopita ne glede na razvoj misije. Bailey je menil, da je vzrok nenadnega odhoda Mihailovića iz štaba 16. marca najverjetneje v tem, da je le-ta želel prevzeti poveljstvo nad enotami, ki so poskušale preprečiti vdor partizanov v Črno goro. V začetku aprila 1943 Bailey še vedno ni imel nobene novice o Mihailoviću, zato je nagovoril svojo vlado, da prisili Mihailovića da se vrne v štab. Mihailoviću je bila poslana takšna direktiva, vendar je »dvignil svoje sidro« zato, da bi se umaknil prodoru partizanov ne pa zaradi direktive. Bailey še poroča, da je Mihailović najprej odšel v neko mesto nad Beranom v Črni gori, potem pa v Srbijo, kamor je prišel 30. maja 1943 (Barker, 1976: 331–337).

7.1.4 »Typical«– uradna misija

V noči med 27. in 28. majem 1943 so Britanci poslali svojo zelo pomembno in daljnosežno misijo 'Typical' k vrhovnemu štabu narodnoosvobodilnega gibanja na Durmitor v Črno goro. Sestavljala sta jo dva člana SOE: kapetan William Deakin in kanadski radiotelegrafist hrvaškega porekla Ivan Starčević; ter člani ISLD-a: poročnik in srbokroatist William F. Stuart, radiotelegrafist nemško-judovskega porekla Peretz Rosenberg in narednik John Campbell. To je bila prva misija pri Titu. Kljub medsebojnim sumničenjem in nezaupanju je njen prihod pomenil vzpostavitev neposrednih stikov Britancev z najvišjim partizanskim vodstvom. Tako so se začeli razvijati pravi britansko-partizanski odnosi. Deakin je kmalu postal šef celotne misije, saj je 12. junija 1943, ker so Nemci nekaj časa silovito

bombardirali in oblegali Titov glavni štab, Stuerta ubila bomba. Deakinova poročila so se izkazala kot zelo pomembna za partizane, saj so jim po tem Britanci pošiljali vedno več pomoči (Roberts, 1987: 117).

Deakin je bil izbran za vodjo misije po tem, ko je propadel predlog, da bi bil poslan za drugega šefa britanske misije pri četnikih, za Baileyem. Deakin je poročal, da je imel v navodilih nalogo, da:

- prinese lepe želje iz Kaira;
- skuša sinhronizirati partizansko vojaško sodelovanje z zavezniki v Sredozemlju glede na napade na glavne komunikacijske povezave v Jugoslaviji;
- se ne vmeša v državljansko vojno;
- predstavi partizanskemu poveljstvu britanski odnos do Mihailovića;
- uporabi kakršenkoli vpliv, da se izogne lokalnim sporom (Bajc, 2002: 296, 297).

V navodilih, ki jih je ta misija dobila pred odhodom, je bila direktiva, da člani misij ne smejo dati nobenega znaka domačinom, da bi ti pomislili, da se je britanska vlada odločila prenesti svojo podporo z Mihailovića na Tita. Prav tako je bilo britanskim častnikom ukazano, da mora biti jasno, da je britanska politika pomoči namenjena vsem Jugoslovanom ne glede na politično orientacijo. Vsi, ki so se pripravljani boriti z orožjem proti silam osi, bodo dobivali britanske pošiljke orožja, le če ne bodo napadali druge jugoslovanske gverilske skupine. Misija Typical in podobne misije v Bosni in Sloveniji so imele za posledico, da so Britanci dobili večjo količino obveščevalnih podatkov ne le o aktivnostih partizanov, ampak tudi o aktivnostih Mihailovićevih četnikov in njegovih poveljnikov v Dalmaciji, Sloveniji, Hrvaški in zahodni Bosni. Ti dodatni viri podatkov so samo potrdili že prej pridobljene dokaze, ki so kazali, da so se Mihailovićeve poveljniki povezali z okupatorjem in silami NDH, predvsem na področjih severne Dalmacije in zahodne Bosne, ki so bila bolj nedostopna. Ti dokazi in vrednost partizanskih aktivnosti proti silam osi so predramili britansko vlado, ki je sklenila, da ne sme vztrajati v izključni podpori Mihailovića. Zato je bila britanska politika modificirana, da bi se omogočilo pošiljanje vojaškega materiala tudi partizanskim silam, seveda z običajnimi pogoji uporabe orožja (Barker, 1976: 339).

7.1.5 Misija Armstronga in Macleana – uradna misija

V drugi polovici leta 1943 je ohrabrujoči tok vojaških operacij na Sredozemskem bojišču povečal pomembnost odpora v Jugoslaviji, zato je bila julija 1943 sprejeta odločitev, da se pošljejo prave politične in vojaške misije tako Mihailoviću kot tudi Titu. Za šefa vojaške

misije pri Mihailoviću je postavljen brigadni general C. D. Armstrong, medtem ko je za šefa misije pri Titu postavljen Fitzroy Maclean.

Armstrong se je 25. septembra 1943s padalom spustil v Mihailovičev štab, 17. septembra 1943 pa se je Maclean s padalom spustil v vrhovni štab Tita. S sabo je imel pismo generala sira Henryja Maitlanda Wilsona, vrhovnega poveljnika za Srednji vzhod ter telegram kralja Petra. Mihailović je Wilsonu na pismo odgovoril na svoj že običajen način, v katerem so se obljube o sodelovanju mešale z navadnimi izmotavanjem. Operativna akcija, ki je bila uspešno izvedena proti Nemcem v Sandžaku in vzhodni Bosni po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943, je trajala 6 tednov po prihodu Armstronga. Armstrong in njegovi štabni častniki so odigrali pomembno vlogo v načrtovanju teh akcij, v katerih je bilo osvojeno nekaj mest (Barker, 1976: 340–341).

Maclean je zamenjal Deakina, čeprav je ta ostal na svojem mestu do začetka decembra 1943. Maclean je postal glavni zavezniški predstavnik pri vrhovnem štabu narodnoosvobodilne vojne, kar je de facto pomenilo priznanje Titovega gibanja (Bajc, 2002: 307).

V tem času so poročila, ki so jih poslali Maclean in drugi britanski častniki pri partizanih, kazala na to, da Titove sile v vseh delih Jugoslavije (razen v ožji Srbiji, vzhodni Bosni, Sandžaku in južni Srbiji) predstavljajo vojaški stroj, ki je veliko bolj učinkovit od Mihailovičevih sil. Poleg tega so še naprej prihajali dokazi, da z Italijani sodelujejo mnogi lokalni četniški poveljniki, ki za sebe trdijo, da pripadajo četniškemu gibanju. Prav tako so se pojavile težave med Mihailovićem in britanskimi častniki, ko so ga ti skušali nagovoriti, da da dovoljenje lokalnim komandantom za akcijo proti Nemcem. Zaradi vsega tega je morala britanska vlada konec novembra 1943 ponovno analizirati svojo politiko do Jugoslavije, še posebej proti Mihailoviću. Januarja 1944 je Mihailović upošteval željo Armstronga, da konča državljansko vojno. Zato je zaprosil britansko vlado, da organizira sestanek med njim in Titom in obenem da jamstvo za izvajanje sporazuma. Vendar je britanska vlada posredništvo v zvezi z že tako poznim predlogom odbila. Tako je FO predlagalo: da se takoj ustavi pošiljanje pomoči Mihailoviću. Februarja 1944 je Armstrong odšel iz štaba Mihailovića, da bi vodil načrtovanje operacij rušenje železniških mostov preko Morave in Ibra, s čimer bi se poslabšala nemška organizacija v Makedoniji in Grčiji. Tako je bil v štabu Mihailovića najvišji britanski častnik Howard, ki je Mihailoviću sporočil odločitev Britancev. Ker so se tudi Britanci odločili odpoklicati vse svoje člane misij pri Mihailoviću, je general Paget zaprosil Mihailovića za pomoč. Ta je bil pripravljen pomagati, tako da so bili nekateri britanski častniki skupaj z zavezniškimi vojaki, ki so našli zatočišče pri četnikih, evakuirani z letališča v Srbiji 29., 30. in 31. maja 1944 (Barker, 1976: 341–344).

7.2 Misije OSS-ja

7.2.1 Misija Richarda Weila – izvidniška misija

Misija Weila, ki je prišla v partizanski štab v Drvar, je bila prva misija, ki je imela neodvisni status. To pomeni, da je bila neodvisna od Britancev, saj so avgusta 1943, po sporazumu Donovana s SOE, bili prvi ameriški častniki (Benson pri Titu, Mansfield pri Mihailoviću) priključeni britanskim misijam. Weil je prispel na partizanski teritorij 27. februarja 1944, kjer je ostal tri tedne. Med tem časom se je dodobra spoznal s Titom. Weil, ki je v New Yorku opravljal delo pravnika, je 4. aprila 1944 napisal poročilo OSS-ju. V njem je podal mnenje o Titu, saj je menil, da kljub njegovi povezavi z ruskim komunizmom, Tita ljudstvo zaznava najprej kot patriota in osvoboditelja njihove dežela in šele potem kot komunista. 28. marca 1944 je Weil zapustil štab Tita in se namenil v Kairu k ambasadorju MacVeaghu. Ta je poročal svojemu zunanjemu ministrstvu, da je Tito za še več političnih stikov z zavezniki. Prav tako pa je bil Weil naklonjen skupnim kontaktom z Britanci in Rusi s partizani, saj je verjel, da se bo partizanski uspeh nadaljeval po celotni Jugoslaviji. MacVeagh je še dodal, da si Weil med opazovanjem pri Titu ni razširil predstave o partizanih, zato lahko v njegovih interpretacijah zaznamo pomanjkanje avtoritete (Roberts, 1987: 205, 212, 213).

7.2.2 »Ranger Unit« – poizvedovalna misija

General Donovan je v pismu, z dne 31. marca 1944, obvestil Dwighta Eisenhowerja o umiku ameriške misije iz štaba Mihailovića. Predsednik Roosevelt je nato 8. aprila 1944 preklical svoje soglasje, da se ameriška obveščevalna misija pošlje v štab Mihailovića. Vendar pa so nekateri funkcionarji OSS-ja kljub nasprotnemu sklepu predsednika Roosevelta še naprej razmišljali, da bi le poslali ameriške obveščevalce v četniški štab. General Donovan se je 6. julija 1944 strinjal s predlogom, da obveščevalno misijo OSS kljub vsem znanim ugovorom Britancev po umiku misij iz štaba četnikov le pošljejo v štab Mihailovića. Donovan se je dogovoril z generalom Roderickom, da se ta naloga zaupa podpolkovniku Robertu McDowellu, ki je dotlej delal v ameriškem skupnem obveščevalnem komiteju na Bližnjem vzhodu (JICAME). Podpolkovnik McDowell je potem v največji tajnosti 21. julija 1944 z letalom odpotoval iz Kaira v Caserto. Donovan je predlagal, da izkoristijo evakuacijo ameriških letalcev z Mihailovićevega področja za pošiljanje ameriških obveščevalcev v četniški štab. Niti partizani niti Britanci pa tudi kraljevska begunska Šubašićeva vlada ne bi smeli o tej misiji nič zvedeti. V skupini, ki jo je vodil McDowell, so bili še poročnik

Milodragovič, podpolkovnik Ellsworth Kramer in radijski operater. Misija je prišla na teritorij četnikov 26. avgusta 1944, v kraj Pranjani. Pošiljanje misije k Mihailoviću je pomenilo najpomembnejše politično dejanje, spremembo ameriške politike in v določenem smislu izziv britanski politiki na Balkanu.

Pričakovalo se je, da bo takšna misija prek nacionalističnih kanalov lahko vzpostavila zveze s skupinami v Bolgariji, Romuniji in na Madžarskem, ki bi bile drugačne od tistih, ki jih je moč vzpostaviti prek partizanskih kanalov. Šlo je torej za obnavljanje starih obveščevalnih zamisli, kakršne so navdihovale načrtovalce operacij OSS že na pomlad 1944. Tedaj se je govorilo na splošno o srednji in jugovzhodni Evropi.

McDowellova misija je dobila šifrirani naziv 'Ranger Unit'. V navodilih z dne 14. avgusta 1944 je bilo rečeno, da je njena naloga sodelovati z enoto za reševanje letalskega osebja, zbirati podatke o bojnem razporedu sovražnih in nacionalističnih enot, o morebitnem sodelovanju četnikov z okupatorjem, o partizansko-četniških spopadih, o uspehih partizanov. Navezati bi morala tudi stike s protiosnimi silami v Bolgariji in na Madžarskem in posredovati predloge za vdajo zaveznikom. V navodilih McDowellu je bilo tudi rečeno, da naj obvesti Mihailovića, da misija nima političnega značaja in da ne predstavlja vlade ZDA. Njen cilj pa je zbiranje in pošiljanje strateških vojaških in političnih informacij, ki so koristne za skupen boj proti skupnemu sovražniku. McDowell ni bil pooblaščen, da obljublja oskrbo za Mihailovića, niti ni obstajal kak načrt, da se mu da politična ali materialna pomoč. Podpolkovnik McDowell je, kot kaže, prva podrobna sporočila s kurirjem poslal svoji bazi v Bari. Med 29. avgustom in 2. septembrom 1944 je poslal šest poročil v zvezi z administrativnimi problemi, vojnimi in političnimi dogodki, četniškimi načrti za vojaško delovanje in mobilizacijo, spopadi četnikov s partizani in tekočimi vojaškimi operacijami. McDowell je priporočil, kar pa ni bilo sprejeto, da v Srbijo pošljejo tudi druge ameriške častnike in radiotelegrafiste. Ameriški častnik naj bi spremljal reagiranje četnikov na partizanski prodor proti zahodu, drugi bi opazoval, kaj se dogaja v Beogradu. Ponoči bi se vtihotapil v mesto in zbral vse potrebne podatke o premikih vojaških enot in o dejavnostih gestapa.

McDowell se je tudi dvakrat srečal z nemškim posrednikom Rudijem Starkerjem. McDowell je 4. septembra 1944 poročal, da predlaga, da morajo ZDA s sodelovanjem med Nemčijo in ZDA rešiti Evropo pred boljševismom. McDowell je sicer ta predlog odklonil, bil pa je voljan nadaljevati pogajanja. V zadnjem stadiju operacije za Srbijo je McDowell svetoval Mihailoviću, naj od Nemcev dobi čim več opreme. McDowell namreč po konferenci v Teheranu četnikom ni mogel zagotoviti zavezniške pomoči. McDowell je tako v radijskih sporočilih, kot tudi v sklepnem poročilu, vztrajal pri trditvah, da ni videl nikakršnih dokazov o

kolaboraciji srbskih nacionalistov s sovražnikom. Ko je Mihailović oktobra 1944 izvedel, da ZDA ne nameravajo četnikov oskrbovati z orožjem, se je pritožil, da zavezniki z orožjem oskrbujejo partizane. Predsednik Roosevelt bi moral zaustaviti državljansko vojno ali pa vsaj ostati nevtralen, je menil Mihailović. Predsednik ZDA Roosevelt je že 3. septembra 1944 na Churchillovo pobudo sklenil odpoklicati ameriško obveščevalno misijo iz štaba Mihailovića. S posebno depešo je bil McDowell 14. septembra 1944 obveščen, da se v najkrajšem možnem roku vrne v Bari. Priporočeno mu je bilo, da o tem z Mihailovićem ne razpravlja nič, saj je OSS storila vse, da ta ukaz ostane v tajnosti, dokler se evakuacije ne konča. Poleg tega naj OSS v Bariju obvesti, kdaj in kje lahko sprejme letalo. Podpolkovnik McDowell je slednjič bil evakuiran šele 1. novembra 1944, dva nepolna meseca po Rooseveltovem sklepu o odpoklicu misije. Odletel je z zasilnega letališča blizu Doboja, ki so ga četniki v naglici pripravili. Preden je McDowell odšel iz Jugoslavije je še 15. septembra 1944 napisal sklepno politično poročilo, v katerem pravi:

- Mihailović in nacionalisti bodo sovjetski prihod v Srbijo šteli za dokaz, da zavezniki nameravajo dovoliti povojni ruski vpliv;
- Mihailović je na mejo poslal svoje delegate, da se sestanejo z Rusi in skušajo z njimi skleniti sporazum v primeru, da bi ti prišli v Srbijo;
- ni nikakršnih znakov, da bi Srbi pristopili k partizanom;
- nacionalisti ne sodelujejo z osjo, partizani pa napadajo nacionaliste.

Če primerjamo prošnje Mihailovića z 18. septembra 1944, objavljene v zbirki četniških dokumentov s poročili McDowella, ugotovimo veliko skladnost oziroma podobnosti. McDowell je četniške prošnje v svojem sklepnem poročilu v nekoliko spremenjeni obliki sprejel in predlagal kot lastna priporočila. Podpolkovnik McDowell je bil očitno pod močnim vplivom Mihailovića. Odkrito je zapisal, da ga iskreno spoštuje in občuduje. Vendar kljub takšni usmeritvi ni povsem padel pod vpliv četnikov, kar potrjuje njegovo naslednje razmišljanje: »Politični program partizanov je naletel na različno reagiranje. Slednjič so ga sprejeli z znatnimi pripombami. To je posledica prevladujočega prepričanja v vrstah srbskih nacionalistov, da je cilj partizanskih voditeljev, pa naj so to komunisti ali bivši ustaši ali hrvaški politiki, da oslabijo srbstvo« (Biber, 1989: 1069–1091).

8. ZAKLJUČEK

8.1 Verifikacija hipotez

Prva hipoteza se glasi: *Zavezniki so s svojimi diverzantsko obveščevalnimi službami, kot sta bili SOE in OSS, bistveno pripomogli k zadrževanju nemških divizij na Balkanu.*

Ko se je nevarnost nemške invazije od oktobra 1940 vedno bolj zmanjševala, so bili Britanci osredotočeni na to, kako bi se vrnil na celino in se spopadli z Nemci. Vendar so imeli pri vseh teh načrtih v mislih vedno eno nalogo. Ta naloga je bila, da bi nekako zadržali del nemškega stroja na določenem ozemlju. Ta načrt je prepoznan v besedah pacifista Richarda Austena Butlerja konec leta 1940, ko je rekel, da je Britancem zares pomembno, da del ogromne nemške vojske nekam privlečejo. S tem bi si olajšali težko pot na celino. Prav Balkan, kot interesno območje Britancev, je predstavljal prostor, kjer se je, predvsem v Jugoslaviji zelo razvilo odporiško gibanje, in tja bi lahko »privlekli« veliko nemških divizij. Vprašanje pa je bilo, kako zadržati nemške sile na Balkanu. Od maja do avgusta 1943 se je skupno število nemških divizij na Balkanu povečalo iz 8 na 16, kar je bila posledica zavajajoče operacije »Mincemeat«, ki je bila ukana kot pomoč pri izkrcanju na Siciliji. S to operacijo so zavezniki zavedli Nemce, ki so mislili, da bo izkrcanje na Sardiniji. Poleg tega pa so Nemci mislili, da bo izkrcanje v Grčiji. Prav tako so zavezniki zavedli Nemce z operacijo »Animals«. Tako so se nemške divizije ne le zadržale na Balkanu, ampak se je njihovo število zaradi operacij zavajanja celo povečalo. Tako službi OSS in SOE nista bili bistven element, s katerimi bi zavezniki zadržali nemške enote. Dejstvo pa je, da sta OSS in SOE organizirali odpor, ki je s svojo aktivnostjo dal Nemcem zaupanje v svoja napačna predvidevanja. OSS in SOE nista bistveno pripomogli k zadrževanju nemških divizij. Bili sta sredstvo, s katerim so zavezniki skušali obdržati odpor, da bi pomagali operacijam zavajanja. Zato menim, da so bile operacije zavajanja tiste, ki so bistveno pripomogle k zadrževanju nemških divizij, službi SOE in OSS pa le sredstvo, ki sta k temu dodali svoj delež k končnemu uspehu. Tako prvo hipotezo zavržem.

Druga hipoteza se glasi: ***SOE je bila uspešnejša od OSS pri delovanju v protinacističnem boju na jugoslovanskih tleh med drugo svetovno vojno.***

Če želim zavrniti ali potrditi drugo hipotezo, mi že preproste ugotovitve dajo odgovor na to. Te ugotovitve so:

- SOE je nastal julija 1940, medtem ko OSS komaj junija 1942;
- Ko so bili agenti službe SIS, predhodnice SOE, ob začetku vojne septembra 1939 že na svojih mestih v Jugoslaviji, ZDA še niso bile vključene v vojno. Z japonskim napadom na Pearl Harbor so se stvari naglo spremenile;
- Kot sem omenil, so bili agenti SOE pripravljani že ob začetku vojne, nekateri so bili v Jugoslaviji že prej, medtem ko so se agenti OSS vmešali v jugoslovanske zadeve šele 19. avgusta 1943 s prihodom ameriške misije v četniški štab Mihailovića;
- SOE je poslala mnogo več misij v Jugoslavijo kot pa OSS;
- SOE je sodelovala pri pomembnih dogodkih, kot je na primer državni udar, ki je pomembno vplival na nadaljnji razvoj vojaških dogodkov, medtem ko OSS ni.

V noči s 26. na 27. marec 1941 se je v Beogradu zgodil že tolikokrat omenjeni državni udar. Bil je plod političnih okoliščin v Jugoslaviji in pritiska, ki so ga Britanci, zlasti SOE, izvajali na srbske sodelavce. Britanci ter predvsem SOE so po svoje iskali in plačevali politična zavezništva, ki bi obdržala Jugoslavijo na zavezniški strani in zagotovila odpor v primeru nemške okupacije. Najpomembnejše, kar si je želel Churchill, je SOE v Jugoslaviji dosegla že v času pred državnim udarom. Britanci so ugotovili, da Nemčija zamuja pri balkanskih načrtih kar za 6 tednov. Državni udar v Jugoslaviji je stanje za Nemce le še poslabšal. V Jugoslavijo so morali pripeljati še dodatne divizije, 12 novih poleg načrtovanih 17. Državni udar je Nemce pripeljal do spoznanja, da ne bodo mogli računati na to, da bodo na Balkan vkorakali brez odpora. Čeprav SOE ni aktivno posegla v državni udar, pa se je obrestovalo delo SOE-ja, ki ga je vložila v priprave. SOE je v boju proti nacistični Nemčiji tako veliko storila s tem, da je Jugoslavijo ohranila na zavezniški strani. Kaj takega ne morem reči za OSS, zato bom drugo hipotezo potrdil.

Čeprav sta diverzantsko obveščevalni službi OSS in SOE med II. svetovno vojno veliko prispevali k organizaciji in pomoči odporu, pa je bila med njima tudi tekmovalnost in nesoglasja. Ta tekmovalnost in nesoglasja se lepo vidijo v samostojni misiji OSS, 'Ranger Unit', ki jo pošljejo k četnikom, ko Britanci odpokličejo svoje misije pri četnikih. Sam si to razlagam kot težnjo OSS po neodvisnosti od Britancev, po želji, da sami po svojih kanalih

prodrejo iz Jugoslavije v druge srednje evropske okupirane države. Resnici na ljubo je OSS v začetku svojih misij, konec leta 1943 in začetek leta 1944, predstavljal v skupnem britansko-ameriškem sodelovanju, le desno roko SOE. To pa ZDA ni bilo po godu. Kljub ameriškemu nasprotovanju britanski politiki sta uskladili politiko, saj ne bi bilo produktivno, če bi vodili navidezni nasprotni si politiki do jugoslovanskega odporniškega gibanja. Ko je vojaški interes premagal političnega, so zavezniki začeli nuditi svojo pomoč partizanom in jo ukinili Mihailoviču, saj le ta ni stopil v akcijo proti silam osi. Ne morem reči, da se odpor v Jugoslaviji med II. svetovno vojno brez SOE in OSS ne bi začel, vendar lahko trdim, da se brez njune materialne, propagandne in organizacijske pomoči ne bi odvijal tako, kot se je.

9. VIRI

9.1 Monografije in zborniki

- Bajc, Gorazd (2002): *Iz nevidnega na plan*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko SSKJ, 1997.
- Bajc, Gorazd (2004): *Italijanska politika do vprašanja pripadnosti Primorske v luči virov Special Operations Executive, od kapitulacije Italije do konca druge svetovne vojne*. Ljubljana: UL, doktorska disertacija.
- Bajt, Aleksander (1999): *Bermanov dosje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bandot, Marcel (ur.) (1982): *Enciklopedija druge svetovne vojne*. Ljubljana: Borec.
- Barker, Elisabeth (1978): *Britanska politika prema jugoistočnoj Europi u drugom svetskom ratu*. Zagreb: Globus.
- Biber, Dušan (1977): *Mednarodni položaj Jugoslavije v zadnjem letu druge svetovne vojne. V Osvoboditev Slovenije 1945 : referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975*. Ljubljana: Borec.
- Biber, Dušan (1981): *Tito-Churchill strogo tajno*. Zagreb: Tozd Globus.
- Cencič, Mira (1997): *TIGR-Slovenci pod Italijo in TIGR na okopih v boju za narodni obstoj. Kras in Vipavska dolina*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Duh, Renata (2003): *Izkrcaje na Sicilijo leta 1943*. Ljubljana: UL, diplomsko delo.
- Ferenc, Tone (1977): *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940*. Ljubljana: Borec.
- Foot, Michael Richard Daniel (1966): *SOE in France: an account of the work of the British Special Operations Executive in France, 1940–44*. London: HMSO.
- Gorjan, Božidar (2003): *Zavezniške misije na Koroškem in Štajerskem 1944–45 Operacija Avstrija*. Koper: Lipa.
- Mahmutovič, Jasmin (2003): *Četništvo na Slovenskem (1941–1945) kot vojaška formacija*. Ljubljana: UL, diplomsko delo.
- Marjanović, Jovan (1979): *Draž Mihailović između Britanaca i Nemaca*. Zagreb: Globus.
- Matković, Hrvoje (1998): *Povijest Jugoslavije (1918–1991) - hrvatski pogled*. Zagreb: P.I.P. Pavičić.
- Kovačič, Ivan (2004): *Genocid med jugoslovanskimi narodi v času druge svetovne vojne*. Ljubljana: UL, diplomsko delo.

- Lindsay, Franklin (1998): *Ognji v noč : z OSS in Titovimi partizani v medvojni Jugoslaviji*. Ljubljana: Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije, Zveza društev vojnih invalidov Slovenije in Društvo Partizanska knjiga.
- Ločniškar, Gašper (2004): *Gverilsko vojskovanje proti okupacijskim silam na Slovenskem v letu 1941*. Ljubljana: UL, diplomsko delo.
- O'Donnell, Patrick K. (2004): *Operatives, spies and saboteurs : the unknown story of the men and women of World War II's OSS*. New York: Free Press.
- Persico, Joseph E. (1982): *Prodor u Reich*. Zagreb: Globus.
- Piekalkiewicz, Janusz (1972): *Vohuni, agenti, vojaki – za kulisami druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Purg, Adam (2002): *Primerjalni obveščevalni sistemi*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Roberts, Walter (1987): *Tito, Mihailović and Allies 1941-1945*. Durham: Duke University Press.
- Rejec, Albert (1995): *Pričevanja o Tigru*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Šaponja, Vladimir (1999): *Taktika dela obveščevalno varnostnih služb*. Ljubljana: MNZ Visoka policijsko-varnostna šola.
- Vodušek Starič, Jerca (2002): *Slovenski špijoni in SOE*. Ljubljana: samozaložba J. V. Starič.
- Williams, Heather (2003): *Parachutes, patriots and partisans-the Special Operations Executive 1941–1945*. London: Hurst&Company.

9.2 Medmrežje

- Wikipedia (2002): *David Lloyd George*, Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/David_Lloyd_George#Changes (12. junij 2006).
- Wilson, Brian (2000): *How a Corpse Saved Thousands of Lives in World War II*, Dostopno na <http://militaryhistory.about.com/od/navalwarfare/a/mincemeat.htm> (2. december 2005).
- Worth, Amy (2000): *David Lloyd George*, Dostopno na <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/FWWgeorge.htm> (12. junij. 2006).
- Wikipedia (2005a): *Norwegian heavy water sabotage*, Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Norwegian_heavy_water_sabotage (8. november 2005).
- Wikipedija (2005b): *Peta kolona*, Dostopno na http://sl.wikipedia.org/wiki/Peta_kolona (28. januar 2006).
- Warner, Michael (2000): *What Was OSS*, Dostopno na <http://www.cia.gov/cia/publications/OSS/art03.htm> (12. december 2005).

9.3 Znanstveni in strokovni članki

- Bajc, Gorazd (2005): Pregled britanskih obveščevalnih služb ter njihovih misij, podmisij in operacij med partizani na Primorskem, v Furlaniji in v Karniji (1943–45). V Pirjevec Jože (ur.): *Vojna in mir na Primorskem : od kapitulacije Italije leta 1943 do londonskega memoranduma leta 1954*, 152. Koper: Annales.
- Biber, Dušan (1996): OSS o Jugoslaviji-vojna do iztrebljenja. *Prispevki za novejšo zgodovino* 36(1-2), 41–54.
- Biber, Dušan (1989): Neuspeh neke misije - ameriški podpolkovnik OSS Robert McDowell v štabu Draže Mihailovića leta 1944. *Borec* 41(10-11), 1065–1091.
- Biber, Dušan (1991): Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. *Borec* 43(1-2-3), 71–138.
- Biber, Dušan (1984): Novi britanski vojaški dokumenti o Titu. *Borec* 36(5) 18–21.
- Biber, Dušan (1985): Jugoslovanski partizani in Britanci v letu 1944. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 25(1-2) 77–93.
- Vodušek Starič, Jerca (2001): Liberalni patriotizem in intrasingenca leta 1941. *Prispevki za novejšo zgodovino* 41(2) 59–76.